

DĚJINY ČESKÉ ŘEČI
A
LITERATURY

Napsal

JOSEF DOBROVSKÝ,
člen Královské české společnosti nauk

V PRAZE 1792, NÁKLADEM JANA BOHUMÍRA CALVEHO

Quamquam, si verum spectes, nullus sermo natura est integer, vitiosus
similiter nullus.

Ačkoli, usiloval-li bys o pravdu, žádná rozprava svou povahou není
dokonalá, rovněž žádná není špatná.

Arnobius, Liber I.¹

1.

SLOVANÉ, SLOVANSKÁ ŘEČ

Od šestého století hrají *SLOVANÉ* důležitou úlohu na velkém světovém dějišti. Svými vpády do provincií východořímské říše se nyní stali Řekům a Římanům, stejně jako svým postupem k západu až na hranice Franské říše Němcům známějšími, než mohli být Pliniovi, Tacitovi a Ptolemaeovi, u nichž se však již objevují pode jménem *VENDŮ*, *Venedae*. Jsou prastarý evropský původní (autochtonní) národ, který odedávna seděl na východních hranicích Německa na Visle, proto také dostali od Němců jméno *Vendů*, t. j. hraničářů, hraničících. Od šestého století se rozšířili ke všem krajinám, kde se nesetkali s žádným odporem. Prokopius rozděluje ony Slovany, kteří v jeho době (550) bydleli v dnešním Valašsku od severních břehů Dunaje až nahoru po Dněstr, na dva velké kmeny, *ANTY* a *SLOVANY*.¹ Zpráva, kterou podává o jejich řeči, je taková, jak bylo možno očekávat od Řeka, jehož jemné ucho uráží všecko, co není řecké. „Oba, praví,² hovoří *STEJNOU* řečí, která zní velmi *BARBARSKY*.“ Že slovanskou řeč nazval barbarskou, nikterak bychom mu nezazlívali, jen kdyby nám byl zaznamenal několik tuctů těchto barbarských slov, abychom sami byli mohli posouditi nářečí svých předků. Avšak kromě jména Slovanů, které jmenuje *Σκλάβηνοι* *SLOVANÉ*, nenajdeme u něho žád-

¹ Dobrovský uvádí jen latinsky, autora označuje pak zkráceně: Arnob. L. I. Je to citát z díla „Adversus nationes“.

¹ III. 14. V Niederlově otisku (L. Niederle: Slovanské starožitnosti, I. 1., 1911) str. 25. („Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, Σκλάβηνοι τε καὶ Ἄνται, ...“).

² III. 14. V Niederlově otisku (viz předch. poznámku) str. 26 (Ἔστι δὲ καὶ μία ἑκατέρους φωνὴ ἀτεχνῶς βάρβαρος“).

né jiné slovanské slovo. U jiných byzantských spisovatelů se již přece objevuje několik jmen osob a měst. Nejstarší jsou ze šestého století jako *Mezimir*, *Kelagast*, *Ardagast* (snad *Radagast*), *Musok*, *Piragast* nebo *Pergast*. Zcela nezměněné se zachovalo v *Histor. Misc. C.*² *XXIII.*³ jméno bulharského vyslance k císaři Michalovi v r. 805 *Dragomir*. Srovnejme toto jméno s naším jménem *Drahomíra*, *Dragomíra*. Zdá se, že Prokopiovi *ANTOVÉ* s částí *SLOVANSKÉHO* kmene, s nímž však ve skutečnosti tvořili jen *JEDEN* národ a hovořili *STEJNOU* řečí, založili ruský stát. Ostatní Slované na Dunaji (v dnešním Valašsku) byli částečně podrobeni Avary, Bulhary a Valachy, částečně přesazeni do různých provincií řecké říše a v sedmém století smíšení s novými osadami severozápadních *SRBŮ*, jimž císař Heraklius vykázal bydliště v Illyrii, která ještě dnes drží. Od nich dostalo své jméno dnešní Srbsko, stejně jako Charvátsko od jiného kmene, který přitáhl ze severních slovanských zemí přes Dunaj.

Na druhé straně se Slované tlačili od *ODRY* až k Labi a později také přes Labe až k Sále. Chybějí nám patřičná data, abychom mohli přesně určit dobu tohoto stěhování. Nenastalo také najednou, nýbrž pozvolným rozšiřováním a vzděláváním oněch zemí, z kterých se německé kmeny vystěhovaly. První začátek pozvolného postupování k západu můžeme bezpečně klásti již do čtvrtého století. V VIII. století byli západní Slované již tak mocní, že se odvažovali opětovných vpádů do německých zemí. Karel Veliký je porazil a tak se dostali se svými jmény do německých letopisů. Hlavní jmenuje Eginhard v Karlově ži-

¹ *Historiae Byzantinae scriptores* (Paris 1645–1711, vyd. Labbé a Fabrotti du Fresne.

² Rozuměj: *Caput*.

³ *Landolfus Sagax: Historia miscella, liber XXIV. V Pithoeově vydání (Historiae miscellae... Libri XXIV. Basileae, 1569.)* str. 791.

votopise. „Deinde omnes,“ praví, „barbaras et feras nationes, quae inter Rhenum et Vistulam fluuios, oceanumque et Danubium positae, lingua quidem paene similes, moribus autem atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias effecerit, inter quas fere praecipui sunt: *Veletabi*, *Sorabi*, *Abotriti*, *Boemanni*, cum eis namque confligit; ceteras, quarum multo major est numerus, in deditioem accepit.“¹

Eginhardův úsudek o řeči různých slovanských kmenů jest již určitější a správnější než Prokopioův výrok o *STEJNÉ* řeči. Výraz: *lingua paene similes* ohlašuje zároveň různá nářečí, která, zdá se, nevznikla zrovna teprve nyní. Neboť již v nejstarších dobách se rozličné kmeny musely lišiti od sebe něčím zvláštním ve své společné řeči.

¹ *Vita et gesta Karoli Magni... Per Eginhartum ejus Secretarium descripta.* Lipsiae 1616. Str. 19.

Potom všechny barbarské a divoké národy, které mezi řekami Rýnem a Vislou, mořem a Dunajem usazené, jazykem sice téměř podobné, mravy však, jakož i zevnějškem velmi rozdílné, Germanii obývají, tak si podrobil, aby je učinil sobě poplatnými, mezi nimiž hlavní asi jsou: *Veletabové*, *Srbové*, *Bodrci* a *Češi*; s nimi se totiž v boji srazil, ostatní, jichž mnohem větší je počet, přijal v poddanství.

RÁŽ SLOVANSKÉ ŘEČI

Protože příbuznost jazyků se nemá určovat ani tak podle podobnosti jednotlivých slov jako spíše podle totožnosti mluvnic, musely tedy nutně ztroskotati všechny pokusy, ukázat shodu slovanské řeči s jinými starými jazyky vypočítáváním několika tuctů podobně znějících slov. Že slovanská řeč stejně ve svých pouhých kořenech jako ve vyvinutých slovech má hodně podobného s řeckým, latinským a německým jazykem, je zrovna tak málo překvapující pro dějepisce, jako sama připomínka, že téměř všichni národové drželi stejný krok v nejranější kultuře svého ducha. Přece však má slovanská řeč tolik zvláštností, jimiž se liší od jmenovaných a všech ostatních řečí, že zde mohu uvést jen velmi málo, jen to nejpodstatnější, a jinak musím odkázati na slovanské mluvnic. Pravý Slovan má:

1. více souhlásek než Řek, Říman a Němec. Řekovi a Římanovi chybí slovanské *c, č, š, ž* (t. j. německé *z*, italské *c* před *e, i*, německé *sch* a francouzské *j* nebo *g* před *e, i*), Němci však *č* a *ž*; slovanské *z* (francouzské *z*) nechybí sice Němci docela, neboť mezi dvěma samohláskami platí jeho *s* zrovna tolik, avšak na začátku slov nerozlišuje je tak přesně a tak důsledně od *s*. Nechme jen Němci vysloviti naše české *sráti* a *zráti*, *slad* a *zlato*, *známý*, *notus*, a *s námi*, *nobiscum*, tak hned budeme cítit, jak jeho ústrojí je v tom necvičené. Slovan má tak rád sykavky (obzvláště Polák, který má ještě tři zcela zvláštní *ć, ś, ź*), že se dyšně hlásky *h, ch* a palatální (patrová) hláška *k*, ba i jazyčné souhlásky *d, t* velmi často, ale podle určitých pravidel,

mění v zubnice. Proto mohu srovnati řecké *χειμα*, latinské *hyems* se slovanským *zima*, *χολή*, *žluč*, se *žluč*, *άλωή* se *selo* (*ager, pagus*): *ώριος* (*maturus*) se *zráti, zralý*, *όράω* se *zřítí*; *πλάται* (*scapulae*) s *plece*, *τυρός* se *sýr*, *βρίθω* (*sum gravis*) s *březý* (*gravidus*): *λέγω*, *ležeti*, s *ležeti* (*léhati*): *γρόω* (*voro*) s *žráti*. Stejně tak latinské *granum* se *zrno, glans, glandis* s *žalud, hio* se *zývati* od *zegu*¹, *veho* s *vezu, lingo* s *lízati, frigere* s *pražiti, castus* s *čistý* a zase obráceně *michati* s *miscere, mech* s *muscus, jucha (jícha)* s *ius, jusculum, mucha (maucha)* s *musca* atd. Rovněž německé *Gold* a *zlato*, *Herz* a *srdce*, *Kappe* a *čepice*, *Hase* a *zajíc*, *heilen* a *celiti, Kirche* a *církev* atd. spolu souvisí a v základě mají týž kmen. Slovanu však

2. chybí naproti tomu buď aspirace Řeka, latinské *h*, nebo *gamma*, neboť má za obě hlásky *h* a *g* jen jednu hlásku glagol neboli hlahol. České *hora* jest v jiných nářečích *gora, hrad* tolik co *grad, hlava* tolik co *glava*. *H* převládá na Vltavě, Labi, Moravě, na Váhu a Hronu téměř až na hranice Sedmíhradska, ba i v některých provinciích Ruska; *g* (glagol) naproti tomu na Visle, na Dněpru a u všech jižních Slovanů na Dunaji, od pramene Sávy až do Bulharska.

3. Také mu chybí písmeno *f*. Musel se proto spokojiti s explosivami *v, b, p*. Pod nimi se nyní skrývají společné kořeny, které v jiných jazycích začínají s *f*. *Faba* je slovanské *bob, Farbe* — *barva, ferio* — *peru, ferueo* — *vru, fistula* — *píšťala, flamma* — *plamen* od *pláti (flagrare), fodio* — *bodou, frater* — *bratr*. Často se skrývá *f* pod sykavkou. Tak je *foenum* naše *seno, fera* — *zvěř, foria, conforire* — *seru, fulvus* — *žlutý, rufus* — *rusý* a *fulcio* jest právě tak spřízněné se *síla* a německým *Säule* jako *φωνέω* se *sono* a *φαίνω* se *scheinem*.

¹ Dobrovský: *zygu*. V Mus. výt. 1. v slově *zygu* y škrtil tužkou a po straně napsal tužkou: e.

4. Vocales jeratae, kde po různých souhláskách samohlásky splývají s *j* (jota), jako *město*, *běda*, t. j. *mjesto*, *bjeda*, jsou zcela neznámé Řekovi, Římanovi a Němci. Znají je však Dán a Švéd; důkaz, že tyto samohlásky jsou vlastní studenému severu.

5. Ale kromě toho může také ještě i většina souhlásek, též ke konci slabiky, dostati *jer* (tak se jmenuje jemná plynná jota, která se lehce přimyká k svému písmenu a s ním ihned splývá), v kterémžto případě jest jejich výslovnost mnohem měkčí a jemnější. Rus na příklad vyslovuje *v* ve slově *krav*, sanguis, mnohem jemněji a měkčeji než ve slově *červ*, vermis. Čech zanedbal tuto jemnější výslovnost v mnohých případech, přece však rozlišuje velmi zřetelně *d*, *n*, *t* ve slovech *kád*, *dlaň*, *nať* a v nespočetných jiných od neoznačených *d*, *n*, *t*; ale *vi*, *bi*, *pi*, *mi* může Čech již sotva rozeznati pouhým sluchem od *vy*, *by*, *py*, *my*, kde přece nejmenší děti v Polsku správně postřehnou a vyjadřují tento jemný rozdíl. Zrovna tak všichni Slované nerozlišují již jasné otevřené *l* a duté zavřené *l'*, stejně jako celé kmeny vůbec neznají naše *ř* a polské *rz*.

6. Slovan nechává samohlásku *a* na začátku slova zřídka kdy, *e* pak nikdy bez joty. Tato předrážka je rovněž spiritus lenis Řeků. Tak je *εαρ* ver, slovansky *jaro*; vejce buď *jaie*, *jaice* nebo *vayce*. Říman říká *est*, Slovan *jest*. Srovnajme ještě *ελάτη* s ruským *jel* (abies), českým *jedle*; *εμρίς* s *jeřice* (ephemera, hmyz), *έλλός* s *jelen* atd. I italské *ancora*¹ Rus změnil v *jakor*. Čech z téhož důvodu, avšak jen v obecné hovorové řeči dává před *o* *v*, stejně jako Charvát rovněž obyčejně klade *v* před *u*. Místo *oko*, *on*, *ocas* říká Čech *voko*, *von*, *vocas* a Charvát dokonce také píše: *vud*, *membrum*, *vudicza*, hamus, *vugel*, angulus, *vuglen*, carbo, *vugor*, anguilla, *vuhó*, auris, kde ostatní Slované mají jen

¹ Dobrovský: *ancore*. V Mus. výt. 1. opravil tužkou na: *ancora*.

u bez *v*. Lužické *ha* místo *a* (et) jest podobný zlozvuk. Konečně se projevuje

7. ráz slovanských řečí ještě¹ zřetelněji ve sloučení písmen v jedné slabice. Slovan rád hromadí několik souhlásek právě na začátku slabiky a nechá pak po nich následovati samohlásku. *Bart* je u Slovanů *brada*, *calua* — *glava* (*hlava*), *Milch* — *mléko*, *lügen* — *lgati* (*lháti*), *mores* — *mravy* (dříve *nravy*), *moriór* — *mru* atd. Proto narážíme v každém slovanském slovníku na takový sled souhlásek, jaký se v jiných jazycích vůbec nevyskytuje. Jak měl Řek napsati jméno *Slavan* nebo *Slovan*, když nikdy ve své řeči neslyšel slabiku *Sla*. Napsal bez rozmyšlení *σκληα*, proto pak tedy *σκληαβηγοι* u Řeků a *Sclavini*, *Sclavi* v latinských listinách, *Schlavonien* nebo *Sklavonien* v hornoněmeckých ústech. Přece však Dolnosasové, Švédové, Dánové a Angličané píší a říkají správněji *Slave*, i když toto slovo znamená *Sclaven*, t. j. pacholka nevolníka.

¹ Dobrovský tiskovou chybou: nach místo noch.

TVOŘENÍ A OHÝBÁNÍ SLOVANSKÝCH ČÁSTÍ ŘEČI

Tvořivé a ohýbací slabiky slovanské řeči jsou právě tak rozmanité jako v každé jiné zcela vyvinuté řeči. Protože jsem je již úplně vypočítal v pojednání O původu a tvoření slovanské řeči¹ (v Českém slovníku p. Tomsy, Praha, 1791),² chci zde jen ještě poznamenati:

a) že Slovan nezná žádný člen. Germanisující nářečí jako vindičtina v Kraňsku a vendština v Lužici tvoří zde výjimku a zapírají tím svůj pravý slovanský původ.

b) Jeho skloňování je právě proto dokonalejší. Má sedm pádových znaků pro jednotné číslo a množné číslo, mezi nimiž sedmé pády na *om* nebo *em*, množ. č. *ami*, *mi* jsou pro něho zcela charakteristické. V dvojném čísle rozeznává jen tři pády.

c) Přídavných jmen užívá dvojím způsobem: 1. jako pouhých přísudků bez určující samohlásky *y* (rus. *oy*, čes. *ey*) jako *rád*, *hoden*, *jist*, *čist*, *živ*. 2. jako přívlastků spojených s podstatnými jmény a opatřených koncovou samohláskou *y*; *hodný*, *čistý*, *živý*. Má proto pro každý z těchto druhů přídavných jmen zvláštní skloňování. Prvý druh se blíží podstatným jménům více než druhý.

d) Kromě toho rozlišuje ještě ve skloňování mužských podstatných jmen a přídavných jmen životná od neživotných. Při bytosti živé rozlišuje první pád od čtvrtého pádu v obou číslech přesněji než při neživotných.

¹ Úplný název tohoto pojednání zní: Über den Ursprung und die Bildung der Slawischen und insbesondere der böhmischen Sprache.

² Vollständiges Wörterbuch der böhmisch-deutsch- und lateinischen Sprache. Str. 11–32.

e) Druhý stupeň má na konci slabiku *ší*; *menší*, *minor*; třetí stupeň na začátku ještě slabiku *nay*: *naymenší*, *minimus*.

f) Zájmena se více blíží přídavným jménům než podstatným jménům, při čemž se obzvláště vyznačují *čí*, *cujus*, a *její*, *ejus* (v ženském rodě).

g) Sloveso se časuje velmi jednoduše. Znak neurčitého způsobu je *ti*: *dáti*, *dare*; minulého času nebo přičestí *l*: *da-l*, *dedit*; rozkazovacího způsobu *i*: *day*, *da*; přítomného času *u* nebo *ju*: *žeru*, *voro*, *piju*, *bibo*, nebo po způsobu řeckých sloves na *μ*: *m*: *budem* u Charvátů, Krajinců a Slováků je naše *budu*; *znám*, *dám* říká také již Čech místo *znaju*, *daju*. Podobnost s řeckým a latinským časováním je v mnohých případech zřejmá. K určení osob stačí koncovky *u*, *eš*, *et* (*e*), v množném čísle *eme*, *ete*, *ut* (*ú* nebo *au*), aniž je třeba ještě připojovati osobní zájmena, jak to musí dělat Němec.

h) Slovan si umí tak vypomoci s oznamovacím způsobem, že vůbec nezná dva způsoby, spojovací a přací, to znamená, že je nechává neoznačeny. Nahrazuje tento nedostatek částicí *by* a minulým a předminulým časem oznamovacího způsobu: *dal bych*, *darem*; *byl bych dal*, *dedissem*.

i) Tvoří podle různých tvarů čtvrtým způsobem budoucí čas. První způsob je původní *hodím*, *iaciam*, kde dokonavý děj nepřipouští žádný přítomný čas. Druhý způsob je budoucí čas unitatis na *nu*: *padnu*, *cadam*. Třetí způsob tvoří předložkou: *ponesu*, *feram*. Čtvrtý způsob je budoucí čas složený: *budu milovati*, *amabo*.

k) Má čtyři minulé časy, nedokonavý, minulý jednoduchý, minulý složený a předminulý. U minulých časů, složených z přičestí a pomocného slovesa *býti* (*jsem*), rozeznává také tři rody, jako Říman u svých neuter: *šel jest*, *profectus est*, *šla jest*, *profecta est*, *šlo jest*, *profectum est*.

l) Přičestími, od nichž má činné tvary přítomného a

minulého času a zrovna tolik trpných tvarů, krátí svou řeč tímž způsobem, jak to především může dělat Řek. Proto se mohl Cyril, slovanský překladatel bible v IX. století, více přiblížit řeckému originálu než sám Říman.

m) Chybí mu sice vlastní trpný rod, může se mu však buď vyhnouti nebo jej opsati pomocným slovesem *býti* a minulým přičestím. *Byl bit, fuit verberatus*. Ještě raději však jej vyjadřuje svým zvratným slovesem s částicí *se* pro všechny tři osoby: *narodila se*.

n) Zcela příznačný je u něho rozdíl mezi rychle probíhajícím dějem a dějem delšího trvání a mezi dějem, který se častěji opakuje. V jiných jazycích se tento rozdíl vyznačuje příslovci nebo slovesem *soleo*, které Slovanu chybí. Činí tak vlastními tvary slovesa samého, které si sloveso může vytvořit: *nesu, nosím, nášim, nosívám; močím, máčím; hraji nebo hrám, hrávám; tluku, tlaukám; řku (řeku), říkám, říkávám; žnu, žínám*, kde všude zůstává týž význam, jenom že děj se zřetelem na kratší nebo delší trvání jest různě nazírán. Můžeme v tom jistě spatřovati šťastné napodobování přírody, prodlouženým *vá* vyjádřiti sloveso opakovací nebo prodloužením samohlásky delší trvání.

o) Jeho částice, předložky a spojky mají totéž určení jako u Řeka, Řimana a Němce. Předložky, tvoří-li slabiku, strhávají vždy přízvuk na sebe. Na př. *syna*, filii, filium má přízvuk na první slabice; ale *na syna* má přízvuk na předložce *na*, proto psali staří Čechové taková slova dohromady: *nasyna* místo *na syna*, protože se v tom řídili spíše svým citem než zvyklostí cizích řečí.

p) Příslovce způsobu se většinou tak tvoří jako latinská: *plenus — plene, plný — plně, castus — caste, čistý — čistě*.

q) V skladbě se slovanská řeč blíží (pojímám zde slovanštinu v nejširším rozsahu podle společných znaků všech nářečí) brzo jednomu, brzo zas druhému z tří hlav-

ních evropských jazyků. Má hodně volnosti v uspořádání různých částí řeči ve větě jako Říman. Není však tak bezuzdná, že by bylo ponecháno pouhé libovůli mluvčího, slova tak svévolně řaditi, jak by to rád tvrdil p. Hanke ve svém Doporučení české řeči¹ (Videň, 1783) na str. 34. Zvolil si větu: *já miluji Pana Boha našeho*, kterou nyní sedmkrát staví po každé v jiném pořádku.² Ale jen první a druhé uspořádání a ještě třetí, na které nepřípadl, je přípustné, ostatních pět obměn je nepřirozených, protože jsou neobvyklé.

r) Skloňuje číslovky až po číslovku *čtyry* jako Řek. Po číslovce *pět* a všech ostatních číslovkách bývá podřízené podstatné jméno vždy v druhém pádě: *pět set*, kde *set* je druhý pád množného čísla od *sto*.

s) Záporná částice *ne* stojí bezprostředně před slovesem a strhává na sebe přízvuk: *nedal mi toho*, non dedit mihi hoc.

t) Dvě a několik záporných slov ve větě, aniž mají přítakací smysl, jsou zrovna tak obvyklá jako u Řeka: *Nic mi nedal*, nihil mihi (non) dedit. Tak jest vzácnější: *To není nanič* pravý slavism, místo něhož Čechové nyní již raději říkají s Němcem: *To je na nic*. Zda částice *ani* zde tvoří výjimku, protože Jan IV. 11 neque habes, *aniž máš*, a v. 15. neque veniam, *ani chodila* a na jiných místech částice *ne* se vypouští, o tom musím skoro pochybovati. Apoc. XX. 4. překládali staří podle latiny nec acceperunt rovněž *ani přijali*; jak to tedy, že v nejnovějším vydání Nového Zákona z roku 1786 čteme *ani nepřijali*, kdyby to nebylo, jak myslím, správnější?

¹ Jan Alois Hanke z Hankensteina: Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur.

² Str. 34 pozn. r): 1. Ga milugi Pana Boha nasseho. 2. Ga nasseho Pana Boha milugi. 3. Milugi ga nasseho Boha Pana. 4. Pana Boha nasseho milugi ga. 5. Milugi ga nasseho Pana Boha. 6. Nasseho Boha Pana milugi ga. 7. Pana nasseho ga milugi Boha.

SLOVANSKÁ NÁŘEČÍ

Hlavní nářečí slovanské řeči, která se ještě až na naše doby udržela jako vládnoucí, jsou: kromě církevní neboli biblické staroslovanštiny:

1. RUŠTINA.

2. POLŠTINA se slezským nářečím v knížetství těšínském.

3. ILYRŠTINA, podle různých nářečí jako bulharského, rácko-srbského, bosenského, slavonského, dalmatského, dubrovnického.

4. CHARVÁTŠTINA se slovinštinou ve Štyrsku, Krajině a Korutanech.

5. ČEŠTINA s moravštinou, slezštinou okolo Opavy a slovenštinou v Horních Uhřích.

Vendština v obojí Lužici je nářečí smíšené z polštiny a češtiny, kterou nemohu tedy zde umístiti jako hlavní jazyk pro málo zvláštností.

Pod tato hlavní nářečí se dají zařaditi všechna ostatní nářečí jako pododdíly, při čemž nesmíme zrovna hleděti na nejmenší rozdíly; jinak bychom na př. musili moravštinu a slovenštinu opět rozdělit v několik nářečí. I když se rozmanitosti různých způsobů mluvy dají převésti na obecné obdoby mluvnice, nemohou být ještě nazírány jako odlišná nářečí, nehledě k různému užívání některých slov a jejich zřetelně odchylné výslovnosti. Řídí-li se však některá řeč docela jinými obdobami, to znamená, rozlišuje-li se velmi zřetelně v mluvnici, teprve pak může být považována za zvláštní nářečí. Je-li pak

toto nářečí široce rozšířeno, takže v sobě zahrnuje několik podřečí, může být právem nazýváno hlavním nářečím. Z toho samo sebou vyplývá, že soustavné třídění slovanských řečí je spojeno s velkými obtížemi. Schlözer stanoví své roztrídění všech slovanských hlavních nářečí, nebo, což je jedno, všech hlavních slovanských národů ve svých Nordických dějinách¹ na str. 331—334 jen nazdařbůh. Vypočítává po řadě devět druhů, a to: ruštinu, polštinu, češtinu, lužičtinu, polabštinu, slovinštinu, charvátštinu, bosensčinu a bulharštinu. Prameny tohoto třídění jsou mluvnice a slovníky, uvedené u každého druhu. Ale polabština, čímž rozumí nanejvýše pokaženou vendštinu v Lünebursku, si nezaslouží, aby byla jmenována. Rüdiger² zahrnuje ve svých Základech lidské řeči podle všech dosud známých nářečí a spisovných řečí, Lipsko, 1782, str. 62 pod obecným pojmenováním *SARMATSKÝCH JAZYKŮ* 1. staroslověnštinu, 2. novější ruštinu, 3. polštinu, 4. lužičtinu v Horní Lužici, 5. lužičtinu v Dolní Lužici, 6. podobné nářečí v Lünebursku, 7. češtinu, 8. slovinštinu v Korutanech a Krajině, 9. ilyrštinu v Charvátsku, Slavonii a Dalmatii, 10. srbštinu, která se rozkládá i přes Bulharsko, 11. litevštinu a 12. lotyštinu. Avšak obě poslední náležejí právě tak málo mezi slovanské jazyky jako pruský jazyk, protože ony jako tento se v mnohých podstatných částech, jak v tvoření podstatných jmen tak i v jich skloňování a ve tvaru ostatních částí řeči, zkrátka v mluvnici a slovníku nebo jednotlivých slovech, nehledě k velké jazykové podobnosti, kterou jinak navzájem mezi sebou mají, od slovanštiny zcela výrazně liší a nanejvýše

¹ August Ludwig Schlözer: Allgemeine Nordische Geschichte. Halle, 1771.

² Johann Christian Christoph Rüdiger (1751—1822): Grundriss einer Geschichte der menschlichen Sprache nach allen bekannten Mund- und Schriftarten - I. dfl.

mohou být považovány jen za blízce příbuzné řeči s řeči slovanskou. Schlözer nepočítá k tomu staroslověnštinu neboli slovanské církevní nářečí jako nyní již mrtvou řeč; zařazuje sem však bulharštinu jako zvláštní nářečí, které Rüdiger právem zahrnuje pod srbštinu. Gebhardi v 51. díle Obecných světových dějin na str. 235¹ zaručuje své třídění autoritou jazykozpytců. Počítá:² 1. SLOVANŠTINU, jazyk církevních spisů, pocházejících od Cyrila, 2. ČEŠTINU.³ 3. BULHARŠTINU. 4. ILYRŠTINU. 5. SRBŠTINU. 6. SRBŠTINU v Lužici. 7. VENDŠTINU, při níž se vypočítávají tak četná a rozličná nářečí, že opravdu nevím, co mám tím rozumět. 8. POLŠTINU. 9. UKRAJINŠTINU neboli jazyk kozáků. 10. SUSDALŠTINU (snad oboje mají být považovány jen za nářečí ruštiny). 11. RUŠTINU. Avšak podíváme-li se za prvé na obdoby v mluvnici, v nichž se všechny tyto druhy, bez ohledu na svou různost, většinou shodují, za druhé vypočítáme-li také celou zásobu nejužívanějších slov každého druhu a potom provedeme přesné srovnání, dá se zcela oprávněně stanovit pět tříd, do nichž může býti náležitě svedeno všech devět nebo deset druhů. Odedávna se v dějinách objevují SRBOVÉ, ČEŠI, CHARVÁTI, POLÁCI a RUSOVÉ jako velké, mocné národní kmeny, které zakládají vlastní státy a k nimž se jiní slabší zároveň jen přidružují. Odtud pak tedy patero slovanských hlavních jazyků, které se dosud udržely jako vládnoucí. Nářečí kmenů zcela nebo většinou vyhynulých jako Bodrců, Luticů nemohou být

¹ Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und Engeland ausgefertigt. Ein und funfzigster Theil. Verfasset von Ludewig Albrecht Gebhardi. Halle, 1789. Str. 235—236.

² 1.—11. je doslovný citát z Gebhardiho, kromě poznámky při 7. („při níž“ atd.) a textu v závorce při 10., jež jsou oboje doplňky Dobrovského.

³ V originále: BÖHMISCH oder TSCHECHISCH.

zde připočítávána. Přejchody od jednoho nářečí k druhému se dají šťastně vysvětliti ze zeměpisné polohy nebo směru stěhování. Vedu-li od lužické a české hranice čáru přes Odru k pramenům Visly, všechno slovanské za touto čarou k severu bude více sykatí, což je znakem polské řeči, a Slovan pod touto čarou bude vyslovovati jotovaná *d*, *t* více jazykem než zuby. Čech a Moravan zachovává ještě *ř* (t. j. *r* vyslovené pomocí jazyka a zubů), Slovák na řece Moravě už je nezná, stejně jako je neznají jižnější Slované nad Dunajem. Jeho příděch (*hora* nikoli *gora*) prozrazuje ještě svůj český původ, avšak jeho *em* v první osobě (*nesem, budem, berem, kradem* atd. místo *nesu, budu, беру, краду*) přidružuje ho k Charvátům. Smíme-li však vésti čáru od Drávy k Dunaji, není naprosto těžké vyplniti prostor mezi Varaždínem a Prešpurkem a Charváty pokládati za pravé bratry Slováků, jakkoliv se stali sobě nepodobnými během dvanácti set let. Prostřednictvím Slováků se přibližují, prodlouží-li se čára k severu až k pramenům Váhu, Polákům, a podle jiné čáry, od ústí Moravy až k jejím pramenům, Moravanům a Čechům. Právě tak lehce si vysvětlují příbuznost starého slovanského církevního jazyka, v němž se ještě čte mše, s českou řečí. Čechy hraničily se starými Srby, kteří seděli mezi Labem a Sálou, proto Míšeň slula ve středověku *Sribia*, česky *Srbsko*. Od těchto Srbů, kteří se jistě také rozšířili až do Čech, se v sedmém století odloučila část a usadila se pod ochranou krále Heraklia v dnešním Srbsku. Bez ohledu na toto daleké a dlouhé oddálení se ještě dosud udržela viditelná příbuznost obou řečí, staroslověnštiny, která je v základě srbštinou, a češtiny, protože si oba kmeny dříve navzájem byly tak blízké.

SLOVANSKÉ DRUHY PÍSMĀ.
BOHOSLUŽBA V SLOVANSKÉ ŘEČI

VENDOŤ u východního moře, kteří ještě jako pohané pěstovali rozsáhlý obchod, obzvláště obyvatelé slavného obchodního města JULINUM při ústí Odry, nemohli být tak nevědomí, že by byli nedovedli před sv. Cyrilem, t. j. před r. 860 ani psát. Adam z Brém hovoří o tomto městě jako největším v celé Evropě s jakýmsi údivem nade vším tím velkým, nádherným a takřka neuvěřitelným, co se o něm vypravovalo. Est sane maxima, praví ve svých Církevních dějinách, kap. XII nebo 66,¹ omnium, quas Europa claudit civitatum, quam incolunt Slavi cum aliis gentibus Graecis et barbaris. Nam et advenae Saxones parem cohabitandi legem acceperunt, si tamen Christianitatis titulum ibi morantes non publicaverint. T. j. Sasové a jiní cizinci mají podle moudrého policejního zákona pěstovati obchod, a ne dělat novověrce. Omnes enim adhuc paganis ritibus aberrant, caeterum moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior poterit inveniri. Jak to bylo možno očekávati od jemnějších mravů měšťanů hodně navštěvovaného obchodního města. Vrbs illa mercibus omnium septentrionalium nationum locuples, nihil non habet jucundi² aut rari. Jestliže nyní také Dánové a Švédové tam přiváželi své zboží, o čemž není proč pochybovat, pak je pochopitelné, jak se stalo, že Švéd nazývá trh *Torg* a Dán *Torv*. Neboť toto slovo je vpravdě

¹ Historia ecclesiastica. Cap. XII. Lib. II. = Cap. 66 celého díla; ve vydání: Erpoldi Lindenbrogii Scriptorum rerum germanicarum, Hamburgi, 1706, str. 19.

² Dobrovský: oberrant, septentrionalium, jucundi.

slovanské. Rus nazývá trh, obchod stejně jako tržiště *torg*, Polák *targ*, Čech *trh*, Charvát *terg*. Ibi est olla Vulcani quod incolae graecum vocant ignem, de quo etiam meminit Solinus.¹ Seznamovali se tedy s cizími vynálezy (proč také s uměním písma?). Za těchto okolností je neuvěřitelné, že by se byli neseznámili s písmem run, které na severu bylo obecné. Ditmar dosvědčuje to výslovně,² že na slovanských modlách v Retře byla vyryta jména božstev, což potvrzují kovové modly, které Masch objasnil ve zvláštním spise pod názvem: Bohoslužebné starožitnosti Bodrců,³ 1771.

Bez ohledu na to se většina ostatních slovanských kmenů naučila umění písma teprve s křesťanstvím. Jižní Slované v Panonii, Dalmacii a Srbsku byli první vyučováni v křesťanství, nejprve nedostatečně německými a italskými kněžími, potom dokonaleji dvěma bratry CYRILEM a METODĚJEM. Cyril, jinak zvaný Konstantin Filosof, sestavil zvláštní abecedu, vhodnou pro všechny zvuky slovanské řeči, která se nazývá po svém vynálezci CYRILICÍ.* On a jeho bratr Metoděj s jinými ještě kněžími pracovali nyní

¹ Je to opravdu město největší ze všech měst, která má Evropa; obývají je Slované s jinými řeckými a barbarskými kmeny. Neboť i přistěhovalí Sasové přijali stejný zákon osídlovací, přestože se veřejně, zde sídlíce, nehlásí ke křesťanství.

Všichni totiž dosud bloudí pohanskými obřady, ale co do mravů a pohostinství žádný kmen nebude moci být shledán čestnějším neb laskavějším.

Ono město bohaté zbožím všech severních národů má v sobě vše jen příjemné nebo vzácné.

Zde je hrnců Vulkánův, který obyvatelé nazývají řeckým ohněm, o němž se také zmiňuje Solinus.

² Chronicon, liber VI., ve vydání J. A. Wagnera (Dithmari, episcopi Merseburgensis Chronicon. Norimbergae, 1807), str. 151.

³ Gottesdienstliche Alterthümer der Obodriten aus dem Tempel zu Rhetra, am Tollenzer — See. Nach den Originalien auf das genaueste gemahlet, und in Kupferstichen, nebst Hrn. Andreas Gottlieb Maschens... Erläuterung derselben, herausgegeben von Daniel Wogen. Berlin. Celkem je na konci knihy 52 obrazových příloh.

* Ruské obecné písmo vzniklo sice z cyrilice, odchyluje se však již trochu od ní; ale ve svých církevních knihách užívají Rusové pravých

také o slovanském překladě Písma svatého a jiných bohoslužebných knih, jichž ještě dodnes většina jižních a východních Slovanů, zejména ti, kteří se hlásí k řecké církvi, užívá při své bohoslužbě. Protože pro nové pojmy nenašli v řeči ještě zcela nevzdělané žádná slova, byli přinuceni tvořit slova nová, která skoro vesměs jsou upravena podle řečtiny. Metoděj nyní začal, protože svého bratra Cyrila zanechal v Římě, číst také slovanské mše, čímž latinští kněží, kteří již dříve mezi Slovany konali dílo obrácení na víru, zcela pochopitelně byli rozzlobeni, protože nyní viděli, že jejich bohoslužba je v menší vážnosti. Nechybělo ani krivých žalobců. Obvinili Metoděje z nového (kacířského) učení, a i čtení mše v cizí řeči bylo káráno. Papež Jan VIII. psal proto Metoději r. 879 a obeslal ho do Říma, aby se ospravedlnil. Audimus etiam, piše papež, plný podivení, quod missas¹ cantes in barbara, h. e. in *scлавina* lingua. Vnde jam literis² per Paulum episcopum Anconitanum (který 878 byl poslán do Cařihradu) tibi directis

¹ Dobrovský: missam. Pastrnek (v. n.): missas.

² Pastrnek: litteris nostris.

cyrilských znaků písma. Říkáme jim také jinak srbská, bulharská písmena. I Valaši přijali toto písmo a přizpůsobili je své řeči. *CYRIL* byl svorně pokládán za *VYNÁLEZCE* cyrilice až do r. 1785, kdy zemřelý Dobner vyzdobil záplavou citátů svou zcela novou domněnku¹, že Cyril, má-li být vynálezcem nové abecedy, nemůže být původcem těchto znaků písma, protože zřejmě, až na několik písmen, jsou řecké, nýbrž jistě vynalezl docela jiné, a to tak zvaná dalmatská, hlaholská nebo jeronymská písmena. Ale tato domněnka padá už pouhou poznámkou, že Cyril vždycky ještě může být nazván vynálezcem slovanského písma (tak jako Ulphila vynálezcem gotského), i když také nevytvořil docela nové, t. j. ještě nikdy nespáťené, u žádného národa neexistující tvary písmen takřka ze svého mozku (který rozumný učitel národa bude chtít také toto udělat?), nýbrž i když jen národu, který ve své řeči ještě nedovedl psát, sdělil abecedu a ji podle jazyka upravil, rozmnožil, a určil užívání nově přidaných znaků. A toto učinil Cyril pro své Slovaný.

¹ Ob das heut zu Tage sogenannte cyrillische Alphabet für eine wahre Erfindung des slavischen Apostols Cyrill zu halten sei? (Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften).

prohibuimus, ne in *ea lingua sacra missarum solemnia celebrares*, sed vel in *latina* vel in *graeca*,¹ sicut Ecclesia Dei toto terrarum orbe difusa et in omnibus gentibus dilatata cantat.² Metoděj odcestoval do Říma a obhájil svou věc tak šťastně, že papež v dopise Svatoplukovi z r. 880 mluvil docela jinak, jak to také okolnosti vyžadovaly. Literas denique *scлаuonicas*,³ čtete tam, a Constantino quondam⁴ Philosopho repertas, quibus Deo laudes debita⁵ resonent, jure laudamus.⁶ — A dále: Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, siue missas in eadem *scлаuonica*⁷ lingua canere, siue sacrum euangelium vel lectiones diuinas noui et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere.⁸ Přece však neopomine doporučovati především latinskou řeč: Iubemus tamen, vt in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter majorem honorificentiam Euangelium *latine* legatur et postmodum *scлаuonica*⁹ lingua translatum in auribus populi, latina verba non intelligentis, annuncietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur. Et si Tibi et Iudicibus tuis placet, Missas latina lingua magis audire, praecipimus, vt latine Missarum Tibi solemnia celebrentur.¹⁰ Zdá se, že vlivem tohoto doporučení

¹ Pastrnek: vel Graeca lingua.

² František Pastrnek: Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda (v Praze 1902, nákl. Královské české společnosti nauk), str. 254.

³ Pastrnek: Sclaviniscas.

⁴ Dobrovský: quodam.

⁵ Dobrovský: debite.

⁶ Pastrnek na m. uv. str. 257.

⁷ Pastrnek: Sclavinica.

⁸ Pastrnek na m. uv. str. 257.

⁹ Pastrnek: Sclavinica.

¹⁰ Pastrnek na m. uv. str. 257.

Slyšíme také, že sloužíš mše v barbarském, t. j. slovanském jazyce. Proto již dopisy Tobě zaslányi skrze Pavla, biskupa z Ancony, jsme Ti zakázali, abys v tomto jazyku nesloužil posvátné oběti mši, ale buď latinsky nebo řecky, jak slouží církev Boží, po celém světě rozšířená a u všech národů proniklá.

latinské řeči již Wiching, biskup nitranský, na jehož proti-
vení si arcibiskup Metoděj u papeže stěžoval, ve svém
obvodu nedovolil slovanskou bohoslužbu.

Arcibiskupové ze Spalatra v Dalmacii se vyslovili
rovněž na počátku desátého století zřetelně proti tomu a
Metoděj byl kolem r. 1060 v církevním sněmu ve Spalatra
odsouzen dokonce jako kacíř. Inter quae, píše Tomáš
arcijáhen ze Spalatra ve své Hist. Salonitana, hoc
siquidem firmatum est et statutum, vt nullus de caetero
in lingua *sclauonica* praesumeret diuina mysteria celebrare,
nisi tantum in latina et graeca; nec aliquis ejusdem linguae
promoueret ad sacros ordines. Dicebant enim gothicas
litteras (Tomáš nazývá také jindy Slované z pohrdání nebo
nevědomosti Goty) a quodam Methodio haeretico fuisse
repertas,¹ qui multa contra catholicae fidei normam in
eadem *sclauonica* lingua mentiendo conscripsit, quamobrem
diuino iudicio repentina² dicitur morte fuisse damnatus.³

¹ Dobrovský tiskovou chybou: repentas. V Mus. výt. 1 opravil
tužkou na: repertas.

² Dobrovský tiskovou chybou: repertina. V Mus. výt. 1 opravil
perem na: repentina.

³ Cap. XVI. Ve vydání: Ioannis Lucii, De regno Dalmatiae et
Croatiae, libri sex. Amstelaeami, anno 1666 — v části „Rerum
Dalmaticarum Scriptores“ (str. 287n): Thomae Archidiaconi Spa-
latensis Historia Salonitanorum Pontificum, atque Spalatensium
(str. 312—370) — str. 323a. Pokrač. str. 23, pozn. 3.

Písmo posléze *slovanské*, kdysi od filosofa Konstantina vynalezené,
aby jím Bohu povinné chvály zaznívaly, právem schvalujeme.

A nijak neodporuje zdravé víře neb nauce jednak sloužit máš
v téměř *slovanském* jazyce, jednak čísti svaté evangelium neb Božské
čtení Nového a Starého Zákona v dobrém překladu a výkladu anebo
prozpěvovati všechny ostatní pobožnosti při hodinkách.

Přikazujeme však, aby se ve všech kostelích vaší země pro větší
čest a slávu evangelium četlo *latinsky* a teprve potom v překladu do
slovanského jazyka bylo hlášáno naslouchajícím lidu, který nerozumí
latinským slovům, tak jak se to zřejmě děje v některých kostelích. A
líbí-li se Tobě a Tvým soudcům naslouchati mším raději v latinském
jazyce, nařizujeme, aby Ti byly posvátné obřady mší slouženy po la-
tinsku.

Zděšení slovanských kněží v Dalmacii bylo všeobecné;
marně hledali pomoc u papeže. Papež sám pokládal slo-
vanské písemnictví za vynález ariánských Gotů. Jak nyní
bylo možno věci pomoci? Důmyslná hlava přišla již nyní
nebo později na myšlenku předělati cyrilská písmena a
úmyslně je učiniti nepoznatelnými, aby bylo možno tato
nová uměle utvořená písmena, kterým všeobecně říkáme
hlaholská, dalmatská nebo jeronymská, vydávati za vy-
nález sv. *JERONYMA*, kterého stejně pokládali za rozeného
Dalmatince. Tato vlastenecká smyšlenka našla víru a
souhlas, a později se dali dokonce i papežové pře-
mluviti, aby dalmatsko-slovanskou bohoslužbu vítaně po-
kládali za dílo sv. Jeronyma. Doba tohoto nového vynálezu
se nedá tak přesně určit. Spadá mezi léta 1060—1222,
protože před rokem 1060 nebylo k tomu žádného podnětu,
a z r. 1222 je žaltář psaný hlaholsky.*

* Tento žaltář jest nejstarší kniha, psaná jeronymskou abecedou.
Opisovatel *MIKULÁŠ*, klerik z Arby,¹ ujišťuje, že jej opsal z mnohem
staršího kodexu, zhotoveného na rozkaz posledního arcibiskupa ze
Salony, Theodora. Z toho usoudil Dobner,² že těchto písmen se uží-
valo již v 9. století, kdy podle Assemanových údajů žil arcibiskup
Theodor. Avšak starší kodex mohl být zcela dobře, jak je to také
docela pravděpodobné, napsán cyrilskými písmeny, a tak celý tento
závěr nic nedokazuje. Že mnozí starší učenci pokládali cyrilské písmo
za mladší, pramenilo z jejich předpokladu, že vynálezcem dalmatského
písma byl Jeronym, který ovšem žil asi o sto let dříve než Cyril;
protože však nyní tento předpoklad je zcela neodůvodněný, jak při-
znává sám Dobner, odpadá také sám sebou závěr.

¹ Dobrovský: Alba. V Mus. výt. 1 opravil perem na: Arba,
v Mus. výt. 2 slovo Alba podtrhl a po levé straně napsal: Arbe.

² V studii: „Ob das heut zu Tage sogenannte cyrilliche Alphabet
für eine wahre Erfindung des slawischen Apostels Cyrills zu halten

³ Mezitím je totiž potvrzeno a nařízeno, aby si nikdo napříště
neosoboval slaviti božská tajemství jazykem *slovanským*, leč jen latin-
sky a řecky, a aby žádný příslušník téhož jazyka nebyl povyšován k po-
svátým hodnostem. Říkali totiž, že gotská písmena byla vynalezena
od jakéhosi kacíře Metoděje, který mnoho lživého napsal proti pra-
vdu katolické víry v téměř *slovanském* jazyku, pročež Božským soudem
prý byl odsouzen k náhlé smrti.

OSUD SLOVANSKÉ BOHOSLUŽBY
V ČECHÁCH

Kdyby byli Čechové kdysi přijali cyrilskou abecedu se slovanským překladem bible a ostatních bohoslužebných knih, bylo by to beze sporu urychlilo vývoj české řeči. Avšak není nijak prokázáno, že v Čechách, které za své obrácení na víru vděčí německým kněžím, vůbec kdy bylo zavedeno užívání slovanského písma. Projevil jsem své mínění o tom již v České literatuře, sv. 2, str. 218,¹ v Rozpravách Soukromé společnosti, sv. V, str. 300,² a v Literárním magazině, díl 2,³ str. 52 a násl. a odůvodnil je. Sv. PROKOP shromáždil sice okolo r. 1030 několik slovanských mnichů, snad uprchlíky z Dalmacie nebo Charvátska, od nichž se dal vyučovat v CYRILSKÉM písmě a slovanském církevním jazyku, a vystavěl jim známý klášter na Sázavě. Avšak brzo po světcově smrti obvinili dobré mnichy, jenom kvůli staroslověnskému jazyku, z kacířství (dicentes, praví Sázavský mnich,⁴ per sclauonicas literas haeresis secta hypocrisisque aperte irretitos ac omnino peruersos) a přiměli vévodu SPYTIHNĚVA brzo k tomu,

¹ BML II, 3 (Prag, 1784), str. 218—227.

² - 322: „Über das Alter der böhmischen Bibelübersetzung.“ (1782.)

³ 1786.

⁴ FRB II, 246.

...říkajíce, že jsou slovanským učením v sektu kacířskou a pokryteckou zjevně zapleteni a docela zkažení... (Srv. Fontes rerum bohemicarum, II, 246.)

sei? (Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Prag, auf das Jahr 1785. Zweite Abtheilung. Prag, 1786, str. 101—139.)

že v roce 1055 vyhnal ze země opata VÍTA s ostatními mnichy a dosadil tu za opata Němce. VRATISLAV byl jim více nakloněn než jeho bratr. Když se 1061 ujal vlády, povolal je zase zpět z Uher, kam se byli utekli. Pod jeho ochranou zůstali nerušeně ve svém klášteře více než třicet let, až je BŘETISLAV opět vypudil a opatem jmenoval 1097 břevnovského probošta Dietharda, který klášter opatřil latinskými knihami, poněvadž tam nalezl jen knihy staroslověnské, které brzo byly nadobro roztroušeny a zničeny.

Kdyby byl král Vratislav dosáhl svého úmyslu, zavést, jak se zdá, na několika místech v Čechách staroslověnský obřad, bylo by to mělo velký vliv na rozvoj české řeči. Ale papež Řehoř VII. byl v tom neúprosný. Vratislav obdržel odmítavou odpověď a musil si nechat líbit, že jeho lepší důvody byly vyvraceny důvody horšími. Quia vero Nobilitas tua, píše papež r. 1080 Vratislavovi,¹ postulauit, quo secundum sclauonicam linguam apud vos diuinum celebrari annueremus officium, scias nos huic petitioni tuae nequaquam posse fauere. Ex hoc nempe saepe voluentibus liquet, non immerito sacram scripturam omnipotenti Deo placuisse quibusdam locis esse occultam, ne si ad liquidum cunctis pateret, forte vilesceret et subjaceret despectui, aut prae intellecta a mediocribus in errorem induceret. Neque enim ad excusationem iuuat, quod quidam religiosi viri (Sázavští mniši, v jejichž prospěch se Vratislav obrátil na papeže) hoc, quod simpliciter populus quaerit, patienter tulerunt aut incorrectum dimiserunt, cum primitiua ecclesia multa dissimulauerit, quae a sanctis Patribus postmodum, firmata christianitate et religione

¹ V otisku Karla Jaromíra Erbena („Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae“. Pars I. Pragae, 1855), str. 70—71.

crescente, subtili examinatione correcta sunt. Vnde ne fiat,¹ quod a vestris imprudenter exposcitur, auctoritate beati Petri inhibemus, teque ad honorem omnipotentis Dei huic vanae temeritati viribus totis resistere praecipimus.² Vratislav chránil sice, pokud žil, mnichy na Sázavě. Avšak přání národa, aby směl slyšet staroslověnskou mši, nemohlo být splněno, protože je papež prohlásil za nerozumné a jeho žádost za opovržlivost. Když nyní celé duchovenstvo zůstalo věrno zásadám své hlavy, bylo možno spíše očekávat, že přemluví vévodu Břetislava k zapuzení těchto mnichů, aby pohoršení bylo zcela odstraněno, nežli že by byli vyhověli žádosti laiků. I když by to byla bývala „NEODPOVĚDNÁ, NANEJVÝŠE TRESTUHODNÁ NEDBALOST“³ duchovenstva, jak se vyjadřuje Dobner ve svém Pojednání o stáří českého překladu bible,⁴ národ tak dlouho nechati bez jakéhokoli biblického překladu“ (až do 13. století, v němž, jak jsem si myslel, odhalil jsem teprve vznik českého překladu biblického a ještě nyní nemohu přijmout žádný

¹ Erben (na m. uv. str. 71): Unde ne id fiat.

² Protože však Tvá urozenost žádala, abychom dovolili slovanským jazykem u vás sloužití mši svatou, věz, že my té Tvé žádosti naprosto nemůžeme vyhověti. Z toho ovšem při časté úvaze vyplývá, že ne naprávem se zalíbilo všemohoucímu Bohu, aby Písmo svaté bylo na některých místech záhadné, aby snad, kdyby všem zcela jasně bylo přístupné, hodně nezevšednělo a nepodlehlo jejich pohrdání neb nesprávně pochopeno lidmi průměrného vzdělání aby je neuvádělo v blud. A nikterak neomlouvá, že někteří věholníci to, co lid ve své prostotě žádá, trpělivě strpěli nebo nechali bez opravy. Vždyť prvotní církev mnohé zastřela, co od Svatých otců později, když se křesťanství upevnilo a náboženství sílilo, přesným zkoumáním bylo opraveno. Pročž aby se nestalo to, co se od Vašich lidí nerozumně vyžaduje, autoritou sv. Petra tomu bráníme a Tobě prikazujeme, abys ke cti všemohoucího Boha této pošetilé nerozvážnosti odporoval všemi silami.

³ Podtrhává Dobrovský.

⁴ Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften auf das Jahr 1788, 1789, str. 295. Od slova „neodpovědná“ až po slova „biblického překladu“ doslovný citát z Dobnera, Dobrovský jen vynechal „ja“ před „höchst“ (nanejvýše), doplnil za slovem „nedbalost“ na vysvětlenou „duchovenstva“ a „unser Volk“ přeměnil v „das Volk“, národ; citovaný passus nedal do uvozovek.

dřívější); i když se mohlo snadno a bez námahy stát, že biblické knihy byly ze starého slovanského církevního jazyka přetaveny do češtiny; přece stále ještě myslím, že duchovenstvo tu přímo nic neudělalo, protože je to v duchu tehdy panujících zásad, toto se domnívat a nikoli opak. „Kdo může tu tak lehce věřit, ptá se Dobner,¹ že toto tak nutné a prospěšné dílo by bylo mohlo být odloženo do tak pozdní doby, když jsme dávno předtím po několik již století měli nescíslné množství světského duchovenstva?“ Odpověď: každý, kdo ví, jak duchovenstvo o tomto bodě soudilo. Kosmas, dějepisec, který tehdy žil, prozrazuje svou neolibost vůči slovanským mnichům a jejich bohoslužbě zvláštním způsobem. V první knize, kde vypravuje o založení pražského biskupství, načrtl dopis, který prý princezna Mlada přinesla od papeže Jana XIII. svému bratru Boleslavovi.² Tu připojuje totiž výslovně podmínku: verum tamen³ non secundum ritus Bulgariae⁴ gentis vel Ruziae aut Sclauonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica.⁵ Již zde klade papeži Janu XIII. do úst, co teprve za jeho doby Řehoř VII. zakázal Vratislavovi. Neboť okolo roku 970 taková doložka byla by bývala zcela nepotřebná, poněvadž Čechové ve své zemi neměli staroslověnský obřad.

¹ Na m. uv. str. 284—285. Od slov „Kdo může“ až po slovo „duchovenstva“ doslovný citát z Dobnera, toliko za „Klerisei“, které v originále není na konci věty, větší vynechávka — tento passus viz v mém vydání G I. 13; Dobrovský nedal do uvozovek.

² Chronica Boemorum. Lib. I. Cap. XXII; ve vydání Bretholzově („Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Herausgegeben von Bertold Bretholz. Berlin, 1923“), str. 43—44.

³ Bretholz: Veruntamen.

⁴ Bretholz: ritus aut sectam Bulgariae.

⁵ Ve vydání Bretholzově str. 44, ř. 4—7.

... přece však ne podle obřadu bulharského národa anebo ruského neb slovanského jazyka, nýbrž více podle nařízení a stanov apoštolských. (Srv. Kosmova Kronika česká. Z latinského přeložil Karel Hrdina. Nákladem spolku Melantrich 1929. Str. 35, kap. 22.)

KAREL IV. založil rovněž pro slovanské benediktiny roku 1347 klášter ke cti sv. Jeronyma, Cyrila a Metoděje atd. na Novém Městě pražském, zvaný Emauzy. Prchli z Charvátska a hledali ochranu u Karla. Karel je milostivě přijal a prosil u papeže Klementa VI. o dovolení, aby jim mohl vystavět klášter. Papež to dovolil, avšak jen **JEDINÝ** v celých Čechách, a tak byli mniši uvedeni do svého kláštera, kde své mše a hodinky zpívali staroslověnsky. Karel byl tím velice potěšen, takže je čas od času zase znovu obdařil. Byl docela nadšen, že jednomu světcu slovanského původu (jak ho přemluvili) ve svém království zřídil pomník:¹ Ob reuerentiam et honorem, jsou slova zakládací listiny, ² gloriosissimi Confessoris Beati Jeronymi Strydoniensis, Doctoris egregii et translatoris interpretisque eximii sacrae scripturae de hebraica in latinam et *Slauonicam* linguas, de qua siquidem Slauonica nostri regni Boemiae idioma sumpsit exordium primordiallyter et processit. A dále:³ vt ipse in dicto regno velut inter gentem suam et patriam perpetuo reddatur gloriosus.⁴ V darovací listině z r. 1349 to zní, že musí především k těm přihlížeti, kteří s ním jsou úže spojeni jemným svazkem mateřské řeči (qui nobis *natalis linguae* dulci et suavi mansuetudine connec-

¹ Všechny listiny Karlovy, z nichž Dobrovský na tomto místě cituje úryvky, otiskl F. M. Pelcl v „Urkundenbuchu“ své knihy „Kaiser Karl IV., König in Böhmen“, I. (1780), č. 83, 86, 93, II. (1781), č. 343.

² Ve vydání: „Das vollständige Registrum Slavorum. Herausgegeben von L. Helmling und Ad. Horcicka. Prag, 1904,“ str. 10; tu: „memoriam gloriosissimi... Stridonensis.“

³ Helmling - Horcicka, str. 10—11.

⁴ Pro úctu a čest přeslavného vyznavače blahoslaveného Jeronyma ze Stridonu, znamenitého doktora a výborného překladatele a vykladače Písma svatého z hebrejštiny do latiny a *slovanštiny*, z kteréžto totiž řeči slovanské vzala svůj prvopočátek a původ řeč našeho Českého království.

...aby se on sám v řečeném království stále proslavoval jako mezi svým národem a v své vlasti.

tuntur).¹ V jiné listině z r. 1352 praví dokonce, že česká řeč samou svou přítomností získává na lesku (*conspicimus et boemicae nostrae linguae decoretur amplioris claritatis honoribus decorari*),² pokud se totiž Češi mohli podílet na výhodě a cti, že směli číst a slyšet mši v staroslověnském jazyce. Dále poukázal Karel r. 1356 písaři **JANOVI**, který psal pro mnichy potřebné bohoslužebné knihy (*libros legendarum et cantus nobilis linguae slauonicae*),³ roční plat; a r. 1372 byl přítomen ve společnosti mnohých knížat a biskupů slavnostnímu vysvěcení tohoto kláštera.

Avšak jakkoliv se Čechové účastnili na tomto podniku, jakkoliv se (ani Jana Husa nevyjímaje) dali snadno přemluvit, aby pokládali sv. Jeronyma za svého krajana a za vynálezce hlaholského písma a překladatele slovanské bible, sv. Cyrila a sv. Metoděje, neboť také k jejich počtě byl slovanský klášter založen, za apoštoly Slovanů a Čechů, přece málo mohli a chtěli užívatí hlaholských písmen a bohoslužebné řeči. Neboť měli již sto let knihy různého obsahu, psané latinskými písmeny ve své zemské řeči, dokonce několik biblických knih; jejich řeč dosáhla již také onoho stupně vzdělanosti, že se již nepotřebovali dožebřávat nějaké pomoci slovanských mníchů. Srovnal jsem pilně český překlad oné doby na velmi mnohých místech se slovanským církevním zněním a nemohl jsem odříznouti nejmenší stopu toho, že by Čechové byli svůj překlad z něho zlepšili nebo aspoň si z něho byli vypůjčili několik vhodnějších výrazů. Chtěli raději setrvati u latinského církevního znění, které obecně bylo pokládáno za

¹ Helmling - Horcicka str. 21.

...kteří s námi sladkostí a lahodností *rodného jazyka* jsou spojeni...

² Helmling - Horcicka str. 40.

...shledáváme, že i půvaby našeho českého jazyka jsou ozdobovány krásami ještě skvělejšími...

³ Helmling - Horcicka str. 65.

...knihy legend a zpěvy *ušlechtilého jazyka slovanského*.

Jeronymovo dílo, jako u hodnověrného textu a podle něho svůj překlad postupně zlepšovali, než pomocí domnělého jeronymovsko-slovanského znění způsobiti nové zmatky. Bez ohledu na to nebyla známost se slovanskými mnichy bez prospěchu pro obě strany. Staří Charváti pomalu vymírali a do kláštera přijímali rodilé Čechy. Tito se pokusili, ovšem jen pro svou potřebu, a z nedostatku celé staroslověnské bible, opsati tehdejší *ČESKÝ* (dobře si všimněte *ČESKÝ*, nikoli staroslověnský) překlad bible hlaholskými písmeny r. 1416, z čehož níže¹ uvedu jeden svazek. Později, neboť přestoupili ke straně podobojí, zaměnili staroslověnskou bohoslužbu za českou. Na druhé straně zase byl Hus slovanskými názvy své abecedy přiveden na myšlenku, aby také českou abecedu tak srovnal a písmena stejným způsobem pojmenoval: a — bude — celé — čeledi — dáno — dědictwj atd. Pro *i* nemohl v české řeči najíti žádné jméno, proto byl donucen přibrat k tomu staroslověnské *ili*. A ačkoli se všichni čeští opisovači knih neřídili Husovým pravopisným návrhem, přece se tato abeceda na některých školách udržela ještě až do poloviny XVI. století.

Také naši jazykozpytci dovedli dobře použití znalosti staroslověnsčiny při vysvětlení zastaralých nebo temných českých slov; toho mohu uvést dva příklady. Jeden z roku 1397, kdy *JAN Z HOLEŠOVA*, břevnovský benediktin, napsal Výklad známé české písně sv. Vojtěcha²; druhý z r. 1587, v němž *MATOUŠ PHILONOMUS*, který jako opat byl představeným kláštera Emauzského, vydal v Praze v 8. formátě malé dílko pod názvem: *KNÍŽKA SLOV ČESKÝCH VYLOŽENÝCH*, odkud svůj počátek mají, totiž, jaký jejich jest rozum, t. j. Vysvětlení českých slov, jejich původ a význam. Odvolává se tam velmi často na staroslověnský pře-

klad bible, a připojuje ještě na konci sedm žalmů z tohoto překladu (otištěných českými písmeny). Zemřelý Dobner pokládal tyto žalmy, snad z příliš malé znalosti obou řečí, nebo protože mu to někdo namluvil, za české a usoudil z toho, že starý český překlad bible vznikl z překladu staroslověnského.¹ Z toho však jen vyplývá, že staroslověnsčina vytištěná českými písmeny ještě stále musí zůstat staroslověnsčinou, a že staroslověnské znění smí být směřováno s českým zněním zrovna tak málo, jako české znění s polským nebo charvátským zněním. Kromě toho byli Čechové příkladem těchto mnichů povzbuzeni, aby zavedli, aspoň částečně, bohoslužbu v české řeči. Nepohrdali přímo latinskou bohoslužbou, avšak velká část Čechů podobojí věřila, že bohoslužba, kde národ by knězi rozuměl, musila by být početnější než bohoslužba, kde by kněz jen sám sobě rozuměl. Přednesli svou žádost s jakousi důvěrou a upřímností církevnímu sněmu v Basileji (1433), (*quatenus vestrae paternitates dignentur permitttere ad minus Euangelia, Epistolas et symbolum in vulgari in Missis et ecclesiis coram² populo ad excitandam devotionem libertari, legi et decantari*);³ a podporovali svou prosbu tím, že církev přece již dříve dovolila, aby se i v Čechách (u Slovanů v Emauzích) četla mše v slovanském jazyce; *nam in nostro linguagio Sclauico ex indulto ecclesiae olim ab antiquo in vulgari suo exercetur (v Dalmacii, Charvátsku atd.) etiam in regno nostro*.⁴

¹ V „Abhandlung über das Alter der Böhmischen Bibelübersetzung“ (Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, auf das Jahr 1788, 1789), str. 296—297.

² Dobrovský: *eorum. Coleti (v. n.): coram.*

³ Ve vydání: *Sacrosancta concilia, curante Nicolao Coleti, Venetiis, 1731, XVII., anno 1438, 213 E.*

⁴ Na m. uv. 213 E.

abyste, vážení otcové, ráčili dovoliti, aby aspoň euangelia, epistolae a vyznání víry při mších a v kostelích veřejně byly lidu k vzbuzení zbožnosti vykládány, čteny a odříkávány v národním jazyku.

¹ Str. 133—134.

² Hospodine, pomiluj ny. Tr L I. 469 (f. 15a—19a).

Jinak však byl vliv staroslověnského církevního jazyka na vývoj češtiny zcela nepatrný, nebo lépe řečeno, užívání slovanské řeči a písma (oba kláštery vyjímajíc) bylo Čechům tak neznámé, že při bohoslužbě, na mincích, v listinách nepoužili nikdy jiné řeči než latiny, až konečně začali k tomu používat své zemské řeči, jejíž dějiny nyní chceme sledovat.

...neboť na území našeho *slovanského* jazyka již odedávna s dovolením církve se slouží v národním jazyku také v našem království...

Geschichte
der
Böhmischen Sprache
und
Litteratur

von
Joseph Dobrowsky
Mögl. der k. böhm. Gesell. der Wissenschaften.

Prag, 1792.
bey Johann Gottfried Calve.

ÚDOBÍ VÝVOJE ČESKÉ ŘEČI

Celé období dějin české řeči se rozpadá v šest oddílů.

1. Od přistěhování Čechů až k jejich osvícení křesťanstvím.
2. Od rozšíření křesťanství až ke králi Janovi.
3. Od krále Jana až k Husovi nebo k smrti krále Václava.
4. Od počátku husitských válek až k rozšíření knihtiskařského umění v Čechách, nebo až k Ferdinandovi I.
5. Od této doby až k bitvě na Bílé hoře 1620.
6. Od vyhnání nekatolíků až po naše časy.

PRVNÍ ÚDOBÍ

V prvním údobí, asi od r. 550—900 byli Češi ještě nevzdělaní; jejich řeč nemohla být tedy také jiná, ačkoli se dají nalézt ve všech slovanských nářečích stopy mnohem dřívější, ovšem jen počáteční kultury celého národa v jeho starých bydlištích. Avšak my sledujeme zde dějiny již odloučeného kmene, Čechů, které teprve s r. 805 poskytují bezpečnější data, když vojska Karla Velikého hlouběji vnikla do jejich země. Neznali dříve žádné krále, proto od jeho jména *Karl* jmenovali krále *král*, stejně jako Němci *Kaiser* od *Caesar*. Česká řeč byla svou stavbou a podstatnými vlastnostmi již tehdy jako dnešní čeština. To vysvítá z vlastních jmen starých pohanských knížat, řek, hor, měst a zámků, které nám Kosmas uchoval v první knize své kroniky ze světa pověstí¹. Takové jsou: *Ryp* (Řjp), *Krok*, *Liubussa* (Libusse), *Lubossin*, *Tetka*, *Tetin*, *Leuigradec*,

¹ Viz H. Jireček ČČM LXVIII. (1894), str. 114n. a LXVI. (1892), str. 267n.

Tursko, Diwin, Wissegrad, Labe, Bielina, Ogra (Ohře), Wltawa, Msa (Mže) atd. Seznam všech jednotlivých slov zachovalých z tohoto údobí nebyl by nepatrný, kdyby si někdo dal námahu je sebrat a z celého slovanského jazykového pokladu, kdyby čeština již nepostačovala, vysvětlit jejich původ. Škoda jen, že stará českoslovanská a moravskoslovanská jména, která se vyskytují v německých letopisech, často sotva již jsou k poznání. Tak je na místě francouzských letopisů na rok 864, kde čteme: Hludovicus Rex — Rasticen in quadam ciuitate, quae lingua gentis illius *Douina*, id est, puella dicitur, obsedit,¹ zřejmě písarská chyba ve slově *Douina* místo *Deuina*, česky vysloveno *Děwina*, od *děwa*, virgo, puella, odtud *děwice*, *děwka*, *děwče*. Je totiž *Djevina*, dnešní Děvín (Dewen) při ústí Moravy do Dunaje, tolik jako Magdeburg, Parthenopolis, a skutečně Slované nazývali také město Magdeburg v Sasku *Djevin*.

¹ Ve vydání „Annalium et Historiae Francorum ab anno Christi 708 ad ann. 990 scriptores coaetanei XII. II. Francofurti 1594,“ str. 69.

Král Ludvík oblehl Rastika v jedné obci, která v jazyce onoho národa sluje *Douina*, to jest dívka.

DRUHÉ ÚDOBÍ. PAMÁTKY Z TOHOTO ÚDOBÍ

Již roku 845 se dalo čtrnáct českých vévod nebo knížat pokřtít. S velkovévodou **BOŘIVOJEM** přišlo křesťanské náboženství na trůn. Jeho krátké panování po jeho křtu způsobilo, že pro křesťanství mohl méně učiniti, než vykonal jeho syn **SPYTIHNĚV**, jež nejstarší legendy o sv. Václavovi oslavují jako původce a prvního ochránce křesťanského náboženství v Čechách. Nepokoje vzniklé na Moravě po Svatoplukově smrti ho pobídly, aby 895 vešel s německou říší v bližší spojení, a tak obdržely Čechy svoje první křesťanské učitele z Německa. První kostely byly vystavěny na hradech nebo kastelích, vzpomeňme zde na kostel sv. Klimenta, vystavěný od Bořivoje v Hradci, a jiné, odtud české jméno *kostel*. **SV. VÁCLAVA** vyučoval jeden kněz latinské řeči na Budči, nedaleko Prahy, kde Spytihněv dal vystavěti kostel. Když se ujal vlády, povolal ze Saska, Švábska a Bavorska kněze do Prahy. Ti, protože byli Němci a zároveň rozuměli církevní latině, seznámili Čechy s dvěma prostředky, jak svou ještě chudou řeč obohatit novými výrazy pro nové pojmy. Přejali buď cizí slova, jako jsou *biskup*, *oltář*, *kříž*, *papež*, *klášter*, *kostel*, *kůr*, *msse*, *ornát*, *kapsa*, *komže*, *křest*, *mnich*, *geptisska*, *biřmovati*, *orodowati* a mnohá jiná, nebo tvořili podle vzoru latinské a německé řeči nová slova z českých kořenů. Tak vznikla: *byt*, *bytnost*, *essentia*, *swátost*, *sacramentum*, *trogice*, *trinitas*, *očístec*, *purgatorium*, *prozřetedlnost*, *prouidentia*, *podezřelý*, *suspectus*, *dworný*, *curiosus*, myslili tu na *curia*, *dwůr*, *zlořečiti*, *maledicere*, *předsewzetj*, *propo-*

situm, *dobrodinj*, *beneficium*, *masopŭst*, *carnis priuium*, *hodnowierný*, *fide dignus*, kde to spíše mělo znít *ujry hodný*, *wsemohaucý*, *omnipotens*, *milosrdný* *misericors*, *málomyslný*, *pusillanimis*, *bezbožný*, *bohabogný*, *dobrowolně*, *turdossigný*, *okamženj*, *wsseobecny* atd. Některá jiná slova, která už v jazyce byla, dostala přenesením na jiný předmět nový význam. *Kněz*, dříve kníže, pán, nyní kněz, protože staré *pop* mělo pohrdlivý vedlejší význam. *Kázati*, jubere, bylo také užíváno jako *predicare*, protože nazírali kázání jako ohlášené rozkazy.

Za těchto okolností se nesmíme diviti, jestliže Čechové se ještě denně modlí proti skladbě jazyka *zbaw nás OD zlého*, *libera nos a malo*, kde jinak nikdy neužívají slovesa *zbawiti* s předložkou *OD*. Jejich první učitelé pokládali svou latinu z nedostatku dostatečné jazykové znalosti za vzor, jímž se každá jiná řeč musí řídit.

Sv. *VOJTĚCHU*, druhému pražskému biskupu, rodi-
lému Čechovi, vděčíme za českou píseň z desátého století,
která nám zůstane vždy drahocennou ne tak pro svou
vnitřní hodnotu jako spíše pro svou starobylost. Hájek
myslí, že světec musil si teprve u papeže vyžádati dovození,
aby mohl nechat veřejně v kostelích zpívat píseň ve slo-
vanské řeči. Podle jeho zprávy přinesl ji s sebou z Říma
napsanou na pergamenu.¹ Ať už je tomu jakkoli, přece
se zdá, když Kosmas vypravuje,² že lid zpíval při té
neb oné příležitosti *Krlessu*, že nemyslel žádnou jinou píseň
než vojtěšské *Krless*, *Krless*, *Krless*, které se ještě za naší
doby zpívává při veřejných procesích. Podle starého ruko-
pisu ve Veřejné knihovně v Praze pod sign. Y. I. 3.83.³
který obsahuje latinský, r. 1397 dokončený výklad bene-

¹ Kronika česká (1541), rok 977, list LXXXIX. Ve Flajshansově vydání (v „Staročeské knihovně“) II. str. 129–130.

² Rok 967 a 1037 (FRB II. str. 38, 66).

³ Tr L I. 469 (f. 15a–19a).

diktina z Břevnova¹ o této písni, jež sice vydal již Bolelucký 1668 v Rosa bohemica,² avšak s mnoha chybami, zní takto:

Hospodyne pomiluy ny
Jhu Xpc pomyluy ny.³
Ty spase wsseho mira
Spasyz⁴ ny y uslyss
Hospodyne hlassy nassye.
Day nam wssyem hospodyne
zzizn a mir wzemi⁵
Krles Krles Krles.⁶
Domine, miserere nostri,
Jesu Christe miserere nostri.
Tu Saluator totius mundi
Salua nos, et exaudi,
Domine, voces nostras.
Da nobis omnibus Domine
Saturitatem et pacem in terra.⁷

¹ Takto anonymně Dobrovský uvádí autora při výkladu o písni „Hospodine, pomiluj ny“ ve všech třech verzích „Geschichte“ (G I. 326, G III. 77, v mém vydání str. 17, 228), ačkoli v G II. a v G III. na jiném místě (G II. 49, G III. 143, v mém vydání str. 85, 272) udává jej správně jménem jako Jana z Holešova, při čemž jenom v G III. odkazuje na partii o písni „Hospodine, pomiluj ny.“

² Pars altera, str. 29–57.

³ I v G I. (str. 327, v mém vyd. str. 17) i v G III. (str. 77, v mém vyd. str. 228) tiskne Dobrovský v 1. verši: pomiluy, v 2. verši: pomyluy; v rukopise komentáře Jana z Holešova (Tr L I. 469, viz facsimile u Konráda [v. n.], hudeb. příloha č. V.) v obou verzích: pomyluy.

⁴ Dobrovský opět ve všech třech verzích „Geschichte“: Spasyz; v rukopise (viz facsimile u Konráda): spasizz.

⁵ Dobrovský zase ve všech třech vydáních „Geschichte“: zzizn a mir wzemi; v rukopise (viz facsimile u Konráda): zyzzu amir wzemy.

⁶ Karel Konrád: Dějiny posvátného zpěvu staročeského I. (1881), str. 27–28 a hud. příl. č. V., Zd. Nejedlý: Dějiny předhusitského zpěvu (1904), str. 315.

⁷ V otisku Boleluckého (Rosa Boemica. Pars altera), str. 47.

Ačkoli je tato stará památka malá, objevují se v ní přece mnohá zastaralá slova a tvary, které se však vyskytují také ještě v pozdějších dílech. *Ny* místo *nas* má také Pulkava, *žizn*, *fertilitas*, několikrát Dalemil. Ve XIV. století obvyklé rčení *žizné leto*, *fertilis annus*, uvádí sám starý vykladač k vysvětlení slova *žizn*.¹ Píše se ve zmíněném rukopise brzo *zzizn*, brzo *zizn*, jedenkrát také *zizn*. Hájek, který tuto píseň také otiskl ve své Kronice,² má *žizžen*, jiní z toho udělali *žižn*,³ oboje nesprávně. V třetím verši četl Hájek *tyš spasa*, t. j. tu es salus, *spasa* za *spasenj*. Avšak *ty spase* je pátý pád od *spas*, saluator, místo čehož nyní říkáme *Spasitel*. *Mir*, svět, je v tomto významu dávno zastaralé, a starý vykladač se odvolává⁴ na staroslověnská slova, která je prý možno slyšeti při mši Slovanů v Emauzském klášteře v Praze: *Aganczce bozy wzemle grechi mira, day nam mir*,⁵ t. j. agnus Dei qui tollis peccata mundi, da nobis pacem. Místo *pomiluy* říkáme již od staletí *smiluy se*. Vůbec má znění této písně více podobnosti se staroslověnským církevním nářečím než kterákoli jiná česká památka. Snad ji Vojtěch uslyšel zpívat za svého pobytu v Uhrách při slovanské mši a odtamtud ji s sebou přinesl svým Čechům. Kosmas, který se tak často zmiňuje o písni *Krless*, neříká sice nikde, že pochází od sv. Vojtěcha. Bez ohledu na to byla tradice o původci této písně již v XIII. století obecná. První výslovná zmínka o sv. Vojtěchu jako jejím původci se děje u Kosmova pokračovatele na rok 1260. V bitvě, v níž

¹ V otisku Boleluckého „Rosa Boemica“, Pars altera, str. 45.

² Rok 977, list LXXXIX (2. str.). Ve Flajshansově vydání II., str. 130.

³ Dobrovský: *žižu*; v G I. 327 [18] i v G III. (78 [229]) rovněž *žižu*.

⁴ Rosa Boemica. Pars altera, str. 38–39.

⁵ Dobrovský cituje z rukopisu pojednání Jana z Holešova, Bolelucky otiskl chybně: „Agancze Bozy bozemle y grechy mira dey nám mir.“

Otokar zvítězil nad králem Belou, Češi zpívali tuto píseň a poplašili uherské koně: Bohemi valido in coelum clamore excitato, canentes *hymnum a S. Adalberto editum*, quod populus singulis diebus dominicis et aliis festiuitatibus ad processionem cantat¹ etc. Jinak se děje zmínka o této písni také u téhož kronikáře na r. 1249, kde ji zpívali při slavnostním uvedení krále Václava I. do zámeckého kostela: *populo ac Nobilibus terrae, qui tunc aderant, Hospodin pomiluy ny resonantibus*.² A opět na rok 1283, kde rovněž uvádí její první verš, aniž však jmenuje jejího autora.³

Z jedenáctého a dvanáctého století nemůžeme uvést žádnou jinou památku než jednotlivá česká slova, která se roztroušeně vyskytují v latinských listinách. Nejstarší a nejdůležitější kus jsou dvě malé věty v *SPYTIHNĚVOVĚ ZAKLÁDACÍ LISTINĚ* kolegiátního kostela v Litoměřicích okolo r. 1057, které jsou na konci listiny napsány v české řeči: „Pavel dal iest plosskovicih zemu. Wlah dal iest doleass zemu, bogu i ssvatemu Scepanu sse dvema dussnicoma Bogucea a ssedleav.“⁴ *Zemu* je zde místo *zemi*, protože u později přešlo v *i*, tak jako ještě Slováci říkají *dussu* místo *dussi*. *Bogu* je naše *Bohu*. Latinští písaři si většinou vybrali *g*, aby vyjádřili naše *h*, jako se ještě píše *Praga* místo *Praha*. *Dvema*, t. j. *dvěma*, je dvojné číslo od *dwa*. Písař nedovedl ještě označit jotované *ě*. *Dussnicoma* je dvojné číslo od *dussnj*, animator, nevolník, kteréžto

¹ FRB II. 319; tu „clamore in coelum exaltato.“

Češi zdvihnuvše mohutný hlas k nebesům zpívali píseň složenou od sv. Vojtěcha, kterou zpívá lid každou neděli a o jiných svátcích při procesí atd. (Srv. Fontes rerum bohemicarum, II, 319.)

² FRB II. 308.

přítom lid i zemané, kteří byli tehdy přítomni, zpívali Hospodin pomiluy ny. (Srv. F R B, II. 308.)

³ FRB II. 366.

⁴ Ve Friedrichově vydání (Gustav Friedrich: O zakládací listině kapituly litoměřické. Nákl. Čes. Ak. 1901) text C str. 19 [35]. Poslední slovo Friedrich transkribuje: *Ssedleatv*.

slovo jistě bylo také mezi Slováky obecné, protože se rovněž vyskytuje v diplomech uherských králů. Sebrání a vysvětlení všech ostatních českých slov, která lze ještě nalézt v této a jiných starých latinských listinách, náležejí do glosáře, na který již dlouho toužebně čekáme. Sestaviti přesně a důkladně takovýto glosář, byla by záslužná práce a jistě důležitý příspěvek k dějinám české řeči. Zde jen ještě něco na ukázkou starého pravopisu a jazyka. Ve VRATISLAVSKÉ ŽAKLÁDACÍ LISTINĚ kolegiátního kostela na VYŠEHRADĚ okolo r. 1088¹ se vyskytují mnohá česká jména. Vytkneme a doprovodíme poznámkami tato jména:

1. *Bogdan, Bogumil* a *Bohumil*,² jména osob. Naše *h* se zde již jednou vyskytuje; *g* je však ještě obvyklejší.

2. (*Brod*) na *brode*³, brod u Tetína na Mži nebo Berounce, vadum. Nyní píšeme na *brodě*.

3. *Casnici*, cum *caliciariis*, qui dicuntur *Casnici*,⁴ nad *C* před *a* je v originále tečka, proto *C* je čisti jako naše *č*, od *casse*, calix, které později bylo psáno *cesse* a *čjsse*.

4. (*Dubec*) w *dubci*⁵ je šestý pád od *Dubec*. Všimněme si zde již *i* po *c*, které charakterisuje české nářečí, kde by to jinak podle hrubší výslovnosti znělo w *dubciu*.

5. (*Hvala*) w *Hvalah*,⁶ *h* zde platí za naše *ch*, w *Chwalách*, vesnice tohoto jména. Tak stojí také v Spytihněvově listině *Plosskoucich*⁷ místo *Ploskowiejch*.

6. (*Kacigora*), na *kacigore*,¹ podle dnešního způsobu psaní na *Kačjhoře*, hora tohoto jména, t. j. Kačí hora, *kačj* před. jm. od *kače*. *Ř* (*rz*) nedovedli písaři ještě dlouho označovat. O *g* viz č. 1.

7. (*Kamenymost*), w *kamenemoste*,² je třeba číst buď w *kamenném mostě* nebo *kameně mostě*, místo tohoto jména, t. j. kamenný most.

8. (*Knasawez*), w *Knasawezi*,³ složeno z *knas*, pán, kníže, také kněz, nyní *kněz*, a *wesz*, vesnice, nyní *wes*, v šestém pádě *wsy*. Všimněme si zde a místo *ě*, jako v č. 3., a z místo *s*.

9. *Lubgost, lubica*,⁴ podle nynější výslovnosti *libhost, Libice*, první mužské jméno, druhé místo. Staří měli, jako ještě jiní Slované, v mnohých kořenech *u*, které později přešlo v *i*, tak jako u starých Římanů bylo obvyklé *maxumus*, u pozdějších *maximus*. Srovnejme však č. 4.

10. *Modlibogh*,⁵ mužské jméno, zde je *gh* (viz č. 1.) místo *h*. Ještě je si třeba povšimnouti, že vsuvné *d* (*d* epentheticum) bylo již tehdy obvyklé. Čech a Polák říká *modlití*, kde jiní Slované říkají *moliti*.

11. *Rudnici*, cum aliis ministerialibus, qui vulgariter dicuntur *Rudnici*,⁶ od *ruda*; *rudnik* je ještě obvyklé v polštině a znamená dělníka v dolech.

12. *Svinar*, cum porcario,⁷ qui dicitur *Svinar*,⁸ nyní *swinák*; první tvar na *ar* nebo *ař* má ještě Polák a Charvát. O *r* místo *ř* viz č. 6.

¹ Friedrich str. 375, ř. 10, 25.

² Friedrich str. 378, ř. 7, 17–18.

³ Friedrich str. 380, ř. 9, 20.

⁴ Friedrich str. 381, ř. 12, 21, str. 386, ř. 2, 20.

⁵ Friedrich str. 385, ř. 16, 23.

⁶ Friedrich str. 379, ř. 10–12, 13–15, 20–21.

s jinými úředníky, kteří lidově slují *rudnici*...

⁷ Dobrovský: porcorio.

⁸ Friedrich str. 382, ř. 2, 19.

s pasákem vepřů, který se zove *svinar*...

¹ Gustavus Friedrich: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I. (Pragae 1904–1907), č. 387, str. 371–391. Dobrovský cituje z rukopisu B¹ neb B² nebo C.

² Friedrich na m. uv. str. 380 ř. 9, 20, str. 377, ř. 13, 25, str. 376, ř. 4, 20.

³ Friedrich str. 381, ř. 7, 18.

⁴ Friedrich str. 383, ř. 4–5, 18–19.

s číšníky, kteří se zovou...

⁵ Friedrich str. 377, ř. 7, 22.

⁶ Friedrich str. 377, ř. 6, 22.

⁷ Viz G II. 62 [91].

13. *Tona*, stagnum quod dicitur *tona*,¹ nyní *tůně*, staré *toňa*.

14. *Wik*,² mužské jméno. Všimněme si, že ještě nyní se mnoho slabik píše a vyslovuje bez samohlásky.

15. (*Zagradne*), zagradnego XVI. okau,³ nyní *zahradné*, poplatek ze zahrady; protože však jde napřed *mel*, tak myslím, že jde o zahradní včely; a vysvětlují *okau* jako *okow*. Jestliže staří opravdu říkali⁴ *okawa*, pak by byl *okau* druhý pád množného čísla, a správně napsán.

Tolik z jedenáctého století; mnohem více se dá shromáždit z dvanáctého století, avšak musím být stručný. U Kosmova pokračovatele stojí na rok 1128 po slově *Novembris* v pražském rukopise: et sclauonice *Prosince*.⁵ *Prosynec* je nyní ovšem pojmenování měsíce, avšak nikoli listopadu, nýbrž u Čechů prosince, u jiných Slovanů ledna.

Když král *VLADISLAV* vydal výzvu k slavnému tažení do Milána, zazněla celá Praha zpěvy mladého udatného rytířstva. In eorum cantibus et in eorum sermonibus Mediolani resonat obsessio, praví *Vincencius* na r. 1158.⁶ Že většina z nich zpívala česky, o tom zajisté nelze pochybovat. Avšak nikdo nepokládal to za hodné námahy, aby také aspoň jednu píseň písemně zachoval potomstvu.

Želivský kronikář⁷ na r. 1175 nedovedl jedno město

¹ Friedrich str. 382, ř. 8–9, 21–22.

stojatá voda, která sluje...

² Friedrich str. 383, ř. 9, 20.

³ Friedrich str. 387, ř. 21 (– 388, ř. 2), ř. 32.

⁴ Dobrovský: Sollten die Alten *okawa* gesetzt haben. Ve „Verbesserungen“ na konci G II. (nečíslovaná str. 220) opravil: „S. 66 Z. 3 von unten lies *gesagt* anstatt *gesetzt*.“

⁵ FRB II. 206.

a slovansky.

⁶ FRB II. 428.

Jejich zpěvy a jejich rozhovory zaznívá obléhání Milánu. (Srv. FRB II. 428.)

⁷ Želivským kronikářem nazval letopisce, ličícího dobu 1167–

v Milánsku jmenovati latinsky; jmenuje je proto česky, *cujus nomen Boemice Sussine*.¹ Můžeme vysloviti toto slovo *Sussině* nebo *sussně* (*sussnie*), tak je jeho odvození od *sussiti*, *siccare*, snadné a srozumitelné.

Na rok 1179 jmenuje² bojiště u Vyšehradu, kde vévoda Bedřich zvítězil nad Soběslavem. *Boisse*, podle dnešní výslovnosti *bogisstě*. Snad kronikář napsal *Boisce*, protože jméno *Sstěpan* ve Spytihněvské³ a Vratislavské listině,⁴ shora uvedené, se píše *Scepan*. *Sc* nebo *sč* za *ss* se ještě udrželo v následujících stoletích, tak jako ještě nyní u Slováků a Moravanů.

Se jmenováním Bedřicha, Sasa, který neuměl česky, biskupem pražským, vyjadřuje Želivský kronikář svou nespokojenost.⁵ Myslí, že české duchovenstvo nebylo by ani zvolilo cizince, neznalého zemské řeči, kdyby ho královna nebyla podporovala. Počítali tedy tehdy znalost českého jazyka mezi ony vlastnosti, které biskup v Čechách měl mít.

V třináctém století čeští králové *PŘEMYSL OTOKAR I.*, *VÁCLAV I.*, *OTOKAR II.* a jeho syn *VÁCLAV II.* projevovali přízeň městům, která většinou byla obsazena německý-

¹ Ve vydání Josefa Emlera (FRB II., 2., 1875), str. 469.

² FRB II. 475 a pozn. 5.

³ Viz str. 91 tohoto vydání.

⁴ Gustavus Friedrich: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I. č. 387, str. 383, ř. 20.

⁵ Rok 1170. — FRB II. 463.

1192, jeho první vydavatel Gelasius Dobner v I. svazku „Monumenta historica Boemiae“ (1764, str. 79–122: „Chronographus Siloensis“). Teprve pozdější vydavatelé uveřejnili tyto letopisy a další až do r. 1198 jako dílo Jarlocha Milevského, kdežto Dobner označil v I. sv. „Monumenta“ jménem Jarlochovým jenom vyličení let 1193–1198, str. 122–129: „Gerlaci Abbatis Milovicensis Fragmentum.“ (Srv. FRB II., str. 407, a Zibrť BČH II. č. 2102.) Vydání Dobnerovo, opírající se o opis Vokounův, bylo v době, kdy Dobrovský psal svoji „Geschichte“, jediným vydáním těchto letopisů.

mi řemeslníky a umělci, takovým způsobem, že jejich blahobyť viditelně vzrostl. Obchod, na jehož podporu králové udíleli různé úlevy, vzbudil ducha činnosti; činnost vytvořila nadbytek a živila umění. Zákony, které tehdy nejpřednější města dala sepsati, obnovily v nich klid a pořádek. Šlechta byla bohatá a mocná a královský dvůr tak skvělý, že po císařském dvoře byl první v celém Německu. Dvůr a šlechta si oblíbily německou řeč a němčina byla prostředkem, jímž bylo usnadněno napodobení Němců, kteří v umění a vědách byli nejbližšími vzory. Češi poznávali nyní díla švábských básníků a nacházeli v nich zalíbení. Od krále VÁCLAVA II. se čte básně v Manessenově sbírce, Curych 1758, 4,¹ a nešťastný ZÁVIŠE z rožmberského rodu, který si vzal za manželku matku krále Václava a 1290 přišel o hlavu, prý v žaláři složil mnoho pěkných písní. Balbín dosvědčuje, že je našel ve starých rukopisech: ubi multas lepidasque, Epit. Lib. III. p. 296, in fortunae suae solatium cantiunculas, quas in manuscriptis vetustissimis codicibus saepius inueni, composuit;² neříká však, v jaké řeči byly složeny. Skoro bych věřil, že byly německé. Příklad německých básníků lákal nyní také Čechy k napodobení, k podobným pokusům v jejich mateřštině. To dokazují

PAMÁTKY TRINÁCTÉHO STOLETÍ,

v jejichž čele stojí 1. zlomek rýmované LEGENDY O DVANÁCTI APOŠTOLÍCH, který p. Fortunát Durych teprve

¹ Sammlung von Minnesingern aus dem Schwaebischen Zeitpuncte CXL Dichter enthaltend; durch Ruedger Manessen. Erster Theil, str. 2—3. Básně, o 11 slohách, začíná verši:

„Us hoher aventure ein suesse werdekeit
Hat minne an mir ze lichte betaht.“

² tam složil mnohé a pěkné písničky, aby se utěšil v svém osudu; ty jsem častěji nalezl v prastarých rukopisných sbornících.

nedávno¹ objevil v císařské dvorní knihovně ve Vídni.² Je to beze sporu nejstarší kus, který známe, a sahá zcela jistě do dob krále Václava I. nebo Otokara II. Sestává bohužel! jen z jednoho pergamenového listu a obsahuje 76 veršů, z nichž zde uvádím malou ukázkou:

W toms hi wginem bludyw zzlepie
Zly cral. kaza dyetye wzzklepie
Lekarsom³ taynye zazdyecze
Chzttnye chowaty. a kyrmieciez
Czo rsku pak o giney zlobie
Musie za senu wzem zzobie.⁴

Pravopis této prastaré památky je docela zvláštní: s je tolik jako ž, zz stojí zde za naše s, rs za rž nebo ř, chz za cž nebo č. Tak je chzttnye (čti čtně) naše ctně. Staří říkali totiž čstně od čest, 2. pád čsti, z čehož vzniklo naše jemnější cti, ctně. Hi je naše y, et; zde je h jen položeno před slovo, podle způsobu tehdejšího latinského pravopisu, kde psali holus, hostium místo olus, ostium. Jinak se najde v diplomech třináctého století, hned na jeho počátku, již často h v českých slovech: jako Bohusse místo starého, ale stále také ještě tehdy obvyklého g. Rs nebo rz (za naše ř) nalzáme teprve na počátku XIV. století.

2. LIST S NEBE seslaný, zlomek na pergamenovém listě, který se chová v Strahovské knihovně v Praze.⁵ Pravopis se již blíží onomu, který nalzáme v pozdějších rukopisech, jak to můžeme viděti z malé ukázky: Hospo-

¹ V březnu 1788 (srv. Fl. 97).

² Tabulae III. 4002 (srv. Fl. 97).

³ Dobrovský: Lekarzom (tak i v G I. 330 [21]). V Mus. výt. 2

opravil na: Lekarsom. Flajshans (v. n.): Lekarsom.

⁴ Fl. 162, v. 92—97.

⁵ ČCM LXIII. (1889), str. 439.

ještě týž rozdíl jako č. 2, t. j. *rz* stojí mezi dvěma samohláskami nebo po měkké souhlásce, *korzecz, aizrzi, ecce*, ale *rs* po *k, p, t*: *krsidlo, prsiewraciu, trsiepina*, v čemž také opravdu ř zní tvrději, avšak jen kvůli tvrdším souhláskám, které předcházejí. Jinak se dá z překladu zcela jistě usouditi, že je tak otrocky pořízen z latinské vulgáty jako svého originálu, že při tom nemohlo být použito žádných jiných prostředků. Jinak byl by se mohl překladatel vystříhati nesčetných chyb, kdyby na př. byl měl před sebou staroslovanské církevní znění. Tento překlad, jakkoli se jako první pokus nepodařil, sloužil přece za základ všem následujícím. Abych aspoň oněm čtenářům, kteří by někde mohli objeviti nějakou starou českou bibli, umožnil, aby mohli provésti srovnání těchto prastarých kusů, uvedu zde několik míst. Žalm 90, 6. se slova: *a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et daemonio meridiano* překládají: *ot potrsiebi prsiechodiucie wetmach, ot biehu a biessa polednyeho*.¹ Žalm 109, 3 *ex vtero ante luciferum genui te: ztiela prsied swietlo nossiu urodil sem tie*.² Žalm 18, 2 *et opera manuum ejus annunciat firmamentum, a dyela ruku ieho zwiestugi urodil sem tie*.³ Žalm 82, 13 *haereditate possideamus, wzdiedte wladnieme*.⁴ zde slova oddělil, *haereditate (vos) possideamus (nos)*. Žalm 150, 1 *laudate eum in firmamento virtutis ejus, chwalte ho wtwrdosti moci ieho*,⁵ a v 4. *in chordis et organo, w srdecy awwarhanyech*.⁶ Mnohé písařské chyby v tomto rukopise jsou většinou takového druhu, že se můžeme domnívati, že vznikly teprve postupně několikerými opisy.

¹ Ve vydání Paterové (v. v.), str. 161.

² V Paterové vydání str. 197.

³ V Paterové vyd. str. 43.

⁴ V Paterové vyd. str. 148.

⁵ V Paterové vyd. str. 252.

⁶ V Paterové vyd. str. 252; Patera transkribuje: „w warhanyech“ s poznámkou: „Druhé h nemá se čísti.“

4. Tak zvaný *BOHEMARIUS* v pražské kapitulní knihovně na papíru v 4. z r. 1309.¹ Jeho autorem je asi jeden z učitelů na latinské škole u pražské kapituly, kterou za Otokara II. navštěvovali také cizinci, o čemž jest si přečísti Myšlenky o stavu škol a latinské literatury v Čechách² od p. Ungara, § XII. a XIII.³ Pro českou mládež učící se latinsky a snad obzvláště pro bonifanty, založené kanovníkem Eberhardem⁴ 1259, kteří podle svých pravidel měli hovořiti latinsky, zveršovali značný počet latinských slov s připojenými českými významy, kterým se žáci museli pravděpodobně učit nazpamět. Celý latinsko-český vokabulář, nepočítáme-li česká a latinská překladová cvičení v próze, která se čtou vepředu, obsahuje 886 hexametřů.⁵ Jako ukázka nechť slouží tyto verše:

Mensis sit⁶ myessiecz, tibi sit ebdomada tyden.

Meridies polednye, vesper weczera, mane rano.

Diluculum swytanye, tibi sit crepusculum sumrak.

Antelucanum przyedswyetye⁷ sit bene dictum.

Dic conticinium prwospie, tempus erit czass.

Est Januarius leden, dic⁸ Februarius vnor.

Martius est brzyezen, Aprilis sit tibi duben.

May Majus, Junius czrwen, czrwnecz Julius erit.

Augustus sirpen, zarzuy September, a rzygen.

Dicitur October, November listopad erit.⁹

¹ Bohemarius kapitulní. P 1643 (17a—33b). Otiskl V. Flajšhans 1892 v LF XIX, str. 381—391, 476—490.

² Gedanken von dem Zustande der Schulen und der lateinischen Litteratur in Böhmen vor Errichtung der hohen Schule zu Prag. 1784. Str. 52—58.

³ Dobrovský: Eberhard; v G III. 126 [261]: Eberhard.

⁴ V otisku Flajšhansové (v. v.) 889 veršů.

⁵ Flajšhans: erit.

⁶ Flajšhans: przyed swytem.

⁷ Flajšhans: hic.

⁸ Flajšhans: exit.

December *prossynec*, embolizmus quoque *hrudnec*.
Est ortus *wychod*, sed occasum fore *zapad*.
Aurora *zorze*, tibi sit impressio *zarzye*.
Dic fore *wyetr* ventus, sed *zywel*¹ elementum.²

Mezi slovy, která označují umělecká díla a pojmy z oboru věd, se již vyskytují mnohá, vypůjčená z latiny a němčiny, z čehož znovu vysvítá, že Čechové vděčí za vyšší vzdělanost své řeči stejně jako svých mravů většinou cizincům.

K posouzení jazyka a pravopisu oné doby chci ještě vytknouti několik slov.

Boh a *Buoh*. *Uo* za prodloužené *o* je prastaré; vyskytuje se již častěji ve zlomku č. 2. Tak také v jiných slovech, *kuol*, *kuon* (*kůň*); ale přece také *koze*, *cutis*, za *kůže*.

Brzuch, *venter*, jak ještě u Slováků a Moravanů, za naše *břich* nebo *břicho*. *U* se zde již střídá *s i*: *gu*, *eam*, *guž*, *iam*, a *gыз*, *czelust*, *mandibula*, *yucha*, *brodium*, a *gыssel*, *sorbium*, *gytro*, *jugerum*, *kozuch*, *kossule*, *lud*, mn. č. *lude*, ale také *wliden*, *conversabilis*, *lusnye*, *pandea*, *vzpěra* u vozu, nyní *lissně*, *slibeno* a *slubugu*, také *slubugy*, jako *znagy*, *towarzysu* v 5. pádě, *suknu* ve 4. pádě, za *towaryssi*, *sukni*.

Czye, místo *tě*, velmi často, proto *czyelo* (*čelo*), *frons*, od *czyelo* (*tělo*), *corpus*, vůbec nerozlišováno, *czyesto* je *těsto*; *czyezko*, *tyezko*, *tzyezko* je naše *těžko* nebo *tiežko*. Nebyli by si dovedli pomoci, i kdyby byli chtěli rozlišovati *c*, *č* a *l*. Zdá se také, že v některých krajinách měli ještě rádi sykvkové *ł* (pols. *ć*) a *dz* (pols. *dź*).

Czszci je naše *cti*, v 2. pádě, od *čest*, *honor*.

Czrmak, *czrny*, *czrt*, *czrtadlo*, *czrw*, *czrwen*, nyní *čermák*, *černý*, *čert*, *čertadlo*, *čerw*, *čerwen*.

¹ Flajšhans: *zywel fore elementum*.

² Flajšhans na m. uv. str. 383, v. 19–32.

Dzyecze, *puer*, je naše *dítě*, staré *dietie*; *dzyed*, *auus*, nyní *děd*, *dyekan* a *dzyekan*.
K ještě často nahrazuje *c* před *a*, *o*, *canecz*, *aper*, *capet*, *stilla*, *camenecz*.

Lapie, *albea*, nyní vyslovujeme *labe*.

Mraw, *mos*, jako nyní *s m*, jinak je psáno ve starých rukopisech, jako u Rusů, *s n*, *nraw*, *nrawy*.

Ozda, *aridarium*, *ozdnyce*, *siccatorium*, jako u Poláků s čistým *o*; nyní *hwozd*, *hwozda*.

Rzetaz, *catena*, jako u Hanáků na Moravě, nyní *řetěz*.

Stklo, *vitrum*, a *sklo*. Češi vkládají skoro vždy *t* mezi *s* a *r*, na př. *straka* místo *sraka*; *střjbro*, místo *sriebro*; zde tedy také mezi *s* a *k*.

Stblo, *zdblo*, *calamus*, je naše *stěblo*, *stýblo*, *stěblo* slámy. *S* a *ss* se zde ještě nerozlišují, *syn*, *filius* a *syn* (*ssjn*), *bractea*.

Scz je naše *ssť* a *st*, *scziesczie* čti *ssťestj* nebo *ssťestie*, *chwoscziscze* čti *chwosstisťest*.

Wozkrr, *flegma*, *vozher*, je naše *wozher*, v obecném životě *wožgr*. Píšeme je jinak také *ozher*, avšak Rusové, Poláci a Lužičtí Srbové kladou také před slovo *w*.

Z se ještě nerozlišuje od *ž*, *znám*, *zrno*, *zet* a *zezhule* (*žežhule*), *zemle* (*žemle*), *zrnou* (*žernow*), *mola*, *lapis molaris*.

Je ještě třeba poznamenati, že *laukot*, *po swau rukau* se píše jednou s *au*, zečež všude jinde je *u*. Jinak se nevyskytují ani ve tvaru slov, ani ve významech znatelnější odchylky od pozdější řeči. *Pjsmo* znamená také *carmen*, a *skladarz*, *poeta*, u nás *pjsmo* každý spis a *skladatel*, *compositor*, *spisovatel*, z čehož se dá usoudit, že většina spisů onoho věku byly básně, jak to i v příštím líčení tak najdeme.

5. TETOVSKÁ neb Kinských RODINNÁ BIBLÉ,¹ kterou r. 1311 měl v držení BALTAZAR z TETOVA. Zprávy

¹ Nový zákon Tetovský.

o tom nám zanechali zemřelý domácí archivář z Rosenthalu, jehož zprávu jsem doslovně uvedl v Pojednání o stáří českého překladu bible (Pojednání Soukromé společnosti, sv. V., str. 314), a Berghauer ve své *Bibliomachia*¹ str. 36. Protože Berghauer se podíval dovnitř na text evang. Janova 5, 7 a shledal, že ostatní česká znění mají stejnou podobu, protože dále uvádí několik okolností o prvním majiteli této bible, jehož syny jmenuje jmény, je nám jeho zpráva o tom velmi vítaná. Podle jeho výpovědi není to žádná celá bible, nýbrž *NOVÝ ZÁKON*. Je psán na pergameně. Z úst Dobnera, který jej měl přes měsíc v rukou, slyšel jsem, že je v 4. Nyní ani určitě nevíme, kde se chová tato drahocenná památka, s níž se rodina Kinských a s ní český národ právem může chlubit jako se svatým pozůstatkem dávnověkosti a tak zřetelným důkazem rané kultury svého jazyka. Kéž bych byl tak šťasten a mohl ho aspoň na kratičkou dobu použít!

Zde by bylo třeba odpovědět na otázku, jak daleko sahá stáří českého překladu bible. Moje mínění o tom, podle něhož jsem určil druhou polovinu třináctého století, protože se ještě ničím starším nemůžeme vykáhati než shora² jmenovaným žaltářem a tímto Novým Zákonem, zemřelý Dobner sice potíral ve vlastním pojednání,³ ale pouhými závěry, které se vztahují jen na možnosti. Jediné historické datum proti mně byla by stará bible (která podle jeho mínění je prý starší než všechny ode mne uváděné) v cisterciáckém klášteře ve Vídeňském Novém Městě, kterou uvádí jako důkaz v poznámce k).⁴ Nemluvě však ani o tom,

¹ Das ist Biblischer Feldzug, und Musterung vieler jämmerlich-verfälschten Bibelen. Ober-Amergau in Bayern, 1746. Str. 36b.

² Str. 75n.

³ Abhandlung über das Alter der Böhmischen Bibelübersetzung (Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, auf das Jahr 1788. 1789, str. 283n).

⁴ Na m. uv. str. 296.

že za tisku musili poznámku změnit, neboť Dobner přímo tvrdil, že tato bible je starší než bible ze XIV. století, když je přece psána v r. 1456, moje mínění se nekloní k tomu, že vůbec ani jediná kniha bible nebyla dříve přeložena, než právě teprve za krále Václava II. Neboť dychtivost, s jakou naslouchal svatému Písmu, které mu biskupové a jiní duchovní (nepochybně latinsky) předčítávali, a okolnost, že mu také cizí kněží sloužili často slovanské mše*, přivedla mě ovšem na domněnku, že asi tento král dal uspořádat český překlad bible nebo aspoň některých knih. Avšak právě touto dychtivostí obživeny *MOHLÝ* některé zbožné královny, na př. *KONSTANTIA*, zakladatelka ženských klášterů v Tišnově a Oslavanech na Moravě, nebo princezny, na př. *ANEŽKA*, sestra krále Přemysla Otokara I., abatyše u sv. Jiří v Praze, nebo blahoslavená *ANEŽKA*, zakladatelka klarisek a křižovníků v Praze, dcera krále Přemysla I., od jednoho ze svých kaplanů nebo zpovědníků prosbami a sliby toho dosáhnouti, že jim *ŽALTÁŘ* přeložili do národního jazyka a dovolili jej číst. Otfried přeložil rovněž evangelia do němčiny jedné dámě, aby jí udělal radost.

6. Známa píseň o sv. Václavu *SVATÝ VÁCLAVE*, Vejvodo české země, která později byla rozšířena o nové dodatky. Beneš z Veitmile převzal tento starý zpěv (Cantionem *ab olim cantari consuetam*)¹ do své Kroniky, protože arcibiskup *JAN* zvýšil jeho cenu tím, že všem kašpáckým zpěvákům, kteří by jej zpívali k počtě sv. Václava, udělil 40 dní odpustků. Byla otištěna podle starého ruko-

* Viz Chron. aul. reg. L. I. C. 32 et 59.²

¹ Při roce 1368. (Scriptorum rerum Bohemicarum Tomus II. str. 397.)

píseň, která se již *odedávna* zpívala.

² V Dobnerových „*Monumenta historica Boemiae*“, V. (1784) str. 71–72, 116.

pisu v Script. rerum Bohem. T. II. Praga 1784, 8.¹
Do posledních dvaceti let tohoto nebo do prvních let

následujícího údobí mohou ještě náležeti některá z oněch básnických děl, která nacházíme v rukopisech z XIV. a XV. století. Sem, zdá se mně, především náležejí:

7. Tak zvaný *ALEXANDER BOEMICALIS*, na papíře in Fol. v knihovně pražské kapituly.² Je to dlouhá epická báseň o velkém Alexandru, která má více než 2000 veršů. Předmluva, v níž se spisovatel snaží ohraditi³ proti výtce nemilosrdných soudců umění, začíná těmito slovy:

Genz zeymene byl wychlasny
Gehož rozum byl tak yasny
Ze gmu bylo wsyczko znamo
W zemy w morzi, w hwyczdach tamo⁴
Ten wsak tsstweru wycz wyczita
Gez przied gehu smyslem skrita.⁵

Protože tedy Šalomoun nevěděl všechno, spisovatel doufá tím spíše v shovívavost:

Acz sye kde vmych slowyech potknu
Snad mne pron wtom nycz nedotknu
Neb ssem prziednym tako maly
Jakz prziedelwem zwyerz vstali
A przied sluncem wosszczyena swyczka
Neb przied morziem myelka rzieczka —⁶

¹ Str. 397–398.

² P 1534 (157b–169b).

³ Dobrovský: verwehren. V Mus. výt. 1 tužkou opravil na: verwahren. V G I. 331 [21]: verwahren.

⁴ Dobrovský chybně: taino. V Mus. výt. 1 opravil na: tamo.

⁵ Ve vydání Martina Hattaly a Adolfa Patery: „Zbytky rýmovaných Alexandreid staročeských“ I. (1881), str. 1, 1b v. 1–6; viz též ve vydání Reinholda Trautmanna („Die altschechische Alexandreis“, Heidelberg, 1916), str. 1 [1b], v. 1–6.

⁶ Hattala-Patera str. 1, 2a v. 1–6; Trautmann str. 1, v. 27–32.

Někteří haní díla druhých z nevědomosti, protože básni (skladanie)¹ nerozumějí, jiní ze závisti. Oběma chce opovrhovati a klidně opěvovati svého hrdinu:

O kraly czssty tohoto² swyeta
Gesto wty czasy oswyeta,³

čímž končí předmluvu. Nyní začíná báseň sama:

Kral Philipp byl wzemy rzyeczky
Muz slowutny weczsty swyczky.⁴

Rukopis končí prvními sedmi verši 34. kapitoly, která má nadpis: hic intrat Alexander montium altitudines.⁵ Snad se dá zbytek, který jistě obsahuje aspoň ještě jedenkrát tolik, ještě objeviti v nějakém jiném rukopise. Zde se ještě často čte *yu* místo *i*, *lyud*, *yutro*, *klyud* místo *lid*, *gitro*, *klid*; ne však vždy, někdy ani ne tam, kde by to vyžadoval rým. Na př.

Kral vslyssaw rzyecz swych lydy
Wecze procz waš smysl wtom bludy.⁶

Docela jistě napsal zde básník *lyudy*, za což pozdější opisovač dal *lydy*.

8. Většina kusů rukopisu na pergameně in 12. z první

¹ Hattala-Patera str. 2 v. 14; Trautmann str. 1, v. 40.

² Hattala-Patera i Trautmann: seho. V Mus. výt. 1 Dobrovský tužkou poslední slabiku podtrhl a nad ní rovněž udělal vodorovnou čáru — patrně tím naznačuje, že slabika nadbývá do rytmu; v Mus. výt. 2 ji přeškrtl.

³ Hattala-Patera str. 2 v. 41–42; Trautmann str. 2, v. 67–68.

⁴ Hattala-Patera str. 2 v. 43–44. Trautmann str. 2, v. 69–70.

⁵ Hattala-Patera str. 59, v. 43–49; Trautmann str. 31, v. 2454–2460.

Zde vystupuje Alexandr na horské výšiny...

⁶ Hattala-Patera str. 21, 10a, v. 2–3; Trautmann str. 11, v. 843–844.

polovice XIV. století,¹ který nyní, po dlouhém hledání, mám u sebe laskavostí pana kanovníka a děkana Kliera.² Obsahuje samé básně a písně v čtyřstopých rýmovaných verších, většinou duchovního obsahu. Nejvýznačnější jsou: a) Legenda o sv. Prokopu, b) Sedmero³ radostí P. Marie, c) Plačící Magdalena u hrobu Ježíšova, d) Nářek Panny Marie, e) Umučení, f) Desatero přikázání božích. Menší, ale nikoli méně drahocenné, jsou: Bajka o lišce a džbánu, Satiry na různé řemeslníky jako pekaře, ševce, sládky, kováře atd. Báseň o bohatém hýřilovi (O bohatci) uzavírá celé dílo.⁴

Tu se v těchto kusech vyskytuje již řídčeji, *boleyucz, zieleycuz za bolegjc, zelegjc; liutostiwy, yuzt, otczu, giessiutnye za litostiwy, gižt, otcy, gessitně, in vanum*. Mezi mnohými odchylkami od pozdější řeči chci vyznačiti jen tyto: *nem místo nám, s sobu, s tobu za s sebau, s tebau, tdy, tunc za tehdy nebo tedy, kehdyz za když, wesdy za wždy, czsny — ctny, ez — že, ez — zes, piesn jednoslabičné za pješ, tako — tak, strazn — strast, zdati (čti ždati) expectare, plny, srrdce se zdvojeným l a r, protože tím slabika končí, prokny, quivis, zelarz za žalář, nocz syu za tu, zájmeno sen za ten se vyskytuje také velmi často v Alexandrovi č. 7; ande, dum; sada za sada, ptati, quaerere, hledati; ssedie — zde, iaz, yaz — gáž t. j. gáf, ego, baczo — bratře, czass, hora, bies, daemon, jako*

¹ Rukopis Hradecký. — Vydal po prvé po částech Václav Hanka r. 1817 a 1818 v I.—III. díle „Starobyých skládání“, souhrnně Adolf Patera r. 1881 v VIII. č. „Památek staré literatury české“.

² Dnes v Lobkovicke knihovně v Praze, jako součást Národní a universitní knihovny pod sign. Lobk. 334.

³ Ve skutečnosti: devět. V Mus. výt. 1 Dobrovský sieben tužkou podškrtnl a po pravé straně napsal číslici: 9. V G III. 124 [260] udává již: „Die neun Freuden Mariä“.

⁴ Legenda o sv. Prokopu. Radosti svatě Maříe. Pláč Marie Magdalény. Pláč svatě Maříe. Umučení Páně. Desatero kázanie božie. O lišce a o džbánu. Pekař. O ševcích. O sladovnících. O zlých kovářích. O bohatci.

shora¹ v starém žaltáři; *Wafnrok* je německé *Waffenrock*. Uzavíráme zde toto údobí básníků a zahájíme následující opět básníky, jejichž vládnoucí doba sahá až do založení university v Praze 1348. Při korunovaci krále Jana 1311 stupňovali radost českými a německými zpěvy, jak to opěvává opat Petr Zbraslavský:

Extollens cantum, mouet a se concio planctum...
Turba Bohemorum canit hoc, quod sciuit eorum
Lingua, sed ipsorum pars maxima Tewtunicorum
Cantat Tewtunicum —²

Také židé na Moravě přivítali krále Jana, jak z Olomouce přišel do Brna, hebrejskými písněmi. Zpěv a báseň spojil Dalimil, aby popudil Čechy (1314) proti³ Němcům a jejich ochránci králi Janovi. Smrt Viléma Zajíce, Plichty ze Žerotína, krále Jana a jiných hrdinů byla česky opěvána. Shora pod č. 4 uvedený Bohemarius, v němž slátali dokonce latinská a česká slovíčka do hexametřů, je rovněž důkazem vládnoucího vkusu této doby.*

¹ Str. 80.

² *Chronicon aulae Regiae, Pars I. Cap. CIX*; v Dobnerově vydání „*Monumenta historica Boemiae*“ V., str. 269.

Dávajíc se do zpěvu shromáždění zahání od sebe nářek... Zástup Čechů zpívá to, co znal jejich jazyk, ale největší část Němců zpívá německy...

³ Dobrovský: wieder. V Mus. výt. 2 opravil na wider.

* Při tisku posledního archu¹ obdržel jsem plán SLOVANSKÉ BIBLIOTEKY, o níž p. Fortunát Durych ve Vidni po mnoho let pracuje.² Vyjde v pěti svazcích pod názvem „*Bibliotheca*“³ antiquissimae Dialecti, communis et ecclesiasticae, Vniuersae Slauorum Gentis.⁴ V prvním svazku, který obsahuje úvod a má být co nejdříve vytištěn,⁵ se také pojednává v poslední kapitole o české řeči.⁶ Autor zamýšlí ve zvláštním předavku vydati nejstarší české památky z c. k. dvorní knihovny.⁷ Jejich nadvpisy jsou:

I. *Fragmentum membranaceum dimidii Folii Passionalis rhythmici saeculi XIII.*⁸

II. *Euangelium Bohemicum, cuius septem τμήματα, seu pensa, heic proferuntur; glossemata vero ex toto MSS. chartaceo collecta obseruationibus illustrantur.*⁹

Dostáváme tím tedy nový důležitý příspěvek k dějinám české řeči,

tak jako milovníci slovanské literatury vůbec dílo, které obsahuje výsledky mnohaletých pilných bádání.

¹ Toto oznámení (od slov „Při tisku“ až po slova „pilných bádání“) otiskl Dobrovský na nečíslované stránce, tvořící protějšek k začátku § 1 jeho Dějin české řeči a literatury, pod názvem Zpráva. Otištění této zprávy, třebaže vědecky významné, ale přece jen detailní, a oznamující údaje o díle teprve chystaném, na tak čelném místě Dobrovského Dějin je neúměrné a porušuje také typografickou úpravu knihy, ačkoli jinak nám osvětluje krásný rys v povaze mladého Dobrovského, tak hluboce zaujatého prací druhého učence. Proto jsem ji zařadil jako poznámku, a to — se zřetelem k sdělení o nejstarších českých památkách — na závěr druhého údobí.

² - Prospektů Durychovy „Slovanské bibliotéky“ bylo několik; v exempláři Durychovy knihy v Národním museu v Praze (Sign. 63 D 18) jsou vloženy tři, různých formátů.

³ V prospektech i na titulním listě knihy samé je uveden název: Bibliotheca slavica atd.

⁴ Knihovna nejstaršího obecného a církevního jazyka celého kmene slovanského.

⁵ Vyšel ve Vídni r. 1795.

⁶ Tato poslední (osmá) kapitola má v prospektu název: „Exempla duplicis dialecti Bohemo-Slavicae, ejusque varius distinctis temporibus cum lingua Slavorum *Litterali* nexus.“

⁷ Ve Vídni.

⁸ Legenda o apoštolích. Zamýšlené vydání tohoto zlomku Durych neuskutečnil. Dobrovský otiskl z něho ukázky v G I. 330 [21] a G II. 71 [96] (v tomto českém vydání str. 45), celý jej uveřejnil v G III. 103 [243]n.

I. Pergamenový zlomek veršovaného Pasionálu na půllistě z XIII. století.

⁹ Evangeliář Vídeňský. V prvním svazku Durychovy „Slovanské bibliotéky“ nebyl otištěn. Dobrovský o něm píše v G III. 185 [301]e.

II. Český evangeliář, jehož sedm oddílů neboli částí se zde uvádí, zvláště se pak poznámkami vysvětlují glosy, sebrané z celého papírového rukopisu.

TŘETÍ ÚDOBÍ. PAMÁTKY Z TOHOTO ÚDOBÍ

Za krále JANA z Lucemburského rodu byl napodobovací sklon Čechů vším tím novým a nezvyklým, co u jeho dvora viděli, tak mocně podnícen, že velká část, zejména vyšších tříd, našla tak velké zalíbení v cizích mravech, šatech, botách, v novém ústrojí hlavy a v německé řeči, jako kdyby byli mysleli, že nyní, po vymření Přemyslovského kmene, musí přestat být Slovyani nebo Čechy. Stalo se příslovím: Češi jsou jako opice. Šlechta a měšťan jemnější životní úrovně přijali dvorskou řeč, a ježto beztoho mnohá města v zemi byla obsazena Němci, německá řeč získávala také zde stále více vážnosti. O tom si laskavě přečtěte Dějiny Němců a jejich řeči v Čechách od p. Pelcla, které se najdou ve 4. dílu Pojednání české společnosti nauk.²

První psaná městská práva načrtli němečtí radní v Praze za jeho vlády v německé řeči. Latiny se však užívalo ještě stále obecně ve veřejných jednáních. Němci pečovali o vládní věci; královské zámky a úřady byly rozděleny cizincům. Žárlivost vzněcovala vlastenectví českých pánů, vznikaly neshody mezi nimi a králem, a král musil konečně ustoupit před českou vážností. Hodné četby je blahopřání k nastoupení jeho vlády, jímž Dalimil uzavřel svou českou Kroniku. Dýchá celé duchem tehdejších Čechů.

KAREL IV. stále ještě přál Němcům, jak tím také jako

¹ Dobrovský omylem neb tiskovou chybou: 8. V Mus. výt. 1 i v Mus. výt. 2 opravil na: 9.

² 1789 (auf das Jahr 1788), str. 344—379: Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen.

římský císař byl povinen. Praha byla za jeho doby nejen nejlidnatější město v celém Německu, nýbrž vlivem císařského dvora zároveň shromaždištěm umění a věd. Vliv oněch vědomostí, které bylo možno získati na nově založené (1348) universitě, na kulturu české řeči se projevoval sice jen nepřímo, ale v budoucnu přece jen dosti zřetelně. Zde se vzdělávali muži, kteří potom rozšiřovali nové pojmy nejrůznějších předmětů ve své mateřštině mezi lidem. Sám Karel mluvil a psal česky, a ačkoli všechny listiny v jeho kanceláři byly sepsány buď v latinské nebo německé řeči, přece nezapomněl doporučit slovanský jazyk i v Zlaté bule (1356) synům některých kurfiřtů: Statutum, vt illustrium principum, puta Regis Bohemiae, Comitum Palatini, Ducis Saxoniae, et Marchionis Brandenburgensis, Electorum filii vel haeredes et successores, cum verisimiliter theutonicum idioma, sibi naturaliter inditum scire praesumantur et ab infantia didicisse, incipiendo a septimo aetatis suae anno in Grammatica, Italica et *Slauica* linguis instruantur. Cum illud non solum utile, immo ex causis praemissis summe necessarium habeatur etc.¹ A obzvláště pro Čechy nařídil ve svých předpisech, že žádný soudce nemá být v zemi ustanoven, který by

¹ Ve vydání Harnackově (Otto Harnack: Das Kurfürstencollegium. Nebst kritischem Abdrucke der ältesten Ausfertigung der Goldenen Bulle. Gieszen, 1883), str. 244.

Zlatá bulla císaře Karla čtvrtého léta 1356 v Norimberce vydána. Nyní vedle latinského a německého exempláře s pilností přehlídnutá a zkorigovaná. A vtištěná v Starém městě Pražském u Jonaty Bohutského z Hranic. M. D. C. XIX.

O rozličných jazycích kurfiřtův. Artikul XXX.

„Nařizujeme, aby osvěcených kurfiřtův, totiž krále českého, falckraběte, knížete saského, margkraběte brandeburského synové anebo dědicové a potomci, poněvadž jazyka německého, kterýž jim přirozený jest, povědomí jsou, hned z mládí k tomu vedení byli, aby od sedmi let při grammatice učili se jazykům slovanskému a vlaskému: poněvadž to netoliko platné a užitečné, ale z příčin výš doložených za vysoce potřebnou věc se uznává.“

nebyl dobře znalý české řeči. (Kerýžby nevměl mluviti a rozumieti řeči Českého gazyka, gessto slowe řeč slowanská.)¹ Dále nařídil, aby předpis o korunovační přísaze krále českého po všechna léta zemští písaři pražské obce předčítali nahlas v české řeči (českými slovy).² Od jeho paní královny *ALŽBĚTY* († 1393) máme 24 lžic, které se chovaly v Hradci Králové, na jejichž obrubě jsou vyryty české průpovědi. Na př. Czo pan buoh da, to se statí ma. Viz ostatní v Dějinách Hradce Králové³ pana z Bienenbergu, str. 194.

Jeho syn *VÁCLAV* byl mezi českými králi první, který již dal vyhotovit listiny také v české řeči. Nejstarší listina od něho, kterou dosud pokládali za nejstarší vůbec, je v Listáři k Václavovu Životopisu od p. Pelcla č. CXVIII.⁴ Avšak ještě starší listinu v české řeči vyhotovil 1393 v Praze, v pondělí před Vavřincem, *JOŠT*, markrabě moravský. Její originál je v městské registratuře v Brně.⁵ Měl mezi svými dvořeniny dovedné muže, od nichž se zachovaly české překlady tehdy oblíbených děl. Jemu věnoval *ONDŘEJ z DUBĚ*, bývalý nejvyšší zemský sudí, svůj česky napsaný Řád zemského soudu.⁶ Svou zvláštní přízeň vůči Čechům Václav projevil dekretem z r. 1409, jímž českému národu při všech aktech na universitě byly přiznány tři hlasy, když předtím měl jen jeden hlas. Po odchodu ně-

¹ Majestas Carolina XIX. Ve vydání Fr. Palackého (v Archivu Českém III., 1844), str. 103 (pod čarou).

² Majestas Carolina XII.; ve vydání Palackého na m. uv., str. 92 (pod čarou).

³ Geschichte der Stadt Königgratz. Erster Theil. Prag, 1780.

⁴ Urkundenbuch zur Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenceslaus. Zweiter Theil (1790), str. 4—6 (listina z 30. května 1395). Dobrovský omylem: Num. CXIII.

⁵ Nyní v brněnském Zemském archivu. Otiskl V. Brandl v XII. svazku „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae“ (1890), č. 165, str. 161.

⁶ Výklad na právo zemské. Viz pozn. 1 na str. 73.

meckých profesorů a studentů se nyní česká strana stala na universitě vládnoucí, a Hus, jehož přímluvě bylo děkovati za toto rozhodnutí, získal si u části svého národa nemalou zásluhu, a u mistrů větší vážnost.

Z tohoto údobí (1311—1409) máme tyto památky české řeči:

1. KRONIKA ČESKÁ, česká rýmovaná kronika, jejímž autorem podle Hájkova údaje¹ má být DALIMIL MEZEŘICKÝ, kanovník ve Staré Boleslavi. Avšak zde musíme dobře rozlišovati kněze v Staré Boleslavi, u něhož básník našel exemplář české kroniky (snad latinského Kosmu s jeho pokračovateli) a užil ho pak při své práci, od českého pěvce samého. Tento pěvec nebyl jistě žádný kněz, nýbrž pravděpodobně páže (panoš), který za pohoštění a plat na hradě některého pána (asi VILÉMA z HASENBURGU) líčil činy našich předků v starorytířském tónu. Zdá se, že dílo bylo dokončeno teprve v roce 1314, protože mnohé rukopisy končí až tímto rokem. Úmysl básníkův nebyl tak nevinný, jak někteří myslili. Celý plán díla, srovnán s tehdejšími hnutími proti králi Janovi, je na tom založen, aby myslí rozhněvaných Čechů ještě více rozdráždil. Pavel Ješín vydal tuto kroniku v Praze 1620 v 4. a P. Faustin Procházka podle čtyř srovnaných rukopisů rovněž v Praze 1786 v 8.² Jako dějepisec nemá tento rýmař zcela žádnou zásluhu, jako básník pak zásluhu velmi malou. Avšak pokud líčí mravy a způsob myšlení Čechů své doby, je cenný. Velcí a udatní jsou jeho hrdinové, čeští páni a rytíři, jestliže se bijí za svou vlast, malí a slabí králové,

¹ Hájek v „Kronice české“ (1541) uvádí toliko v soupise dějepisců, kteří mu sloužili pramenem (před listem I.) také: „Dalimil Mezeřický kanovník kostela Boleslavského.“ (Ve Flajšhansově vydání X., str. 59.)

² Kronyka stará kláštera Boleslavského. Nyní ponejprve pro obecné dobré vůbec na světlo vydaná. 1620. — Kronyka Boleslavská. 1786.

dávají-li sluchu německým radám. Prudké a hrubé jsou jeho nadávky Němcům. Česká národní zášť proti Němcům, kterou neumělecky, ale silně vyjadřuje, je mu vlastnectvím, protože pokládá Němce za vyslovené nepřátele české slávy, české řeči a národa, a tak také s nimi vůbec jedná. Nestydí se ani některých hrubých lží.

Se zřetelem k starému jazyku je nesporně tato památka pro nás velmi důležitá. Škoda jen, že si pozdější opisovatelé dovolili, nejen všelicos přidati, nýbrž i text často měniti. Zavrhli zastaralá slova a nahradili je novými. Na př. kap. 11. ve verši: *Neb tagné s Wlastau rady¹ miegiechu* nenašel již p. Procházka staré správné *swiet* v rukopisech.² *Swět*, jinak lux, mundus, znamená zde jako v slavonštině, charvátštině atd. radu, consilium. Tento způsob čtení starého tištěného textu potvrzuje rukopis v knihovně minoritů v Praze,³ který sice sahá jen až k 14. kapitole, avšak přece obsahuje mezi mnohými špatnějšími také některý lepší způsob čtení. V kap. 2. stojí ve verši: *Každy (na wssak) wečer noweho manželstwa hledachu* místo *hledachu⁴* slovo *ptachu*, v kterémž významu se také vyskytuje v Alexandrovi. To platí ještě více o pravopise. Na str. 72 podle Procházky vydání stojí *lud*, s čímž se rýmuje v druhém verši *blud*, avšak nenalezl již⁵ v rukopisech *lud*, nýbrž *lid*. Na str. 187, kde *lidi* se rýmuje se *sudj⁶*, má přece ještě jeden rukopis *ludi*. Autor sám jistě to napsal ještě na několika místech, jako na str. 70 *neliubj*, protože s tím rýmoval

¹ V Mus. výt. 2 Dobrovský slovo: rady podškrtnl a po pravé straně napsal: swět.

² Procházka vydání z r. 1786, str. 50.

³ Dnes v knihovně kláštera na Strahově (sign. D. G. III. 7); viz FRB III., str. XXII., č. 7, a v Šimkově vydání Mandevilla (1911, ČA), str. XXI.—XXV. (rukopis M).

⁴ Dobrovský: hledadachu. V Mus. výt. 1 opravil tužkou na: hledachu.

⁵ Pozn. s).

⁶ Procházka: saudj; v pozn. b): FF ludi.

vruh]. Dále na str. 135 lude kvůli nebude. Na str. 140 ludi kvůli wludj,¹ na str. 168 ludi kvůli sudj,² jak se to zde domnívá sám učený vydavatel, na str. 211 kliudj kvůli sudj, na str. 327 rozkludj kvůli sudj.³

Okolo poloviny XIV. století byla tato kronika také přeložena do německých rýmů. Tehdy bylo v Čechách německých rýmařů zrovna tolik jako českých. Prozaického překladu Christoph Hoffmanna, benediktina ve sv. Emeramu, který vydal Hieronymus Pez Tom. II. Script. rerum Austriac. p. 1044—1111, s prospěchem užil poslední vydavatel p. Procházka.

Některé rukopisy této kroniky, obzvláště ony, které končí r. 1326, jako na př. rukopis na pergameně, náležející p. guberniálnímu tajemníku Janu Cerronimu,⁴ obsahují ještě některé pozdější *PŘÍDAVKY*, které mohou pocházeti od jiných mistrů pěvců. Takové jsou: a) Turnaj neb souboj mezi šesti zbrojnoši Rudolta a Věnka, který lze také nalézt v přídatku prvního vydání. b) Tažení krále Jana proti hraběti Matěji z Trenčína r. 1315. c) O hrdinských činech Viléma Zajíce r. 1316. d) O Plichtovi z Žerotína na r. 1319. Tyto kusy jsou také v druhém Cerronském rukopisu na papíru z r. 1443.⁵ Ve Fürstenberském rukopise se však s těmito kusy ještě opěvuje: e) Smrt Viléma z Valdeku (1319).

Tato záliba v opěvování důležitých událostí, obzvláště hrdinských činů českých pánů a rytířů, vládla až do smrti krále Jana, ne-li déle. *VERŠE O BITVĚ U KREŠČAKU*, v níž Jan zahynul, měly zvěčniti jeho slávu a slávu ostat-

¹ Procházka: wludj.

² Procházka: saudj; v pozn. d): Stařj, sudj, owssem wyš půwodné ludi, neb lyudi.

³ Procházka: saudj.

⁴ Srv. Dudík-Ceroni LVIII.

⁵ Dudík-Ceroni LVIII.

episches Gedicht von dem großen Alexander und besteht aus mehr als 2000 Versen. Die Vorrede in der sich der Verfasser gegen den Tadel liebloser Kunstrichter zu verwehren sucht, fängt mit diesen Worten an:

Bez zymene byl wnehlasny
Gehoz rozum byl tak nasny
Ze gmu bylo wspecky znamo
W zemj w morzi, w hwozjbach taino
Ten wsak tšweru wnezy wnezyta
Bez prjied geho smyslem strita.

Da nun Salomon nicht alles gerufft hätte, so hofft er desto eher Nachsicht:

Az sye lde vmjch slowjch postnu
Snad mne pron wtom uwey uedotknu
Neb sem prjiednym tako malj
Jaz prjiedelwem zwojczj wstali
A prjied sluncem wosfctyena swjeczka
Neb prjied morziem myslka rziczka —

Einige tabeln die Werke anderer aus Unwissenheit, weil sie das Gedicht (Kladderwie) nicht verstehen, andere aus Neid.

ních českých hrdinů. Lupáč zaplnil jimi pět plných stran v Životě Karla IV.¹ a ujišťuje, že je přejal ze starého spisu o králi Janovi, který asi celý byl napsán v podobných verších.² Také jednotlivé rodiny našly své pěvce, tak jako již opisovači Dalimila pečovali vsouváním některých jmen o slávu oněch rodin, za jejichž peníze opisovali. Paprocký uvedl několik veršů z jedné takové básně na Kounice ve svém Zrcadle markrabství moravského na str. 410. Jeho známé lehkověrnosti musíme odpustiti, chce-li nás přemluvit, že našel Libušina proroctví o horách v Čechách, bohatých zlatem a stříbrem, ve spisech Tobiáše Křivojena Budka z Falkenberku, který prý byl r. 1269 v Žatci děkanem. Vidíme to snadno na českých verších, které uvádí ve svém Diadochu ve čtvrtém díle na str. 254, že jsou mnohem mladší výplod podvodníka.

2. Různé básně a zpěvy, většinou duchovního obsahu,³ v papírovém rukopise in 4. v knihovně pražské kapituly,⁴ a sice:

a) český *ALAN*, alegorická báseň o obnovení prvotní dokonalosti člověka. 19 listů. b) *SEDMERA RADOST PANNY MARIE*. 11 listů. Viz druhé⁵ údobí č. 8 b. c) *O SMRTEDLNOSTI*. 3 listy. d) *NANEBEVŽETÍ PANNY MARIE*. 7 listů. e) *O DVACETI ŠESTI BLÁŽNECH*. 2 listy. f) *O PĚTI PRAMENECH HRÍCHU*, jako: srdci, bohatství, chudobě, špatné společnosti, zvyku. 2 listy. g) *ANSELMUS* o Kristově utrpení, rozmluva mezi An-

¹ Ve vydání Hankově (*Historia o císaři Karlovi...* od M. Prokopa Lupáče z Hlavačova. Po druhé vydána od Václava Hanky. V Praze 1848.), str. 63–67.

² Ve vydání Hankově str. 63.

³ Rukopis Svatovítský. — Po prvé vydal po částech Václav Hanka r. 1817 a 1818 v I.—II. díle „Starobylých skládání“, souhrnně Adolf Patera r. 1886 v IX. č. „Památek staré literatury české“.

⁴ PP 650.

⁵ Dobrovský omylem: erste.

selmem a sv. Pannou Marií. 14 listů. h) *CATONIS DISTICHA*, latinsky a česky. 25 listů. Text a rukopis sám jsou mnohem starší než onen, který popsal Aduact Voigt v Act. Litt. Bohem.¹ na str. 132. Určil nesprávně stáří svého rukopisu, který je nyní v knihovně zemřelého rytíře z Neuberku,² podle číslice 1304 nahoře na okraji mladší rukou připsané, která ani nemůže označovat letopočet. Neboť náleží soudě podle textu, pravopisu a tahů písma zcela jistě do XV. století. Třetí starý rukopis tohoto Katona je ve Veřejné knihovně v Praze³ a čtvrtý mladší má p. Cerroni v Brně.⁴ A ještě pátý uvedu níže.⁵ i) Kratší veršované *MODLITBY* o Panně Marii s jednou v próze; Responsorium a verše o sv. Dorotě. 7 listů. k) Latinsko-český *VOKABULÁŘ*, 5 listů, a Homilie sv. Augustina proti⁶ věštění, se zdají trochu mladší.⁷

Všechny rýmované verše sestávají ze čtyř trochejů, tak jako v Alexandru, v Dalimilově kronice a v ostatních dílech této doby. Na ukázkou vyberu několik veršů z Alana:

Y weczycze gym slysszte owa
Ktera chczy mluwyty slowa.⁸

Zájmeno *ow, owa, owo, iste, ista, istud* náš jazyk vůbec již nezná, a ani v jiných starých rukopisech nelze je nalézt.

¹ I. str. 132–153.

² Bartoš I. 1774.

³ Tr Č 280 (I. 1a–18b).

⁴ Dnes v zemském archivu v Brně.

⁵ Str. 77–78 č. 16.

⁶ Dobrovský: *wieder*. V Mus. výt. 2 opravil na: *wider*.

⁷ a) Alan aneb o mravném obnovení prvotní dokonalosti člověka.

e) O sedmímeczetma blázních. f) O pěti studnicích. g) Anzelmus (O umučení Páně). h) Katonovy mravní průpovědi. i) Mariánské modlitby, Odpovídání, Píseň o sv. Dorotě. k) Sv. Augustina Homilie proti hádání.

⁸ Ve vydání Paterově str. 3 v. 74–75.

To narussye byesse psano
Wssye porzadnye wykładano.¹

Psano znamená zde *pictum*, namalováno, ne napsáno. Tak i v těchto místech:

Yonatas tu by znamenán
Podle nycho Dawyd napsán²
Wssye gyednoty naznamenane
Bylo narussye napsanyc³
Nanyemz czystota gest psana⁴ atd.

Planety tehdy neměly ještě žádné české názvy:

Sedm neby vzrzycze potom
Tot chczy powyedyety o tom
Wnychz sedm planet przyebywa
Kazdy swym czasem odbywa
Tych dwa czesky⁵ gmena mata
A pyet czesky gmen nemata
Myesyecz sluncze tak dwa slowu
Wenus Mars tat ponych plowu
Merkurius Saturnus ktomu
Yuppyter kazdy w swem domu⁶
Pod Slunczem sye zlato rody
Pod Myesyeczem strzyebro wzchody
Merkurius rtut przywody
Mars z swe moczy czystecz⁷ plody

¹ Ve vydání Paterově str. 6 v. 156–157.

² Ve vydání Paterově str. 10 v. 262–263.

³ Ve vydání Paterově str. 10 v. 266–267.

⁴ Ve vydání Paterově str. 13 v. 334.

⁵ Dobrovský: *cesky*.

⁶ V Paterově vydání str. 26 v. 680–689.

⁷ Dobrovský: *cystecz*.

Wenus myed czyny nenowu (l. nanowo)
Saturnus plody olowo
Jupiter wzelezye brody
A tak druh druhu nevsskody.¹

3. *ŽALTAŘ* s Hodinami sv. Mařie a Sedmerou radostí P. Marie ve verších, na pergamenu v 4. v knihovně pražské kapituly.²

Žaltář je již opraven na oněch místech, která v starším znění špatně byla přeložena; Sedmera radost Panny Marie v českých rýmech se zde vyskytuje již po třetí, důkaz, že často byla čtena, a proto častěji opisována. Viz č. 2 b.³

4. *HODINY*. 1. Panny Marie, 2. sv. Ducha, 3. Kristova utrpení (kurs ot bozyeho vmuczenye) na pergamenu v 4. ve Veřejné knihovně.⁴ Rukopis, který pochází z jednoho zrušeného ženského kláštera, obsahuje ještě tyto kusy: 4. Utrpení podle Jana, ne vlastní text evangelisty, nýbrž vypravování rozšířené citáty z Otců.⁵ 5. Stabat mater, česky Stasse matka bozye. 6. Traktát, jaké mají být všechny naše činy (kterak magy wssyeczkernelny skutky zposobeny byty). Na otázku, jak máme naslouchati kázání? se dává tato odpověď: spoklonyenu hlavu a zawrzyenyma oczyma. Toho kazatele posluhay rada kterayz tye ostrzye strafuge. 7. Výklad Otčenáše (Wyklad paterzce). 8. Spor duše s tělem⁶ ve verších, jehož začátek je:

¹ V Paterově vydání str. 29 v. 760—767.

² PP 267. — Viz LM III. 72 č. 38. — Vydal E. Rippl (v Praze 1928).

³ Str. 65

⁴ Tr Č 18; tu ještě l. 76^a—80^a s dvěma modlitbami, jichž Dobrovský nezaznamenává.

⁵ Pašije svatého Jana evangelisty.

⁶ Vydán po prvé ve „Výboru z literatury české“, I. (1845), str. 357—380.

Slyss yakz bylo nyekdy wzaczno
Nycz by my nebylo praczno.¹

5. *PROROCI* Izaiáš, Jeremiáš a Daniel,² na papíře ve Fol. ve Veřejné knihovně v Praze.³ Viz Lit. mag. 3. kus, str. 73.⁴

ČTENÍ BIBLÉ v mateřském jazyce bylo již před Hussem v Čechách obvyklé, ale duchovní je ještě stále neschvalovali. Nemohla se také najíti ještě žádná celá bible, která by byla psána před vládou krále Václava IV., t. j. před rokem 1378. Tím cennější jsou pro nás jednotlivé kusy, dříve ještě, než byly sebrány. Král Václav dal pro sebe a pro královnu opsati německou bibli na pergameně, která se nyní chová v Dvorní knihovně ve Vídni.⁵ Jeho sestra ANNA, která byla roku 1381 provdána za anglického krále Richarda II., přinesla s sebou do Anglie *EVANGELIAR* v české, německé a latinské řeči. Viz Lit. Magazin Čech 3. kus, str. 61.⁶ *VIKLEFOVY* spisy četli v Čechách od r. 1390, ne-li dříve; znovu je doporučil Jeronym Pražský r. 1402. Protože nyní sám Viklef pořídil anglický překlad bible, zdá se, že také Češi nyní, t. j. kolem r. 1400, především na to pomýšleli, aby pořídili překlad ostatních biblických knih a tak dostali celou českou bibli.

6. *KŘESTANSKÉ NAUČENÍ*⁷ českého šlechtice *TOMÁŠE ze ŠTÍTNÉHO*, jinak také ze Zásmuk a Chotěmic, jeho dětem, na pergamenu ve Fol. 155 listů silné, ve Veřejné knihovně v Praze z r. 1377.⁸ Mladší opis této knihy uvádí

¹ Ve vydání ve „Výboru“ str. 357, v. 1—2.

² Proroci větší.

³ Tr Č 163.

⁴ Č. 40.

⁵ Tabulae II. 2.759—2.764.

⁶ Č. 22.

⁷ Knížky šestery o obecných věcech křestanských.

⁸ Tr Č 6.

Balbín Boh. doct. P. III. p. 115: Liber Bohemicus Thomae de Zasmuk catholici equitis Bohemi. Continet instructionem filiorum. In eodem libro est explicatio orationum Pater noster et Salutationis angelicae affectuosa. Compositus an. 1412 et descriptus an. 1492.¹ Poslední opiso-vač Vávra Jivian, měšťan v Jindřichově Hradci, uvádí také závěrečnou formuli opisu z r. 1454, který pořídil Matyáš Čapek. V něm tedy říká M. Čapek, že knihu napsal, počítáno od nynějška, před 80 lety panoš Tomáš ze Zásmuk a Chotěmic.² Musí se tedy od 1454 odečísti 80 roků, a tu vychází rok 1374, v němž byla kniha napsána. Balbín odečetl 80 od 1492 a obdržel číslici 1412. Nový důkaz, jak povrchně často psal.

Toto v mnohém ohledu svrchovaně důležité původní dílo zasloužilo by úplnějšího popisu, než já zde mohu poskytnout. Počestný šlechtic věnoval své dílo mistru Albrechtovi, mezi Čechy prvnímu pařížskému doktoru svatého Písma. To je scholastik **VOJTĚCH RAŇKŮV z JEŽOVA**. Věnování, stejně jako český kalendář, který potom následuje, chybí v mladším opise. V první předmluvě se spisovatel vyslovuje o záměru stejně jako o užití svého díla. Napsal pro své děti dvě díla; přítomné dílo ze své hlavy, druhé přeložil z latiny. „Y psalt sem wam knyhy dwoge tyto prwe, sam klada zswie hlawy yakz my sey zdalo podobne czoz sem kde czetl neb slychal nakazany aneb od vczenych, aneb se mohl sam domyslyty.“³ Celé dílo obsahuje 6 knih: „Ale tyto prwe rozdyelyl sem w ssestery knyzky. Prwe gsu. o wyerze. o nadyegy. a omylosty.

¹ Česká kniha Tomáše ze Zásmuk, českého katolického zemana. Obsahuje ponaučení dětí. V téže knize je horoucí výklad modliteb Otčenáše a Pozdravení andělského. Složena r. 1412 a opsána r. 1492.

² Tr Č 161.

³ Ve vydání Erbenově (Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Vydány... od Karla Jaromíra Erbena. V Praze 1852), str. 1, ř. 19–22.

Druhe opannach. owdowach. a omanzelech. Trzetye ohospodarzowy. ohsopodyny. a oczeledy. Cztywte kak dewyety rzadow lydskych nesu podobenstwye¹ dewyety korow andyelskych. Pate kak nas czrt laka. Sseste czym se oczysstygem toho ze hrzessyme. A paklit przyczynym sedme neb y osme taket tu budu.² Po čtvrté knize vsunul ještě jednu knihu, zvanou Osten svědomí (Ostnec).

Obhazuje dále psaní a čtení českých knih duchovního obsahu proti těm, kteří je zavrhuji a odsuzují. „Ano mnozy rady by czeske knihy zatratily atoz gen dobre. Onyem basnyem gymyz smylny wyecze se wswem smylstwye rozzehugy nycz nedyege.“³ Jistě tedy již existovaly rozličné romány. V druhé předmluvě pokračuje ve své obraně a uvádí homilii sv. Augustina o užitečnosti čtení Písma svatého. „A ty gesto hyzdye knyhy czeske acz y dobre. snad chtyecz aby gen samy byly mudrzy wydye-ny, mohli by se dobrze leknuty bozie pomsty.“⁴ Nerad přerušují a musím přestatí na několika málo ukázkách. Především je si třeba všimnouti navěšování y místo *ge* nebo *gest* na předcházející samohlásku: *sey zdalo* místo *se gest zdalo*, *nelzey za nelze ge*, *yakoy za gako ge*, *zey za že ge*. Naprosto zřídka se prodloužené samohlásky označují nebo zdvojují: *plál*, *tráty*, *paad*, *duuss*,⁵ *animarum* a *dúss*, *budú*, *chwalú* v sedmém pádě; *radostý*⁶ 2. pád čísla množ., *znamený*, *signum*, *rzeczý* 2. pád č. množ., *lydý* 2. pád množ. č. Dlouhé *o* a *uo* se střídají: *buoh* a *boh*, *skuoro* a *skoro*, *sskuoda*, *moz* (*může*), *duom*, *hroza*, *wole* (*wůle*), *kuor* a *kor* atd.

¹ Dobrovský tiskovou chybou: podenbenstwyc.

² První příměluva; ve vydání Erbenově str. 1, ř. 25 — str. 2, ř. 6.

³ První příměluva; ve vydání Erbenově str. 3, ř. 5–8.

⁴ Ve vydání Erbenově str. 3, ř. 37 — str. 4, ř. 2.

⁵ Dobrovský: dnuss. V Mus. výt. 2 opravil červenou tužkou na: duuss.

⁶ Dobrovský: rodostý.

7. **KŘESŤANSKÉ NAUČENÍ** o různých ctnostech, nábožných cvičeních a úmyslech v papírovém rukopise v 4. z roku 1383.¹ Celé dílo sestává z 62 kapitol, a podle obsahu je předcházejícímu velmi podobné. Pátá kapitola má nápis: *o tyrpedenstwy, de patientia, za což bychom nyní řekli: o trpěliwosti*. Čtrnáctá jedná o mírnosti: *o smyerzye, za smyera říkáme nyní stýjdnost, mjrnost*. Osmnáctá o stálosti: *o wstawy-czenstwy, nyní o stálosti nebo wstawičnosti*. Dvacátá čtvrtá o přísných mravech: *o szorzywem czlowyeku, t. j. de seuero, austero homine; zůřiwý má nyní jiný význam*. Čtyřicátá devátá o chytrosti: *o wyehlasenstwy, t. j. podle dnešního jazykového užití o rozsaffnosti*.² Všobecně vládne *y*, také tam, kde mělo stát *i*. *Naypyrwe, potwyrzen, tyrpyety* a více takových slabik, které píšeme a vyslovujeme bez samohlásky, se vyskytují často, přece ne však vždy. Všimněme si ještě: *dywooky zwyerz, welym wyecze*, multo magis. Protože v tomto díle a v díle uvedeném pod číslem 6³ se uvádějí velmi mnohé biblické texty z oněch knih Starého Zákona, po jejichž českém překladu nemůžeme najít žádné jiné stopy, mohli bychom si jich sestavením lehce udělati představu o hodnotě tehdejšího překladu, byl-li ovšem vůbec nějaký kromě shora jmenovaných kusů. Já však mám za to, že přeložili vyskytující se latinské biblické texty jednotlivě, aniž by je byli vyňali z české bible. Aspoň závěr, z jednotlivých textů, na př. z Joba, Šalomouna atd. souditi na překlad celé knihy, byl by velmi ukvapený, když také dlouhá místa z Otců, Augustina, Jeronyma, Řehoře, Bernarta, ba i z Cicerona se v obou jmenovaných dílech

¹ Tr Č 19.

² Srv. Jos. Truhlář: Staročeský sborník traktátů mravoučných a mystických předštitenských (ČČM LVIII. 1884. Str. 270—285), str. 277—278.

³ Dobrovský omylem: 5. V Mus. výt. 1 a v Mus. výt. 2 tužkou opravil na: 6.

uvádějí, aniž bychom směli usuzovati, že již existuje český překlad těchto spisovatelů.

8. Sbírkou nejstarších zákonů Čech, a sice a) staré zemské právo (**PRÁVO ZEMSKÉ**),¹ k čemuž také náleží b) **PRÁVA** nejstaršího pána Rožmberského² a c) Soudní řád (**ŘÁD PRÁVA ZEMSKÉHO**).³ Tyto tři kusy se vždycky vyskytují pohromadě. Tuto sbírku pořídil **ONDŘEJ** z **DUBÉ**, nejvyšší zemský soudce za Karla IV. a Václava IV., kterémužto poslednímu věnoval své dílo.⁴ V některých rukopisech, jako v krásném pergamenovém rukopise Cerroniho,⁵ následují potom ještě d) některé předpisy Karla IV. pod českým názvem: **ŘÁD ČESKÉ KORUNY**, císařem Karlem potvrzený.⁶ Balbín jedná o těchto zá- konech ve své knize de Magistratibus Cap. II.⁷ Viz Ma- teriálie k staré a nové statistice Čech, sešit II. str. 224.⁸

¹ Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české. Vydal František Palacký v Archivu českém II., 1842, str. 483—517.

² Kniha Rožmberská. Po prvé vydal Andrzej Kucharski r. 1832 („Najdawniejsze pomniki prawodawstwa slowiańskiego“), z domácích učenců Fr. Palacký v Archivu českém I. r. 1840 (předtím, 1835, neúplně v ČČM. Z pozdějších vydání viz zejm. vydání J. Gebaura v LF VII. (1880).

³ Prvně vydal A. Kucharski 1838 ve Varšavě („Antiquissima monumenta juris Slovenici“), doma Fr. Palacký v Archivu českém II., 1842, str. 78—135.

⁴ O Ondřeji z Dubé a poměru jeho Práv zemských ke Knize Rožmberské, k Řádu práva zemského a k Majestas Carolina viz v Úvodě Čádovy edice (v. pozn. násl.).

⁵ Nyní v Národní knihovně ve Vídni. Tabulae VIII. 15302; srv. též v edici Františka Čády (Ondřeje z Dubé Práva zemská česká; ČA, 1930), str. 95, č. 11.

⁶ Majestas Carolina. Vydal Fr. Palacký v Archivu českém III., 1844, str. 65—180.

⁷ Desátá kniha první dekady díla „Miscellanea historica regni Bohemiae“, zvaná „Liber curialis seu de Magistratibus et officiis curialibus“; vydána teprve posmrtně péčí Jos. Ant. Rieggera 1793. (Srv. pozn. násl.)

⁸ Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, Prag und Leipzig, 1787. Tu na str. 221—235, ve stati „Balbin von den alten Gesetzen in Böhmen“, otištěna II. kapitola z Balbinovy „Liber de Magistratibus“, tehdy ještě rukopisně.

V jiných rukopisech nalézáme ještě *PRÁVA MANSKÁ* země české, *PRÁVA MĚSTA PRAŽSKÉHO* většího, *PRÁVA VINNIC*.¹

9. *KORUNOVAČNÍ CEREMONIE* krále Karla IV.² v pergamenovém rukopise v 4. v Dvorní knihovně ve Vídni.³ Ambrož z Ottersdorfu vydal jej s Životem Karla IV. podle starého rukopisu s pozměněním starého jazyka 1555 v Olomouci a podle olomouckého vydání nedávno p. Fr. J. Tomsa v Praze 1791 v 8.

10. *ČESKOU KRONIKU*, kterou na rozkaz krále Karla IV. snesl nejmenovaný autor v latinské řeči z jiných starších kronik, Přibík⁴ *PULKAVA* přeložil kolem r. 1374 do češtiny. Protože český překlad byl pilněji čten a častěji opisován, než latinský originál, za jehož vydání vděčíme zemřelému P. Gelasiu Dobnerovi (Tom. III. Monum. Hist.),⁵ byl originál po českém překladateli nazván *Chronicon Pulkavae*. Pan Faustín Procházka vydal český překlad podle starého rukopisu *Veřejné knihovny* v Praze,⁶ 1786 v 8., avšak s pozměněním a vysvětlením zastaralých slov a jejich skloňování.⁷ Pozoruhodné je to, že Pulkava v překladu tu a tam, jako na str. 130, 164, 169, 194, 234⁸ přimísil některé průpovědi z moudrosti předků. Protože jsou napsány ve verších, je pravděpodobné, že staří Čechové měli sbírku takových průpovědí, tak jako Němci svého

¹ Viz Václav Hanka: Přehled pramenů právních v Čechách. (Rozbor staročeské literatury. 1842), č. 45 (str. 168—169).

² Rád korunování krále českého.

³ Tabulae I. 619.

⁴ Dobrovský: Přibyk. V Mus. výt. 1 i v Mus. výt. 2 opravil na: Přibík.

⁵ 1774, str. 63—290.

⁶ Tr L II. 2717.

⁷ Kronyka česká od Přibíka Pulkavy z Tradenína... z starožitého spisu po prvé vydaná od Frant. Faustýna Procházky. V Praze 1786.

⁸ Procházka vydání, vesměs v poznámkách pod čarou (g, h, f, c, f).

Freidanka.¹ Tyto vložky má také krásný rukopis Cerroniho, psaný na pergamenu ve Fol., obrazy zdobený,² který si zde zaslouží být jmenován pro svoje vynikající stáří. Starší rukopis chovaný u křižovníků s červenou hvězdou³ je prý nejspřávnější.

11. *MUDRCI* nebo *Filosofové* (o ziwotiech a nrawiech mudrcow starych sepsanie podle Pelclova rukopisu, skutky a mrawy dawnich Mudrcow podle mladšího rukopisu ve *Veřejné knihovně*),⁴ z latinského de vita et moribus Philosophorum. V rukopise p. Pelcla stojí tento starý překlad před Dalimilovou *Kronikou*⁵ a ve Fürstenberském za ní,⁶ důkaz, že jistě je velmi starý. Byl také vytištěn 1514 v Praze u Mikuláše in lacu (*Matka Boží*)⁷ v 8. V témž rukopise p. Pelcla stojí za *Filosofovy Traktát o čtyřech hlavních ctnostech (O ČTYŘECH CTNOSTECH ZÁKLADNÍCH, de quator virtutibus cardinalibus)*, který byl vytištěn u Mikuláše Bakaláře v Plzni 1505 v 8. pod názvem: *O cztyřech stežeynych cztnostech*, a opět 1529 u Jana Beka tamže.

¹ Neznámý básník XIII. století, autor didaktické básně sentencí a pořekadel „Bescheidenheit“ (Zkušenost.)

² Josef Müller: O rukopisech kroniky Přibíka z Radenína příjmím Pulkavy (1887), str. 12—13.

³ Müller (v pozn. předch.) str. 14, č. 5.

⁴ Tr Č 190 I. 16^a—224^b.

⁵ Dříve byl chován v Thun-Hohensteinské knihovně v Děčíně (viz FRB III., str. XXIII., č. 2, a Jan Kapras, ČCM, LXXVIII., 1904, str. 425); nyní v Universitní knihovně v Praze, která r. 1934 získala všechny děčínské rukopisy Pelclovy (o tom viz Flora Kleinschnitzová: František Martin Pelcl. Z jeho literární pozůstalosti v pražské Universitní knihovně. Příloha „Národních listů“ k č. 311 z 11. XI. 1934, roč. 74). Signatura rukopisu Mudrců: Mss. Děčín 113.

⁶ Dnes na Křivoklátě; viz Čeněk Zibrt v Úvodě k vydání Staročeského Lucidáře (ČA 1903), str. 17—19.

⁷ Mikuláš Konáč z Hodiškova. Jeho tiskárna byla na Starém Městě v domě u Matky Boží na Louži (in lacu), na dnešním Mariánském náměstí.

12. Dílo *JANA MILÍČE*¹ († 1374) o velkých strastech církve (o ZARMŮCENÍCH VELIKÝCH CÍRKVE SVATÉ) v rukopise z r. 1453 na papíře v 4. v knížecí Dietrichsteinské knihovně v Mikulově.² Brikcí z Licka vydal je v Praze 1542 v 4. Evangelium *NIKODEMOVO*, které je právě v téměř rukopisu, náleží, jak se zdá, do příštího údobí.

13. Cestopis rytíře *JANA MANDEVILLY* z němčiny do češtiny přeložil mistr *VAVŘINEC*, dvorní úředník krále Václava. Balbín jej našel v starém rukopise v Oseku, který popisuje v Boh. doct. Part. III. str. 203 těmito slovy: *Itinerarium Ioannis de Mandeville, Equitis Angli, in terram sanctam, et per totam Asiam, Cairum et ad Presbyterum Ioannem etc. Hunc librum translatum ex Italico in idioma germanicum, transtulit rursus in bohemicum M. Laurentius Wenceslai Caesaris Aulicus, est supra modum curiosa, et jucunda historia.*³ Nalézáme jej v několika rukopisech. Jeden ve fol. na papíře z r. 1445 je v knihovně, pozůstalé po zemřelém rytíři Janu z Neuberka.⁴ Jiný v 4. na papíře v knížecí knihovně v Mikulově s nadpisem: *Tyto kniehy prawj o gednom rytieři z Denmarku.*⁵ Třetí u P. P. minoritů v Praze na papíře ve fol.⁶ Text

¹ Ve skutečnosti Jana z Příbramě. Viz Lad. Klicman: Studie o Milčovi z Kroměříže. LF XVII., 1890, str. 29n.

² Dudík — Nikolsburg str. 36, č. 7. Patera — Mikulov str. 53, II. 89 (1^a—199^a).

³ Popis cesty Jana z Mandevilly, anglického rytíře, do Svaté země a přes celou Asii do Kahýry a k patriarchovi Janovi atd. Tuto knihu přeloženou z italštiny do německé řeči přeložil opět do češtiny *M. Vavřinec*, dvořan krále Václava; je to historie obzvláště zajímavá a působivá.

⁴ Dnes v knihovně Národního musea v Praze (sign. II. C 10); viz „Cestopis t. zv. Mandevilla“. K vydání připravil Dr. František Šimek. V Praze 1911, nákl. ČA, str. VIII.—XII. (rukopis A.) Bartoš I. 367.

⁵ Viz v Šimkově vydání Mandevilla str. XXV.—XXVII. (rukopis N).

⁶ Dnes na Strahově (sign. D. G. III. 7); viz v Šimkově vydání Mandevilla str. XXI.—XXV. (rukopis M).

tohoto rukopisu srovnal jsem s plzeňským vydáním z r. 1510¹ v 8. a shledal, že se na mnohých místech značně liší, jak se dalo tušit. Příslovce *lycz (ljc)*, které se v rukopise často čte, bylo vyloženo jako *sem a k*:² *ty hory lycz k nam*, v tištěném vydání *sem k nam, lycz na wzhod slunce — k wychodu*. 121. kap. končí rukopis, v němž se Jupiter nazývá *kralomocz*, Venus *mylowecz*. Druhé plzeňské vydání z r. 1513 v 8. se od prvního neliší, ale pražské z r. 1610³ u Valdy se liší od obou velmi znatelně, zvláště delšími a proto méně početnými kapitolami. V kap. 28 čte pražské vydání *dřjwj, kteréžto slowe Wacholderholz*,⁴ tak také plzeňské vydání v kap. 109. Avšak v rukopise kap. 110 se jmenuje toto cizí dřevo *zerawy*,⁵ což by byli neměli měnit.

14. KRONIKA O ŘÍMSKÝCH CÍSAŘÍCH,⁶ z latiny od téhož mistra *VAVŘINCE* přeložená, v rukopise v 4. na papíře ve Veřejné knihovně v Praze.⁷

15. SNĀŘ mistra *VAVŘINCE* z *PRAHY*. Nádherně napsaný rukopis na pergameni ve fol. se chová v knížecí knihovně v Mikulově.⁸ Opis pořizený r. 1539 podle rukopisu z r. 1483 viděl p. Jiří Ribay, kazatel v Czinkotě, v Uhrách. Nově vtištěné snáře se od něho odlišují.

16. ŘÍMSKÁ KRONIKA, jinak *Martimiani* (*Martiniana*) zvaná, z němčiny přeložil kolem r. 1399 rytíř *BENEŠ* z *HOŘOVIC*, v Neuberském rukopise jmenovaném v č. 13,

¹ Dnes neznámé; srovnej v Šimkově vydání Mandevilla strana XXXV.1.

² Dobrovský: *durch k. V Mus. výt. 1 tužkou za slůvkem durch udělal kolmou čáru a po pravé straně připsal: sem und*, v *Mus. výt. 2 rovněž za slůvkem durch udělal kolmou čáru a po pravé straně napsal: sem.*

³ Srv. v Šimkově vydání Mandevilla str. XXXVII. 5.

⁴ Jalovcové dřevo.

⁵ Thuje.

⁶ Kronika světa.

⁷ Tr Č 277.

⁸ Dudík — Nikolsburg str. 48, č. 16. Patera — Mikulov str. 34, I. 176.

v němž s Mandevillou a Katonem je také tato Kronika.¹ Po kapitole nebo knize o papežích je vsunuta celá kronika o Alexandru Velikém. (Viz v příštím údobí č. 7.)² Byla tištěna v Praze 1488. Fol. Viz Lit. magazin, kus 2., str. 146.

17. Historia scholastica *PETRA COMMESTORA*,³ dříve v premonstrátském klášteře v Louce na Moravě, na papíře ve Fol., z r. 1404.⁴ Viz Lit. mag., kus 2., str. 31. Jiný rukopis je ve Veřejné knihovně v Praze bez letopočtu.⁵ Viz Balbini Boh. doct. Part. III. p. 115.

18. MLADÁ RADA *SMILA* z *RIESENBERKU*, zvaného *FLAŠKA*, v českých verších. Spisovatel byl jako hejtman čáslavského kraje r. 1403 poražen od Kutnohorských. Lupacius dává ve svém Calend. histor. při 13. srpnu tuto zprávu o jmenovaném díle: Composuit populari lingua atque rhythmis librum titulo: Juvenile consilium seu juvenes Consultores (česky asi MLADÁ RADA), dignum sane lectu; est enim refertus pulcherrimis sententiis ac gnomis, quae sunt normae vitae ac morum, tum praeceptis piis atque salutaribus.⁶ Ještě nebyl objeven žádný její exemplář. Známe sice českou báseň ve verších, nazvanou *NOVÁ RADA*, v rukopise z r. 1459.⁷ Avšak zdá se, že se liší od první skladby.

19. SEQUENTIARIUS seu Prosarum expositio Mag. *CONRADI* Licentiatii in septem artibus, na papíře ve 4. v knihov-

¹ Bartoš I. 367.

² Dobrovský omylem: 6. V Mus. výt. 2 opravil na: 7).

³ Vydal v Sběrce pramenův III. tř. ČA, 1910, Jan V. Novák (Petra Comestora Historia scholastica).

⁴ Dnes v Zemském archivu moravském, č. 302; viz v úvodě Nováková vydání str. VII.—X.

⁵ Tr Č 148; srv. též v úvodu Nováková vydání str. XI.—XII.

⁶ Složil národním jazykem a ve verších knihu s názvem: Jinošská rada neb Jinošští rádci, hodnou zajisté četby: je totiž přeplněná velmi krásnými průpovědmi a gnómami, to jest jaká jsou pravidla života a mravů, tak i radami zbožnými a prospěšnými.

⁷ Bartoš I. 432 (98'—123).

ně pražské kapituly pod O. LIX.¹ Tak zvané Prosaie se zde slovo za slovem česky vysvětlují. Reddamus, *wzdawaymy*, grates, *dycky*. Místo *l* před *i* neb *e* stojí ještě vždycky *c* nebo *cz*: *czelo*, corpus, *bycy*, fore, *czye*, te, místo *tyelo*, *byti*, *tye*. Podle toho by byli Čechové, aspoň někteří, vyslovovali *l* polským způsobem. Rukopis stejného obsahu popisuje Balbín Boh. doct. P. III. p. 98 slovy: Liber Prosarum Bohemicarum. Interpretatur auctor Prosas veteres in ecclesiae Pragensis Missali et in Bohemicum conuertit vocibus antiquissimis. Ex eo libro veterem Bohemorum linguam noscere licet.²

20. *LATINSKO-ČESKÝ VOKABULÁŘ* na papíře v 4. ve Veřejné knihovně v Praze.³ Není tak úplný jako Bohemarius z r. 1309, shoduje se však s ním v mnohých částech.

21. *LATINSKO-ČESKÝ VOKABULÁŘ* na papíře ve Fol. 6 archů silný, v benediktinském klášteře v Rajhradě na Moravě.⁴ Obsahuje 3.485 slov,⁵ která autor *CLENIUS ROZKOCCHANÝ* Slauus Slowyenyň⁶ po čtyři léta sbíral. Předmluva začíná verši:

¹ P 1643.

² Kniha českých sekvencí. Autor vysvětluje staré sekvence v misále kostela Pražského a překládá je do češtiny velmi starými výrazy. Z této knihy lze poznati starý jazyk Čechů.

³ Tr L II. 2051 (Y. I. 1. n. 14), f. 62^b—71^a. (Srv. Kor DZ 56, 62). Vydal Václav Hanka ve „Sběrce nejdávnějších slovníků latinsko-českých“ (1833), str. 157—174, pod názvem Nomenclator latino-bohemicus.

⁴ Rajhr. sign. Hm 6. Mylně pokládán za nezvěstný (viz V. Flajšhans: Klaret a jeho družina, I., 1926, nákl. ČA, str. 82 n.), protože hledán pod nesprávnou sign. HF 26. Na svém místě byl shledán J. Viličkovským (viz časopis „Bratislava“, III. 159.) Nyní v Zem. universitní knihovně v Brně.

⁵ Podle Flajšhans (na m. uv. str. 83) 3585.

⁶ Domnělý skladatel „Clenius Rozkochany Slavus Slowyenyň“ byl později odklizen, když v jiném, úplnějším rukopise našel F. Menčík plně znění veršů, z nichž rajhradský výtah excerpoval jenom dvě ne-souvislé dvojice (F. Menčík, Rozmanitosti, díl II. Prešpurský slovník. Praha 1892, str. XIX). Jsou to verše ve vydání Flajšhansově (I str. 104)

Accedant pueri, cupientes mente beari,
Ad cognoscenda propria¹ vocabula pauca.²

Každá rubrika začíná veršem, na př.

Edicto coelo super aera nata reuelo,³

a také opět veršem končí:

Ecce Bohemarius dedit ista vocabula solus.⁴

Jsou citováni nejen ve škole známí autoři, nýbrž také

- ¹ Flajšhans: cognoscenda propria.
- ² Flajšhans str. 104 v. 1–2.
Ať přistoupí chlapci, bažící po darech ducha, aby si osvojili některá slovíčka v jejich vlastním významu.
- ³ Flajšhans str. 109 v. 161.
Pověděv o nebi, odhalím nyní jevy nadzvdušné.
- ⁴ Flajšhans str. 111 v. 202.
Hle Bohemarius uvedl jediný tato slovíčka.

11 a 17, z nichž první v rukopisné podobě zní

Vyeda sciens clemos rozkochane czechy bohemos,
poslední pak

sperno wzhrzyem sclavos sslouyenyry zkrziwene pravos.

Dvojici clemos rozkochane, kterou se neúspěšně pokoušeli emendovati Menčík (cleinos rozkochane) a Flajšhans (hemos rozkochane), objasnil teprve B. Ryba (Nové jméno mistra Klareta, VKČSN 1943, V., str. 13) emendací clericos rozkochane (clericus, 'žák' podle středověké etymologie od cleo, 'glorior', při čemž gloriari = stč. kochati sě). Na místo, opuštěné Klenem Rozkochaným, byl jakožto autor plného znění veršovaného slovníku (t. zvaného „Glossáře“) dosazen V. Flajšhansem správně Claretus de Solencia (Klaret z Chlumce, Listy filol. 50, 1923, 232n.). O zjištění, kdo se skrývá pod tímto pseudonymem, marně se pokoušel F. M. Bartoš (prý převor roudnických augustiniánů Petrus Clarificator, Listy filol. 60, 1933, 153n.). Vlastní jméno Klaretovo rozluštil teprve B. Ryba (v uv. VKČSN) z akrostichu, spojujícího začátky jednotlivých kapitol Glossáře: A Bohemario Bartholomeo dicto Clareto de Solencia compilatus, s pokračováním z nově nalezeného rukopisu ostráhomského est hic libellus (B. Ryba, Listy filol. 75, 1951, 97). Místra Bartoloměje řečeného Klareta ztotožnil Ryba (VKČSN 1943, V, str. 11) s doktorem Bartolomějem (1379), pražským kanovníkem a arcijáhnnem staroboleslavským, osobním lékařem Arnošta z Pardubic, rodákem, (jak doplnil F. M. Bartoš, Čes. čas. filol. 2, 1944, 144) z Hostýně u Úval na Českobrodsku.

učení Čechové jako: Mauritius doctor meus,¹ Scriptor Graecensis,² Abbas Opatouicensis,³ Gallus Boleslaviensis,⁴ Juuenalis Bydzoviensis⁵ (kdo to asi je?), Hermannus Pragae.⁶ Pluribus Albertus Pragae solet esse refertus.⁷ Quis dedit haec si scis, est Sulco Wysegradensis.⁸ Haec mihi Vilhelmus dedit in Strakonicz comes aptus.⁹ Haec Olomucensis data praesulis aucta Johannis.¹⁰ Firmet hoc Arnustus Archipraesul auctor honestus.¹¹ Zdá se, že od těchto mužů autor dostal jen latinská jména, k nimž sám připojil české významy.¹² Protože pak pro všechna latinská slova, zejména slova umělecká, nebyla vždycky již česká pojmenování, byl přinucen, mnohá slova sám nově vytvořiti, při čemž se mu často tak dařilo, jako země. od *lesknauti*, avšak později nalezené slovo *kow* se lépe líbilo, bylo obecně přijato a dřívější slovo zavrženo. Směšný byl pokus, chtít dát česká jména také všem drahokamům. Z jmen planet se aspoň v kalendářích udrželi Jupiter *kralemocz*, Mars *smrtonoss*, Mercurius *dobropan*, Saturnus *hladolet*, ale jeho *Chtytel* Venus, od *chtjti*, velle, desiderare,¹³

¹ Flajšhans str. 118 v. 373.

² Flajšhans str. 143 v. 1014.

³ Flajšhans str. 145 v. 1061.

⁴ Flajšhans str. 147 v. 1110.

⁵ Flajšhans str. 162 v. 1557.

⁶ Flajšhans str. 166 v. 1669.

⁷ Flajšhans str. 170 v. 1784.

⁸ Flajšhans str. 173 v. 1853.

⁹ Flajšhans str. 182 v. 2081.

¹⁰ Flajšhans str. 192 v. 2383.

¹¹ Flajšhans str. 196 v. 2495.

¹² Z nově objeveného ostráhomského epilogu Klaretova „Glossáře“ jasně vyplývá, že „se na autority, kterými opíral jednotlivé kapitoly Glossáře, nesmíme dívat jako na jeho skutečné prameny“ (B. Ryba, Listy filol. 75, 1951, 116).

¹³ V Mus. výt. 1 Dobrovský slova: *Chtytel* a *chtjti* podtrhl a po levé straně napsal: *cztytel*, v Mus. výt. 2 opravil *Chtytel* na *Cztytel* a *chtjti* na *cztjti*, slova *velle*, *desiderare* podtrhl a pod ně napsal *venerari*. V G III. 182 [299]: „Aber *cztytel* Venus (von *ctjti*, *venerari*) fand keinen Beifall...“

nedošel souhlasu; nazývali ji později *Krásopanj*. Mezi měsíci nazývá červenec *Wrzyesen*, což může být starší název pro *czerwenec*. Tehdy vůbec jména některých měsíců nebyla ještě dosti ustálená. V jednom *BREVIÁŘI* z r. 1342 v Rajhradě¹ se nazývá červen *czirwen* (*czrwen*, nyní *červen*), červenec *weliki czirwen* (nyní *červenec*), srpen *wrziessen* (u Poláků je *Wrzesień září*), asi podle doby, kdy kvete *wřes*, *erica*; září *zarzug* (*zarzyg*, nyní *září*), říjen *rzugen* (*řjgen*), ostatní názvy jsou pojmenování jinak obvyklá. Srovnej s tím poznámky pod č. 4 druhého údobí² a č. 6³ tohoto údobí.⁴

22. *LATINSKO - NĚMECKO - ČESKÝ VOKABULÁŘ*, v městské registratuře v Brně, na konci *Catholici magni*.⁵ O jeho opisu podal mi zprávu učený benediktin v Rajhradě, P. Alexius Habrich.

Latinská slova jdou v něm za sebou podle abecedy. Slova odtažitá a slova z oboru umění jsou většinou doslovně otrocky přeložena, na př. *superstitio*, *nastorna*. Poslední slova jsou: *Zonularius*, *pasíř*, *pasyerz*.

Protože se stáří mnohých jiných děl, která se vyskytují v rukopisech XV. století, nedá bezpečně určit, chci také tímto ukončit svůj výklad a uvésti je podle stáří rukopisů v příštím údobí.

¹ Cod. perg. 17×13, Ms. Sign. č. 394, fol. 446. (Podle sdělení P. Václava J. Pokorného, archiváře kláštera rajhradského.) Rukopisy Rajhradské jsou nyní v Zemské univerzitní knihovně v Brně.

² Str. 50.

³ Dobrovský omylem: 8. V Mus. výt. 1 červenou tužkou číslici 8 podtrhl a po levé straně napsal: 6, v Mus. výt. 2 číslici 8 přeškrtnl a po pravé straně napsal: 2/p 78.

⁴ Str. 69 n.

⁵ Vydal v nepřesném výtahu Václav Hanka ve „Sbírcе nejdávnejších slovníků latinsko-českých“, 1833, str. 174—179, pod názvem *Catholicon magnum latino-teutonico-bohemicum*.

ČTVRTÉ ÚDOBÍ, KTERÉ BYCHOM MOHLI NAZVATI VLÁDNOUCÍM ČESKÝM ÚDOBÍM. PAMÁTKY Z TOHOTO ÚDOBÍ

Českým reformátorem *HUSEM* začíná nová epocha v dějinách českého národa a jeho kultury, tedy také jeho řeči. Všechno nalézá nyní veliký zájem v zkoumání starých theologických nauk, poměrů duchovní moci, jejich hranic a jejího zneužití. Z počátku jen mistři a doktoři v Karolinu přetřásali takové otázky, z nichž otázka, kterou předložil *JAKOBELLUS* — o přijímání svátosti oltární pod obojí² — byla svými důsledky nejdůležitější. Horlilo se pro zákon Boží, pro biblické učení a zavrhovala se vážnost novějších církevních předpisů. Mistři zakládali svá tvrzení na výrocih bible, čímž byla probuzena touha číst bibli. Od této doby jsou nyní velmi často opisovány české bible, které se ještě ve velkém množství zachovaly až do našich časů. Jestliže někteří pokládají *HUSA* za původce českého překladu bible, pak se ovšem velice mylí, protože můžeme vykázati žaltář z XIII., Nový Zákon a některé Proroky již ze XIV. století. Je však zcela možné, že s pomocí druhých mistrů uspořádal jednotlivé, již existující díly bible, scházející doplnil a tak sestavil v celek, mnohé výrazy zlepšil podle způsobu mluvení svého věku a změnil podle svého nejlepšího názoru. O určitější pravopis pečoval tím, že podle hlásek české řeči sestavil vlastní *ABECEDU*: A bude celé čeledi dáno dědictví atd., kterou najdeme v starých rukopisech a dokonce ještě v jednom českém

¹ Dobrovský omylem: 9.

² Viz F. M. Bartoš: „Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra“ (1925, ČA), str. 33, č. 33.

OBSAH

1. Slované, slovanská řeč	3
2. Ráz slovanské řeči	6
3. Tvoření a ohýbání slovanských částí řeči	10
4. Slovanská nářečí	14
5. Slovanské druhy písma. Bohoslužba v slovanské řeči	18
6. Osud slovanské bohoslužby v Čechách	24
7. Údobí vývoje české řeči. První údobí	33
8. Druhé údobí. Památky z tohoto údobí	35
9. Třetí údobí. Památky z tohoto údobí	59
10. Čtvrté údobí, které bychom mohli nazvati vládnoucím českým údobím. Památky z tohoto údobí	83
11. Páté údobí, které bychom mohli nazvati krásným neb zlatým věkem české řeči	109
12. Šesté údobí. Úpadek české řeči	124

DOSLOV EDIČNÍ

Rukopis „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“ Josefa Dobrovského se nezachoval. Proto za základ tohoto českého vydání sloužilo mi původní vydání z r. 1792. V některých věcech jsem se mohl opřít o vlastní exempláře J. Dobrovského, chované v knihovně Národního musea v Praze, v nichž si Dobrovský opravil některé tiskové chyby nebo svoje omyly.¹ Jistou pomoc ve sporných případech poskytlo také srovnání příslušného textu v jednotlivých verzích „Dějin“. Vlastní opravy Dobrovského (Verbesserungen v G II. na nečisl. stránce 220) jsem v textu provedl a znění opravy Dobrovského jsem uvedl v poznámce. *Chyby tiskové*, na něž Dobrovský sám neupozornil, jsem opravil, ale přitom vždy chybné znění Dobrovského uvádím v poznámkách. Mlčky opravil jsem toliko zcela samozřejmé omyly tiskárny (na př. přehozené u nebo n, ete m. etc.) nebo vynechanou čárku větnou. Oprava chyby Dobrovského německého textu nemá ovšem v mém českém ztlumočení přímého odrazu, ale přesto pro kontrolu v poznámce uvádím chybné znění německého textu knihy Dobrovského. T. zv. opravy mlčky jsem však nikdy neprovedl v textu staročeském.

Staročeské texty (jednotlivá slova, věty i souvislé ukázky ze staročeského písemnictví) jsem ponechal beze změny (kromě dlouhého *f*, které jsem všude nahradil *s* obyčejným), protože Dobrovského transkripce staré češtiny z děl

¹ Sign. 63E16 (zkratka Mus. výt. 1) a sign. 63E22 (zkratka Mus. výt. 2).

Průběh!
rukopisných je výsledkem jeho názoru i vědění filologického a přitom zároveň důležitým dokumentem tehdejší metody vydavatelské. Jenom jména autorů a názvy děl (a to i v době obrozené) tisknu v záhlaví hlavního výkladu dnešním pravopisem, na př. Svatý Wáclawe jako Svatý Václave, Kronyka česká a Dalimil Mezeřícky jako Kronika česká a Dalimil Mezeřícký, Mudrczy jako Mudrci, Thomas von Sstitny jako Tomáš ze Štítneho, Kdož gste Božj bogownjcy a zákona geho jako Kdož jste Boží bojovníci a zákona jeho, Melezýnek jako Melezínek atp. Kde Dobrovský pak uvádí název českého díla německy (na př. Von den fünf Quellen der Sünde), transkribuji české ztlumočení samozřejmě rovněž dnešním pravopisem (O pěti pramenech hříchu).

Cituje-li Dobrovský název nějakého díla, napsaného německy nebo latinsky, v originále, překládám i tento název do češtiny (na př. „Rüdiger begreift in seinem Grundrisse der menschlichen Sprache“ jako „Rüdiger zahrnuje ve svých Základech lidské řeči“), ale v poznámce uvádím název takového díla pro potřebu vědecké orientace v originále.

Posléze v úvodních kapitolách o slovanštině (tedy v obecném výkladu) transkribuji uváděná slova rovněž dnešním pravopisem (na př. pjsstala jako píšťala, ssel gest jako šel jest atp.). Čtyřverší ze Svátku českého jazyka (str. 137) a Knoblochovu báseň „Vejstraha na hánce jazyka českého“ (str. 139–140) otiskuji beze změny jako ukázkou obrozeného pravopisu.

Typografická úprava Dobrovského Geschichte je málo přehledná a výrazná, názvy kapitol, jména děl, spisovatelů a autorů literatury předmětu, stejně i doklady jazykové se v knize Dobrovského celkem ztrácejí nebo splývají. Proto jsem text Dobrovského upravil podle dnešních po-

žadavků vědecké publikace a dosáhl této jednotné a přehledné úpravy:

Názvy kapitol jsou tištěny VERSÁLKAMI.
V textu pak:

1. Jména národů, historických osobností a spisovatelů a názvy děl neznámých autorů v rámci hlavního výkladu VERSÁLKAMI.

2. Názvy děl spisovatelů v hlavním výkladu KAPITÁLKAMI. obšírnějším odkazu) prostrkaně.

3. Jména citovaných autorů (při významnějším nebo 4. Jazykové doklady (jednotlivá slova i věty) *kursivou*. Označení § před čísly jednotlivých kapitol, které je u Dobrovského, jsem zrušil, abych i tím úpravu knihy přiblížil dnešním zvyklostem.

Takto každá skupina má své zvláštní označení, které se už v jiných případech neopakuje. Všechna tato úprava zasahuje ovšem jenom *vnější* vzhled Dobrovského „Geschichte“, nikde však jsem nepoužil o své újmě vyznačení typografického, které by znamenalo zdůraznění ideové, stejně tak jsem šetřil všude autorovo odlišení typografické, pokud jím chtěl Dobrovský dodat své myšlenky důrazu.

Uvozovky, které Dobrovský jednou klade obě dole, jindy nahoře a dole, tisknu dnešním způsobem; místo & (v latinských textech) kladu všude et.

Latinské citáty jsem v textu ponechal všude v původním znění i pravopise, svůj český překlad těchto latinských citátů otiskuji vždy v poznámce.

Vlastní poznámky Dobrovského jsou v jeho „Dějinách české řeči a literatury“ z r. 1792 velmi řídké. Je to celkem sedm poznámek, z nichž čtyři jsou označeny hvězdičkou * (str. 19–20, 23, 53, 84) a tři malými písmeny a b c (str. 139). K nim jest ještě připojiti hvězdičkou označenou poznámku na str. 57–58, která rovněž obsahuje text Dob-

rovského, v původním vydání umístěný před začátkem textu knihy.

Svoje vydavatelské poznámky k textu J. Dobrovského označuji vždy jen *arabskými* číslicemi, a to pro každou stránku se samostatným číslováním od 1.

První skupinu těchto mých poznámek tvoří poznámky *textové*. Hledí jednak k textovým chybám Dobrovského (o tom v. v.) nebo k jeho nesprávné, pozměněné či nedostatečně označené citaci, k rukopisným ukázkám ze staročeské literatury, jež v době Dobrovského nebyla ještě tiskem vydána.

Všechny *knižní citáty*, jež Dobrovský vložil do svého výkladu, a to latinské, německé i české, jsem zkontroloval, a to jak text sám, tak i paginaci. K pravopisným odchylkám od originálu jsem při těchto citátech nepřihlížel, nýbrž toliko k rozdílu slovním. Šlo-li o chybu či omyl Dobrovského, nahradil jsem Dobrovského nesprávnou citaci správným zněním originálu a chybný text Dobrovského uvedl jsem v poznámce, kde však si Dobrovský zcela zřejmě citovaný text vědomě upravil, ponechal jsem v textu tuto jeho úpravu a skutečné znění jsem otiskl v poznámce. Někdy však Dobrovský citát jenom označil jménem autorem a názvem díla, z něhož citoval, nikoli však již také číslem příslušné stránky (tam, kde šlo o citát z díla, za doby Dobrovského dosud tiskem nevydaného, jako na př. Dobrovského, stránku ani uvést nemohl), leckde dokonce uvedl jenom jméno autora, z něhož citoval, nikoli však název příslušného jeho díla. To vše jsem edičně doplnil.

Stejně jsem zkontroloval všechny *ukázky ze staročeského jazyka a písemnictví*, které Dobrovský ve svých „Dějínách“ otiskl, vesměs to ukázky z děl, v době Dobrovského jen rukopisných a knižně nevydaných (kromě jediného Dali-mila). Za základ tohoto srovnání vzal jsem vždy *první*

knižní vydání, která zatím od r. 1792, t. j. od doby, kdy vyšla Dobrovského *Geschichte*, byla uskutečněna (záznamem těchto prvních vydání byl získán přehled o časovém postupu ediční práce po Dobrovském). Přitom v poznámce jsem uvedl všechny případné tvarové odchylky otisku pozdějších vydavatelů od otisku Dobrovského a provedl také paginaci každé ukázky. I při dílech rukopisných, z nichž Dobrovský neuveřejnil ukázky nebo z nichž ne-cituje, jsem poznamenal první vydání tiskem. Z pozdějších vydání uvádím jenom edice obzvláště pozoruhodné.

Druhou významnou skupinou poznámek jsou poznámky, jimiž provádím *identifikaci* rukopisů. Dobrovský, který měl přístup do knihoven nejen veřejných, ale i klášterních, šlechtických a soukromých, snesl do svých „Dějín české řeči a literatury“ značně bohaté záznamy rukopisů. Při této identifikaci šlo mi především o to, zjistiti skutečnou existenci rukopisu, potom, chová-li se rukopis na témž místě jako za dob Dobrovského, či přešel-li do jiného majetku či je-li snad nezvěstný. Tu jsem užil hlavně všech knižně vydaných katalogů knihovních, soupisů uveřejněných ve vědeckých revuích a popisů rukopisů v příslušných edicích a studiích. Kde nebylo nic takového, musel jsem věc sám zjišťovati. Pokud se změny, nastalé v poslední době novým umístěním klášterních knihoven v Československu, obrážejí také u rukopisů, uváděných Dobrovským, jsou v mých poznámkách zachyceny (těchto případů není ostatně pro okruh Dobrovského *Dějín* z r. 1792 mnoho).

Pro *identifikaci českých tisků*, jež Dobrovský zaznamenává, odkazuji na dílo Zdeňka Tobolky a jeho pokračovatelů: I. díl „Knihopisu československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (prvotisky). Redigoval Dr. Zdeněk Tobolka.

Díl II. Knihopis českých a slovenských tisků. Od doby

rovského, v původním vydání umístěný před začátkem textu knihy.

Svoje vydavatelské poznámky k textu J. Dobrovského označuji vždy jen *arabskými* číslicemi, a to pro každou stránku se samostatným číslováním od 1.

První skupinu těchto mých poznámek tvoří poznámky *textové*. Hledí jednak k textovým chybám Dobrovského (o tom v. v.) nebo k jeho nesprávné, pozměněné či nedostatečně označené citaci, k rukopisným ukázkám ze staročeské literatury, jež v době Dobrovského nebyla ještě tiskem vydána.

Všechny *knižní citáty*, jež Dobrovský vložil do svého výkladu, a to latinské, německé i české, jsem zkontroloval, a to jak text sám, tak i paginaci. K pravopisným odchylkám od originálu jsem při těchto citátech nepřihlížel, nýbrž toliko k rozdílům slovním. Šlo-li o chybu či omyl Dobrovského, nahradil jsem Dobrovského nesprávnou citaci správným zněním originálu a chybný text Dobrovského uvedl jsem v poznámce, kde však si Dobrovský zcela zřejmě citovaný text vědomě upravil, ponechal jsem v textu tuto jeho úpravu a skutečné znění jsem otiskl v poznámce. Někdy však Dobrovský citát jenom označil jménem autorovým a názvem díla, z něhož citoval, nikoli však již také číslem příslušné stránky (tam, kde šlo o citát z díla, za doby Dobrovského dosud tiskem nevydaného, jako na př. ze Štítného, stránku ani uvést nemohl), leckde dokonce uvedl jenom jméno autora, z něhož citoval, nikoli však název příslušného jeho díla. To vše jsem edičně doplnil.

Stejně jsem zkontroloval všechny *ukázky ze staročeského jazyka a písemnictví*, které Dobrovský ve svých „*Dějínách*“ otiskl, vesměs to ukázky z děl, v době Dobrovského jen rukopisných a knižně nevydaných (kromě jediného Dalimila). Za základ tohoto srovnání vzal jsem vždy *první*

knižní vydání, která zatím od r. 1792, t. j. od doby, kdy vyšla Dobrovského *Geschichte*, byla uskutečněna (záznamem těchto prvních vydání byl získán přehled o časovém postupu ediční práce po Dobrovském). Přitom v poznámce jsem uvedl všechny případné tvarové odchylky otisku pozdějších vydavatelů od otisku Dobrovského a provedl také paginaci každé ukázky. I při dílech rukopisných, z nichž Dobrovský neuveřejnil ukázky nebo z nichž necituje, jsem poznamenal první vydání tiskem. Z pozdějších vydání uvádím jenom edice obzvláště pozoruhodné.

Druhou významnou skupinou poznámek jsou poznámky, jimiž provádím *identifikaci* rukopisů. Dobrovský, který měl přístup do knihoven nejen veřejných, ale i klášterních, šlechtických a soukromých, snesl do svých „*Dějín české řeči a literatury*“ značně bohaté záznamy rukopisů. Při této identifikaci šlo mi především o to, zjistiti skutečnou existenci rukopisu, potom, chová-li se rukopis na témž místě jako za dob Dobrovského, či přešel-li do jiného majetku či je-li snad neznámý. Tu jsem užil hlavně všech knižně vydaných katalogů knihovních, soupisů uveřejněných ve vědeckých revuích a popisů rukopisů v příslušných edicích a studiích. Kde nebylo nic takového, musel jsem věc sám zjišťovati. Pokud se změny, nastalé v poslední době novým umístěním klášterních knihoven v Československu, odrážejí také u rukopisů, uváděných Dobrovským, jsou v mých poznámkách zachyceny (těchto případů není ostatně pro okruh Dobrovského *Dějín* z r. 1792 mnoho).

Pro *identifikaci českých tisků*, jež Dobrovský zaznamenává, odkazují na dílo Zdeňka Tobolky a jeho pokračovatelů: I. díl „*Knihopisu československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (prvotisky). Redigoval Dr. Zdeněk Tobolka.

Díl II. *Knihopis českých a slovenských tisků*. Od doby

nejstarší až do konce XVIII. století. Vydala Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků až do konce XVIII. století. Redigoval Dr. Zdeněk Tobolka.

Tisky z let 1501—1800.

Část I. Písmeno A. Dodatky k dílu I. (1939).

Část II. Písmena B—Č. Čís. 918—1808 (1941).

Část III. Písmena D—J. Čís. 1809—3641 (1946).

Část IV. Písmena K—L, čís. 3642—5134 (1948).

Část V. Vydala Národní knihovna v Praze. Redigoval Dr. František Horák. Odborná spolupráce Dr. Zdeněk Tobolka a poradní sbor. Písmena M—O.

Číslo 5135—6687 (1950).

Část VI. vychází.

Do třetí skupiny mých poznámek pak náležejí poznámky, v nichž jsem otiskl svůj *český překlad latinských citátů*, jež v textu samém ponechávám v originále. Sem hledí také poznámky, v nichž uvádím v originále názvy cizojazyčných děl, jež Dobrovský cituje a jež v textu samém tlumočím česky.

Obsahovou stránku Dobrovského „Dějín“ opravoval jsem neb doplňoval ve svých poznámkách jenom potud, pokud šlo o data a bibliografické údaje, tedy o něco konstantního, nikoli však v jejich rozborech, dohaděch, názorech a soudech.

Rejstřík „Dějiny české řeči a literatury“ Josefa Dobrovského z r. 1792 neměly, ani věcný, ani jmenný. Teprve r. 1867 I. J. Hanuš v rámci své knihy „Literární působení Josefa Dobrovského“ (v Pojednáních KČSN, V., 15) sestavil první, třebaže neúplný rejstřík k Dobrovského „Dějinám“. Toto své české vydání opatřil jsem rejstříkem, slovníkem a přehledem rukopisů.

Revisi mého překladu úvodních kapitol knihy J. Dob-

rovského (o Slovanstvu, slovanštině, slovanských nářečích a slovanské bohoslužbě) a 7. kapitoly mé úvodní studie (o poměru Dobrovského „Dějín“ k Stalinovým thesím jazykovědným) provedl univ. prof. Dr. Bohuslav Havránek, můj překlad celého německého textu „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“ přehlédl Dr. Karel Polák, mé překlady latinských citátů v knize Dobrovského zrevidoval univ. prof. Dr. Bohumil Ryba.

Dr. BENJAMIN JEDLIČKA

K otázce češství Josefa Dobrovského a národního charakteru jeho díla, jak se jí zabývám v 5. kapitole své úvodní studie, pokládal bych za velmi významné, podrobiti všestrannému rozboru němčinu J. Dobrovského, a to zejména s hlediska bohatosti slovníku, významu slov a skladby. Otázka by v tomto případě zněla: je němčina Josefu Dobrovskému jen mezinárodním jazykem vědeckého dorozumění, jen dočasnou výpomocí v době nevypěstlosti češtiny pro odborný výklad vědecký, nebo se mu již stala jakousi druhou mateřštinou? Naši germanisté by touto analysou mnoho objasnili z daného problému, zejména když by do rámce tohoto tematu pojali němčinu všech významných postav první etapy našeho obrození. Podobnou studii by si konečně žádala i latina našich obrozenských spisovatelů, třebaže u latiny, jazyka národnostně mrtvého, ale stále živého ve funkci mezinárodního jazyka vědeckého, je situace již podstatně jiná. Všechno toto zkoumání by nepochybně vrhlo pronikavé světlo na celé první období našeho obrození a pomohlo patrně definitivně odstranit onu diskriminační hranici mezi Josefem Dobrovským s jeho skupinou a národní školou Josefa Jungmanna.

K výkladu o Františku Knoblochovi v 5. kap. úvodní studie: Františka Knoblocha nalézáme také mezi přispěvateli „Básní v řeči vázané, vydaných od Václava Tháma“ 1785 v Praze. V třetí části prvního sebrání se čte na str. 64 jeho básně „Hlas zoufalého“, podepsaná plným jeho jménem. Snad se tento jeho podpis vztahuje i na předchozí nepodepsanou básně Pastýř na Jarmila. Knoblochovo autorství nelze tu však bezpečně rozhodnouti, protože dvě Knoblochovy básně, nám známé, „Hlas zoufalého“ a „Vejstraha“, neposkytují dostatek podkladu pro takové zjištění s hlediska autorova slohu a tematiky. Do širší literární veřejnosti jméno Františka Knoblocha neproniklo, neuvádí ho ani Jungmann ve své Historii literatury české, ale

mezi svými přáteli a katolickými básníky byl ceněn, jak do svědčuje veršované psaní, které mu „na důkaz vděčnosti a lásky“ věnoval Bohumír Jan Dlabáč. Napsal je 30. listopadu 1782 a ještě téhož roku vydal také tiskem. Josef Jungmann je uvádí jako „Psaní poetické P. Knoblochovi“ (v Historii literatury české, 2. vyd. str. 403 a 546); toto pojmenování se pak ujalo v české literární historii, ačkoli Dlabáč své verše takto nenadepsal. Oslovuje Knoblocha jako „velebného a učeného muže“, zdůrazňuje jeho zbožnost a vlastenectví, a o jeho literární činnosti praví: „Tvá je radost českou zem kráslit, verše pro chválu Spívati Vlastě, ony ač dosaváde kreješ.“ — Výtisky tohoto příležitostného dílka Dlabáčova se chovají ve Strahovské knihovně pod sign. F K IV. 85. a F K V. 13. Viz též Tobolkův Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (díl II., část III. (1946), č. 1923), kde je také uveden podrobný název Dlabáčova psaní.

K pozn. 1) 7. kapitoly úvodní studie (str. XL. n.):
Sovětská věda (Zprávy československo-sovětského institutu, oddělení: Jazykověda, 3—4, Květen-srpen 1951. Dvojčíslo vydané k prvnímu výročí uveřejnění jazykovědných thesů J. V. Stalina. — Srv. zejména: A. S. Čikobava: Súčasný stav a úlohy sovietské jazykovedy vo svetle poučiek J. V. Stalina. Týž: Učení J. V. Stalina o jazyce jako společenském jevu. J. M. Galkinová-Fedoruková: Základní otázky jazykovědy v pracích V. I. Lenina. — V. Vinogradov, P. Kuzněcov: Jazyková příbuznost slovanských národů. — L. A. Bulachovskij: Některé otázky a úkoly historickosrovnávacího studia slovanských jazyků. — Týž: K dějinám vzájemných vztahů slovanských spisovných jazyků. — N. A. Kondrašov: K otázce původu jazyka. — R. I. Avanesov: J. V. Stalin o vývoji jazyků a dialektů. — S. Ožegov: O vývoji ruského jazyka v sovětském období.)

K zmínce o podnětech Julia Fučíka (v 8. kap. úvodní studie):
„Návrat modrého abbé“, tato jen několikostránková Fučíkova studie, napsaná v pochmurných dnech roku 1939 (srv. též str. XXX mé předmluvy), obsahuje několik pronikavých postřehů (tak zejména srovnání opositorů české šlechty v době Dalimilově proti německým novotám s postojem českých vzdělanců k politice vídeňské vlády v době osvícenských reforem a josefinské germanisace a formulace dualismu v bytosti J.

Dobrovského). Bohužel tyto své náměty nemohl už J. Fučík, chystající se na podzemní činnost, rozvésti v speciálních studiích.

K *ohlasu díla J. Dobrovského* u nás, jak jej sledují v 8. kapitole své úvodní studie, chtěl bych říci ještě několik slov o pronikání věhlasu jména Josefa Dobrovského do ciziny. Svědčí jistě o síle vědeckého odkazu Dobrovského, že všechny významné světové naučné encyklopedie, a to nejen slovanské, ale i germánské a románské, uvádějí heslo Josef Dobrovský, a to s dostatek podrobně, některé dokonce velmi obsírně. Jedině třicetisvazková *The Encyclopedia Americana* (vyd. z r. 1932) nemá vůbec heslo Dobrovský.

Údaje o Dobrovském nestojí tu ovšem vždy na stejné výši a chybují leckdy v základních věcech a hlavně neznají často vůbec novou literaturu. Nejpřesnější a nejspřávnější jsou stať v sovětské encyklopedii (*Bol'saja sovětskaja Enciklopedija*, 22. sv. z r. 1935, 2. vydání této monumentální encyklopedie začalo vycházeti r. 1949 a nedospělo ještě k písmenu D) a dále stať v encyklopedii britských universit (*British Universities Encyclopaedia*, IV. sv.) a v speciální italské encyklopedii (*Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, 1932, XIII. sv.).

Pokud jde o Dobrovského „*Dějiny české řeči a literatury*“ z r. 1792, mnoho cizích encyklopedií je uvádí pod nesprávným názvem „*Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*“, což je ovšem název vydání z r. 1818. Tak to má *Der Grosse Brockhaus*, *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, *Meyers Lexikon*, *Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana*, *Révai Nagy lexikona*, *Nouveau Larousse illustré* a ku podivu i *Encyclopaedia Britannica*, která mimo to (ve svém jednom z nejnovějších vydání, sv. 7 z r. 1947, str. 465) označuje Dobrovského dokonce jako „*Hungarian (!) philologist*“ (to i předválečná maďarská encyklopedie správně uvádí „*cseh szlavista*“) a z literatury předmětu odkazuje jedině na Palackého studii z r. 1833, v britském světě sotva jistě kde dostupnou. Česká literární věda měla by soustavně sledovati tyto stať v cizojazyčných encyklopediích o českých autorech; najdou se tu leckdy i překvapující soudy. Tak na př. Michaudova „*Biographie universelle ancienne et moderne*“ v stať o Dobrovském (XI. sv., str. 129), psané jinak uznale, ze zřejmého nepocho-

pení skresluje význam Dobrovského proslulé řeči „*O oddanosti a náklonnosti slovanských národů k rodu rakouskému*“ z r. 1791, vybudované na historických faktech a proslovené v *Královské české společnosti nauk* (o ní srv. *Jakubcovy Dějiny literatury české*, II., str. 117–118, stať *Flory Kleinschnitzové* v *Listech filologických* 1918 a vydání V. A. Franceva z r. 1926).

Vydání staročeských památek, o nichž pojednává Dobrovský ve svých „*Dějínách české řeči a literatury*“ z r. 1792, vyšla v poslední době:

K písni „*Hospodine, pomiluj ny*“ (str. 36–39) a k písni „*Svatý Václave*“ (str. 53–54): Nejstarší česká duchovní lyrika. K vydání připravil Antonín Škarka. 6. sv. řady *A knižnice Památky staré literatury české*, 1949, vydala *Maticе česká* nákladem *Orbisu* v Praze.

K básnické skladbě „*Alexandreida*“ (str. 54–55): *Alexandreida*. K vydání připravil a úvodem — spolu s Albertem Pražákem — i poznámkami doprovodil Václav Vážný. 4. sv. řady *A knižnice Památky staré literatury české*. 1947, vydala *Maticе česká* nákladem *Orbisu* v Praze.

K skladbám „*Rukopisu Hradeckého*“ (str. 55–57): *Staročeské satiry*. Z rukopisu Hradeckého k vydání připravil Josef Hrabák. 3. sv. řady *A knižnice Památky staré literatury české*, 1947, vydala *Maticе česká* nákladem *Orbisu* v Praze.

K sborníku „*Křesťanské naučení*“ (str. 72–73), k asketickým spisům *sv. Bonaventury* (str. 97) a k „*Žjevení sv. Brigity*“ (str. 100): *Počátky staročeské mystiky*. K vydání připravil Jan Menšík. 5. sv. řady *A knižnice Památky staré literatury české*, 1948, vydala *Maticе česká* nákladem *Orbisu* v Praze.

K skladbě „*Nová rada*“ (str. 78): *Smil Flaška z Pardubic*. *Nová rada*. K vydání připravil Jirí Daňhelka. 9. sv. řady *A knižnice Památky staré literatury české*, 1950, vydalo nakl. *Orbis pro Matici českou*.

K pozn. 2 na str. 56: *Nová signatura XXIII. G 92*.

K pozn. 5 na str. 75: *Nyní sign. XIX B 9*.

K Dobrovského údajím o Krameriových novinách (str. 136 a pozn. 1):

Od počátku r. 1786 až do konce května 1789 M. V. Kramerijs redigoval a psal „*Schönfeldské císařské královské pražské noviny*“. Potom založil své vlastní noviny s názvem „*C. k. pražské poštovské noviny*“ (1. číslo vyšlo 4. července 1789, od

29. ledna 1791 byly přejmenovány na „Krameriovy cis. král. vlastenské noviny“ a řídil je a psal až do své smrti v březnu 1808. O tom viz Václav Osvald: Vychovatel lidu M. V. Kramerius (1943, nákl. Národní práce, str. 29—41.). Osvaldovy údaje na str. 29 lze tedy doplnit v tom směru, že také už údajem Dobrovského v jeho „Dějínách české řeči a literatury“ z r. 1792 byl potvrzen rok 1786 jako počátek Krameriovy činnosti novinářské.

PRŮVODNÍ SLOVO K OBRAZOVÝM PŘÍLOHÁM

1. příloha za str. IV.

Mědirytina, tvořící frontispic knihy, představuje Josefa Dobrovského v mužném věku, asi z let po vydání „Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur“. Byla připojena k svazečku básní, který vyšel r. 1795 v Praze s názvem „Sebrání básní a zpěvů, vydané od Antonína Puchmajera“. Proč se tak stalo, vysvětluje věnování knížky: „Vysoce učenému a důstojnému pánu, panu Jozefovi Dobrovskému, učeného tovaryšstva českého oudu, c. k. Holomouckého seminarium rektoru bývalému a nově prozodye české původovi na důkaz vděčnosti obětuje Antonín Puchmajer.“ O této podobizně Josef Dobrovský napsal po letech (23. března 1816) J. S. Bandtkemu: „Ještě Vám mohu poslati starší podobiznu, která je uveřejněna před Puchmajerovými českými básněmi. Na této podobizně shledáte mě mladším, než jsem byl. Zda jsem si či nejsem podobný, musíte sám posouditi.“ (Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuele Bandtkeho 1810—1818). K vydání upravil A. V. Francev. (ČA 1906, str. 177.)

2. příloha za str. 32.

Reprodukce titulního listu původního vydání „Dějín české řeči a literatury“ J. Dobrovského z r. 1792.

3. příloha za str. 64.

Reprodukce 89. stránky původního vydání knihy Dobrovského.

4. příloha za str. 96.

Fotografie zbytků z latinského traktátu Husova De sex erroribus, napsaného na stěnách Betlémské kaple, které byly

REJSTŘÍK

(Číslice stránek hlavního neb jakkoli důležitého výkladu jsou tištěny kursivou. Do rejstříku není pojat materiál textu Soudobého posudku (str. 161n.), pokud jen parafrasuje obsah Dobrovského „Dějin“, a materiál abecedně seřazených rubrik „Přehled rukopisů“ a „Seznam zkratk.“

A

Académie des Sciences XI.
Adelung J. Ch. XXVI.,
XXVIII. – XXIX., LI.
Akta těch všech věcí 127.
Akvín 92.
Albertan 100.
Alexandreida 54–55, 56, 63, 66,
153.
Aleksandrov G. F. XLI.
Alžběta (královna) 61.
Anežka (abatyš) 53.
bl. Anežka 53.
Anna (sestra Václava IV.) 69.
sv. Anselm 98.
Apollonius (román) 98.
Aristoteles 122, 123.
Arnobius 2.
Arnošt z Pardubic 80.
Asseman 23.
Athanasius 46.
Augusta Jan 119–120.
sv. Augustin 66, 71, 72, 98, 99.
Axlar P. J. 133.

B

Bačkovský Fr. XXXVII,
XXXVIII., LIII.
Bakalář Mikuláš 75, 105.
Balbín B. XXI., XXII., XXIX.,
LIII., 44, 70, 73, 76, 78, 79,
86, 87, 95, 99, 101, 106, 112,
113, 115, 120, 124, 125–126,
131, 135, 156.

Bandtke J. S. 155.
Bareš Gustav XLI., XLII.
Barner Jan 128.
Bartoloměj (doktor a kanovník)
80.
Bartoš F. M. XIV., XVII., 66,
76, 78, 80, 83, 85, 90, 92, 93,
94, 95, 96, 98, 100, 131.
Bartsch Josef 113.
Beckovský Jan 132.
Bedřich (vévoda) 43.
Bedřich (Sas) 43.
Bek Jan 75.
Bela (král) 39.
Belial 101.
Benecke Georg Friederich
XXVIII.
Beneš z Veitmile 53.
Benešovský Matouš (Philonomus)
30–31, 111, 117, 132.
Berghauer 52.
Berkelius Abraham 94.
sv. Bernard 98, 114.
Bernart 72.
Bernolák Antonín 134–135.
Bętkowski Felix XXVI., XXIX.

Bible:

Benátská 106–107, 114.
Cisterciácká 52.
Drážďanská (Leskovecká) 90.
Emauzská (česká hlaholská)
89–90.
Kralická 116, 120.
Kutnohorská (tisk) 88, 114.
Litoměřická (Zmrzlikovská)
89.

Olomoucká 90.
Druhá olomoucká 90, 91.
Padeřovská 90.
Pražská 114.
Severinova 114–115.
Svatováclavská 128.
Václava IV. (německá) 69.
Vratislavská (Zmrzlikovská 2.
díl) 89.

Bienenberg 61.
Bílavský Bohumír 133.
Blahoslav J. 116, 117, 119–120.
Boccaccio 106.
Bodmer XXVI.
Bohemarius kapitulní 49–51.
Bolelucký M. 37, 38.
Boleslav 27.
sv. Bonaventura 97, 153.
Bondini 137.
Borový Klement 110.
Bořivoj 35.
z Boskovic Jana 110.
Brandl V.: LIII., 61, 112.
Breitinger J. J. XXVI.
z Brém Adam 18.
Bretholz Bertold 27.
Breviář: Dobrovského 101.
Rajhradský 82.
Bričí z Licka 76, 119.
Brunetière F. XXVI. – XXVII.
Bruno (kartuzián) 100.
Břetislav 25, 26.
z Březové Vavřinec 77.
Budek Tobiáš Křivojen 65.
Bukvoj 126.
Bulla K. 137.
Büttner 161.
Bydžovský Pavel 91–92.

C

Calve J. G. XIII. – XIV.
Campanus J. A. 102.
Candid 87, 101.
de Capua Ioan. 106.
Cerroni J. P. XIV., XVII., 64,
66, 73, 75, 93, 97.
Cicero 72, 103, 122.

Claretus de Solencia 80.
Coleti N. 31.
Cornille P. 156.
Cornova I. 157, 165.
sv. Cyprián 103.
sv. Cyril (Konstantin) 12, 16, 18,
19, 20, 21, 22, 23, 28, 29.

C

Čáda Frant. 73.
Čapek Matyáš 70.
Čech Leander LII.
Čelakovský F. L. 102.
Černý Fr. 93.
Černý Jan 108.
Černých P. J. XLI., XLV.
České cvičení 134.
České evangeliář (Videňský) 57,
58.

D

Dalimil XXXVI., XLIX., 38,
57, 59, 62–64, 65, 66, 75, 97,
98, 136, 144, 146, 157.
Daňhelka Jiří 153.
sv. David 120.
Dědictví sv. Václava 128–130.
Dějiny třídních bojů IX.
Demonikos 103.
Diderot VIII., XXVI., XXVII.
Diethard 25.
Ditmar (biskup) 19.
z Ditrichsteinu Z. J. 117.
Dlabač B. J. XV., XXXV. –
XXXVI., 95, 151, 159, 162.
Dobner Gelasius XXXIV., 20,
23–24, 26, 27, 31, 43, 52,
53, 57, 74, 157.
Dobrovský Josef:
Cesta do Švédska a Ruska 93.
Cyril a Metod XVII.
Česká a moravská literatura
24, 92, 95, 118, 134.
Česká pojednání XXXVI.
Fragmentum Pragense XI.
G I: XIII., XVII., XVIII.

OBSAH

Benjamin Jedlička: Josef Dobrovský, zakladatel českého literárního dějepisu	VII.
Josef Dobrovský: Dějiny české řeči a literatury (1792)	1
Doslov ediční	143
Doplňky	150
Průvodní slovo k obrazovým přílohám	155
Ukázka z fragmentu Dlabačova překladu Dobrovského Geschichte	159
Soudobý posudek o Dobrovského „Dějínách české řeči a literatury“	161
Přehled rukopisů	168
Seznam zkratk	170
Slovník	172
Rejstřík	178